ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౮.	యువనామసంవత్సరము. మార్గశిరపుష్యమాసములు.	సంచిక ౫.

సుకవి.

జయంతి స్వామినాయఁడుగారు, ముమ్మిడివరము.

గీ. విశ్వమెల్లను నీలోన వెలయు నేమొ, వెలయుచున్నావొ నీవె యీవిశ్వమెల్ల
విశ్వమే నీవొ నీవ యీవిశ్వ మేమొ, లేశమైనను భావింప లేము కాని
యేము "నిదమిద్ధ"మని చెప్ప లేము కాని, నీమహాహృదయంబు విశ్వంబు నిండియుండు
నీవిమలబుద్ధి నిశితమై నెగడుచుండు, నీయమృతబోధ సత్యమై నిలిచియుండు
నట్టి నీకెన యెవ్వరీయవనియందు, సద్గుణోద్దామ! సత్కవిసార్వభౌమ!
నీవు గనరానితావులు లేవు భువిని, నీవెఱుఁగరాని కృత్యముల్ లేవు జగతిఁ
గానిచోఁ బోతుటీఁగకు నైనఁ దూఱ, రాని రాజుల యంతిపురంబులందుఁ
గలవిశేషంబు లెట్లు నీగ్రంథముల యథాగతిం దెల్ప నేర్తు? విద్వత్కవీంద్ర!
ప్రకృతిసృజియించునట్టి సద్బ్రహ్మ వీవ, ప్రకృతిఁ జిత్రించు చిత్రకారకుఁడ వీవ
ప్రకృతి గానంబు సేయు గాయకుఁడవీవ, ప్రకృతి నలరించు సత్కవీశ్వరుఁడ వీవ
ప్రకృతి సౌందర్యమును జూపు సుకృతివీవ, ప్రకృతికాంతకు ముద్దుపుత్త్రకుఁడవీవ
యట్టినీ కివె జోహారు లందుకొనుము, ప్రథితగుణసాంద్ర! సత్కవిరాజచంద్ర!
అఖిలనిగమేతిహాసరహస్యములను, అఖిలశాస్త్రపురాణరహస్యములను
అఖిలగ్రంథార్థతత్త్వరహస్యములను, బలుకుపలుకున నమృతంబు చిలుకునటులఁ

బదము పదమున రస ముట్టిపడెడు భాతి, మించు వేడ్కను జవులు జనించురీతి
రాజితానేకభావపరంపరలను, మహితసహృదయహృదయంగమంబుగాఁగ
గ్రంథజాలంబులందుఁ జొక్కముగ వ్రాసి, యజ్ఞులను విజ్ఞులను జేయునట్టి నీకు
సాటి యెవరయ్య యీప్రపంచంబునందు, సరసగుణధామ! సత్కవిసార్వభౌమ!
సమయము లెఱింగి సంఘదోషము లెఱింగి, దేశము నెఱింగి ధర్మంబుతెరువెఱింగి
జనముల నెఱింగి వారియాశయము లెఱిఁగి, ప్రకృతితత్త్వం బెఱింగి కర్తవ్య మెఱిఁగి
యఖిలబుధసమ్మతముగ నద్వ్యవిధముల, నయవినయముల నుద్బోధనంబొనర్చు
గ్రంథముల ధర్మసూత్రముల్ పొందుపఱచి, సకలజనులకు మార్గదర్శకుఁడవైన
నీ కివే వందనములు గొమ్మా! కవీంద్ర!
భావనాతీతసౌఖ్యప్రపంచమునకుఁ, గారణంబె భగవదైక్య పరమార్థ మగుచు
ధర్మసంరక్షణాంబె కర్తవ్య మనుచుఁ, బ్రహ్మములపదార్థనిర్ణయప్రౌఢిఁ జూపి
కలమె ఖడ్గంబుగాఁగ నిష్కలుషబుద్ధిఁ, బ్రాంచితానేకవరవర్ణపాలనంబుఁ
జతురతనొనర్చు సుకవిరాట్సార్వభౌమ! మామకనమస్కృతంబు గొమ్మామహాత్మ!
తావకోజ్జ్వలదివ్యసందర్శనంబుఁ, జేయునాతఁడు సద్యశశ్శ్రీల నొందఁ
దావకీనమనోహరోద్యత్ప్రబంధ, సంచితార్థంబులెల్ల గ్రహించునతఁడు
దివ్యభోగసుఖాంభోధిఁ దేలియాడు, నీకనద్దినయవిద్య నేర్చునాతఁ
డఖిలధర్మప్రవర్తకుం డగుచు నెగడు; నీమనోజ్ఞవిజ్ఞాన బోధామృతంబు
గ్రోలునాతఁడు మోక్షముంగొనిత రించు; నహహ నీమహామహిమ లెంతని నుతింతు
సరసగుణధామ! సత్కవిసార్వభౌమ!
అవనిఁ దాపత్రయములచే నవయుమాకు, నమలమణిమయభర్మసౌధాంతరముల
రమ్యభూషణరత్నాంబరములఁ దాల్చి, కాలము వినోదలీలలం గడపుచుండు
కువలయాక్షులఁ జూపించి కొంతసేపు; రమ్యతరలతాగేహాంతరముల వేడ్కఁ
దీఁగెయుయ్యాలలందు ననూఁగియాడి, యమృతసుయమంజులోక్తుల నాడుచుండు
కోదమజనరాంప్రఁ జూపించి కొంతసేపు, నమలవాఃపూర్ణజలజాకరముల చెంత
విమలతరవాతపోతముల్ వీచువేళ, నెలచలువవెన్నెల బయళ్లఁ గలసిమెలయు
కొమరుదంపతులను జూపి కొంతసేపు; సరసఫలకుసుమాసవాస్వాదనప్ర
మత్తశుకపికమధుకరమధురకూజ, తములఁ గోలాహలంబయి తనరునట్టి
సుందరోద్యానవనముల నందునందు, కవిమై సంచరించు విటీవిటులను
వారి ముద్దుపంపు స్వేచ్ఛావిహారములను, వారిమంజులమధురసంభాషణముల

వారిసుమనోజ్ఞహావభావంబులెల్ల, వివిధరీతుల వర్ణించి వేడ్కతోడఁ
గట్టెదుటఁ జరుగుచున్నట్లు కన్నుఁగవకుఁ, గూర్చిదళుకొత్తఁ జూపించి కొంతసేపు
చిత్తవికలతఁ బాపి రంజిల్లఁజేయు, యుష్మదుద్యత్ప్రభావ మీ యుర్వియందు
నన్యవానకలు పొగడ శక్యమె ! కవీంద్ర !

విమలమై యొప్పు మేలుపుఁదీవియల నలరు,సురభిళాంచితకుసుమమంజరులనరసి
యతులితానందమునఁ దేలునట్టి శక్తి, వెలఁదికెమ్మోవి చివురున వెలయుచుండు
మహితమంజులనవసుధామహిమంబు, గ్రోలి తన్మయత్వముఁ జెందు గొప్పశక్తి
నీక కలుగుట తావకానేకపూర్వ, జన్మకృతపుణ్యఫలమెసూ ! సత్కవీంద్ర !

నిరతిశయమైన మోహవార్నిధిని మునిఁగి, యఖిలధర్మక్రియాపరిత్యక్తుఁ డగుచుఁ
గలికిపైఁటచెఱంగునఁ గట్టువడుచుఁ, బడఁతికుచ్చెళ్ళకొంగునఁ బాడుకొనుచు
మోహనాంగి యెస్వర్గంబు మోక్షమనుచు,నుర్వియెల్లనుగాంతతోనున్నదనుచు
నన్యములవెల్ల వ్యర్థంబులనుచు నెంచి,కాలముంబుచ్చుచున్నట్టి కాముకునకుఁ
గాంత యనిన నసహ్యత గలుగునట్టులఁ,గనక మనిన విరాగంబు గలుగునటుల
వాని నీతోడ దండకావనికి నైనఁ, గాక హిమవన్నగాగ్రభాగమున కైన
తెక్కలంగట్టి కొంపోయి చేఁబవళ్లు, నిరుపమానందమూర్తులై నెగడునట్టి
యనుపమోజ్జ్వలగాత్రులై యలరునట్టి, పవనపర్ణాంబుభక్షులై వఱలునట్టి
బ్రహ్మనిష్ఠాగరిష్ఠులై పరఁగునట్టి, యాగతానాగతములెల్ల నరయునట్టి
విజితకామాదిగుణులౌచు వెలయునట్టి, సర్వలోకైకపూజ్యుల సత్యరతుల
శమదమాదిగుణాఢ్యుల విమలమతుల, నఖిలభోగవిరాగుల నధికయశుల
నిగమసూత్రార్థవేదుల నిఖిలఋషులఁ, జూపి కామలోలుపతను బాపి నీవు
సాధనచతుష్టయంబుల బోధచేసి, కర్మవిజ్ఞానభక్తియోగములఁ దెల్పి
యన్నిటికిఁ గల్గుసామరస్యమును జూపి, విహగసోపానమార్గముల్ విశదపఱచి
తత్త్వమస్యాదినిగమసూత్రముల వెలయు, ప్రథితజీవేశ్వరైక్యభావము వచించి
జగ మనిత్యము నిత్యుఁ డీశ్వరుఁడటంచు,నుర్వి నన్నిటఁ బరమాత్మయున్నదనుచు
నలపరంజ్యోతి నీయందుఁ గలదటంచు, నీవ బ్రహ్మంబ వఖిలంబు నీవ యనుచు
విమలపరతత్త్వభావంబు విప్పిచెప్పి, మోక్షమార్గముఁ జూపెడి పుణ్యపురుష !
మామకానేకవినయనమశ్శతములఁ,గైకొనఁగదయ్య సుగుణసాంద్రా! కవీంద్ర!

ప్రాచీనకవిప్రతిభావిశేషము.

పండితారాధ్యుల సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, అమలాపురము.

'ప్రాచీనకవిప్రతిభావిశేషము' అను శీర్షిక నెత్తికొనుటలో నాయాశయ మాకవిచంద్రుల యప్రతిమానప్రతిభాదులు లోక మెఱుంగ దని కాదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమును సృష్టించి, తగురీతిఁ బోషించి, వివిధనియమప్రసాధనసామగ్రీసమగ్రంబుగ బంధురప్రబంధసౌధంబుల గారవించి యత్యున్నతస్థితికిఁ దెచ్చిన యే తన్మహనీయుల మనీషాశక్తు లాధునికాంధ్రకవులయం దెల్లవిధములఁ బ్రతిబింబించుచునే యున్నవి. అట్టికవిబ్రహ్మల యనిర్వచనీయప్రతిభం గూర్చి ముచ్చటింపఁ బూనుట నాయట్టి యల్పజ్ఞునకు సాహసకార్య మగుటం దెలిసియు దేవాలయంబున దేవునికి నమోవాకస్తుతులు యథామతి సల్పించునట్లు నీయాంధ్రసాహిత్యపరిషన్ముఖంబునఁ దదధిష్ఠానదేవత లగువారి స్మరియించి తన్మూలమున జిహ్వాశుద్ధిఁ బ్రాపింపఁ దలంచుటయే.

వర్తమానమున నాంధ్రభాషాసాహిత్య మలవఱచికొనినవారి కెల్లరకును, గద్యపద్యాదిరూపంబుల భాషాసేవ యొనర్చు నాధునికాంధ్రకవుల కందఱకును, ప్రాచీనకవికృతగ్రంథరాజంబులే గదా యాధారములు. వివిధనిఘంటునిర్మాతలకు మాత్రము మాతృక యేది ? ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిన శబ్దజాలమే గదా ! ఇన్నివిధముల నాంధ్రవాఙ్మయము పెంపొంది చిరస్థాయిగా నుండుటకుఁ బ్రాచీనకవులే శరణ్యులై యుండ నేతాదృశప్రతిభాదు లాకవులయం దునికికిఁ గారణం బూహింపఁజాలక కొంద ఱీకాలమునఁ బ్రాచీనకవులకు సంస్కృతము రా దనియు, శాస్త్రపరిచయము లే దనియు, నొరుల ననుకరించుటయే గాని స్వకపోలకల్పనాశక్తి మృగ్య మనియుఁ, బ్రకృతిపరిశీలనము, ప్రపంచజ్ఞానము శూన్యము లనియు మున్నగు నజ్ఞానమూలకము లగువాక్యములు పలుకుట వినవచ్చుచున్నది.

కేవలసంస్కృతభాషానిష్ణాతులై యాంధ్రభాషాస్వరూపము నెఱుంగని వారు ప్రాచీనకవులకు సంస్కృతజ్ఞానము తక్కువ యనియును శాస్త్రపరిచయము లే దనియు, నుండినచో సంస్కృతముననే గ్రంథనిర్మాణ మొనరించి యుందు రనియు నింతవాదము లొనర్చుటకుఁ గారణము వారికాంధ్రభాషాజ్ఞానము లేకుండుటయే. ఆంధ్రకవితానిర్మాణమునకు వలయు వస్తుసామగ్రి యంతయు సంస్కృతమునుండియే గ్రహింపఁదగియున్నది.

నన్నయాదిమహాకవు లందఱును గీర్వాణభాషార్ణవమును దరిచి వివిధ శాస్త్రకళాపారంగతు లైనమీఁదటనే యాంధ్రకావ్యనిర్మాణమునకుఁ గడంగిరి. ఏతద్విషయికజ్ఞానము వారిగ్రంథములు పరిశీలించినఁ గాననగును. మూలమునకు భిన్నముగా భారతరామాయణాదులఁ దెనిఁగించుటలోఁ గవిత్రయమువారలయు, భాస్కరునియు నద్వితీయకావ్యకల్పనాస్వతంత్రత వెల్లడి యగుచున్నది, గాని, సంస్కృతము రామింజేసి యనవచ్చునా ?

నన్నయభట్టీయ మను నామాంతరముగల యాంధ్రశబ్దచింతామణి యను నాంధ్రవ్యాకరణమును నన్నపార్యుఁడు సంస్కృతముననే వ్రాసియున్నాఁడు. పాణినీయవ్యాకృతివిజ్ఞానమున నతఁడు పారంబు ముట్టినవాఁ డని యాగ్రంథము దెలుపుచున్నది. శాంత్యనుశాసనికపర్వములందలి విషయములు తిక్కమహాకవికిఁ గల వేదాంతాదివివిధశాస్త్రపరిచయముఁ జాటుచున్నవి. ఆంధ్రభాగవతనిర్మాత యగు పోతనామాత్యుని వేదాంతశాస్త్రవిజ్ఞానపారమ్యము సామాన్యమా! శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని గ్రంథములలోఁ దర్కవిజ్ఞానస్ఫోరకము లగుప్రయోగంబులు పెక్కులుగలవు. శృంగారనైషధములో, రణకంఠముఁభర ... కారణసంక్రాంతగుణానుషంగము, మున్నగునవి పెక్కులుగలవు. అష్టదిగ్గజము లని పేరొందిన పెద్దనాదిమహాకవులగ్రంథములఁ బరిశీలించిన వారికిఁగలగీర్వాణభాషావైదుష్యమును, బెక్కుశాస్త్రంబులం గలయపారపరిచయమును గాననగును. ఉభయభాషాపదగుంఫనములతోఁ గవిత్వ మల్లుకీతిని జూపుటకై పెద్దనచెప్పిన "పూఁతమెఱుంగు" అను మాలికంబరికింపుఁడు. "సంస్కృతంబు పచరించెడుపట్టున భారతీవధూటీ..."మను చరిత్రమునందు సంస్కృతపదభూయిష్ఠసమాసములు- చకితైణాహుతి...అనాశ్వాసిత...కుశలత యేవ్రతముల నగునశనాయాపీడ...పవమానప్లవమాన... మున్నగునవి పెక్కులు గలవు. ప్రబలభల్లుకనఖభల్ల...

సంగీతశాస్త్రపరిచయమున కుదాహరణము- వాలారుంగొనగోళ్ళ-

జ్యోతిశ్శాస్త్రము- తేజంబజ్జభవాండ-

రామరాజభూషణుండు- సంస్కృతజటిలము. లలనా...

సంగీతము- ననుశ్రీరామపదారవింద, అని చెప్పికొన్నారు. అరిగాఁబంచమమేవగించి నవలాలవ్వేళ.

జ్యోతిశ్శాస్త్రము-సారసకైరవంబులకుఁ జంద్రదినేంద్రవిరోధ మంచకుంకారము.

ఆముక్తమాల్యద- ఖనటత్పయోబ్ధిపీక్ష్యరసాతలా... కాంచెనైవ్ష్ణవుఁడర్ధ యోజన. పింగళి సూరనార్యుని రాఘవపాండవీయము శ్లేషకావ్యము గదా! సంస్కృతభాషయం దసాధారణపాండితి లేక యిట్టిమనోహరశ్లేషకావ్యము వ్రాయఁ గలుగునా? ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములోఁ బ్రద్యుమ్నునియెదుట శుచిముఖి పలికినవాక్యములు సూరనార్యుని తర్కశాస్త్రనిష్ణాతత్వమును దెలుపుచున్నది. కూచిమంచి తిమ్మకవిం గూర్చి కొందఱు సంస్కృతపండితు లితఁడు దెనుఁగుకవి యని తేలికగాఁ బలికి రఁట. అప్పు డాతఁడు 'నేను దెనుఁగుకవినే, గాని, గీర్వాణమునం గల మీబుద్ధివైశిత్యము ప్రకాశించునట్లుగా నా యీ పద్యము నన్వయింపుఁ డని "పరిపఁపీలుకర్బురపురక్షణనుఁడు" అని చదివెనఁట-

ఆపద్యము నన్వయింపఁ జాలక తిమ్మకవికిఁ గలసవిశేషసంస్కృతవిజ్ఞానమున కచ్చెఱువడి తమకాంధ్రభాషాజ్ఞానము లేమికి సిగ్గువడి రఁట. ఆంధ్రకవి యనుటతోడనే సంస్కృతము రా దనునపోహము లోకమునఁ జాలవఱకు వ్యాపించి యున్నది. దానికిఁ గారణము లేకపో లేదు. వర్తమానకాలమునఁ గందము రాఁగానే కావ్యమును, ఆటవెలఁది రాఁగానే యవధానమును బ్రారంభించువారు పెక్కురు గలరు. అట్టివారి నాదర్శముగాఁ గొని పూర్వులకు సంస్కృతజ్ఞానమును శాస్త్రపరిచయము లే దనుట యవివేకమూలకము. గ్రంథములను సవిమర్శదృష్టితోఁ బఠించినఁగాని గ్రంథకర్తవిజ్ఞానపరిమితి యెఱుకపడదు. నేటిసాంస్కృతికులకుఁ బెక్కుమందికిఁ దమచదివిన గ్రంథములను గుఱించియే తెలియదు. కాళిదాసత్రయమును రచించినవా రెవరయ్యా యని ప్రశ్నింప 'వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులవారు' అని చెప్పు కావ్యపాఠకులు గొందఱు గలరు. అట్టివారి కాంధ్రకవుల ప్రతిభ యెట్లు దెలియును?

ప్రాచీనకవులకు నొరుల ననుకరించుటయే గాని స్వకపోలకల్పనాశక్తి మృగ్య మని కొంద ఱన్యభాషాభిమాను లగు నవనాగరకుల యాపాతరమణీయవాక్కులు—ఒకఁడు గ్రంథాపెని షష్ఠ్యంతములు వ్రాసినఁ దక్కినవారుఁ గూడ షష్ఠ్యంతము లేసఁట. ఒకరినిజూచి మఱియొకరు కృతిపతివంశావతారము, పురము, అగడ్త మున్నగువానిని వర్ణించుచున్నారఁట. ఇదియే యనుకరణమఁట.

ప్రబంధరచనకుఁ గొన్నిలక్షణము లుండవలయును. అందుచే వారానియమములఁ బాటించి యష్టాదశవర్ణనలతోఁ బ్రబంధరచనఁ గావించిరి. అదియుంగాక పుర మనునది యిట్లుండవలె ననియును, రాజట్టివాఁడు గా నుండవలయు

సనియు, లోకములో నాగరకత కాదర్శముగా నుండుటకు వ్రాసిరిగాని వారు వర్ణించిన ప్రతిపురము నట్లే యున్న దనుకొనరాదు. ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశః- అనునియమము ననుసరించి, ఇష్టదేవతా ప్రార్థనము, కృతిపతి కాశీస్సు మున్నగు వానితో గ్రంథారంభ మొనరించిరి. కృతిపతివంశవర్ణనము గూడ విడువరానిదే. సప్తసంతానములలో నొకటి యగు సన్నింట మిన్నయు నగు కృతిని గన్యగా భావించి కృతిభర్తను జామాతగా సంభావించియిచ్చుచో నుత్సాహ మినుమడింప- ఏవంగుణవిశిష్టుఁడు తనకృతికన్యం గ్రహింపఁగలవాఁ డని కొన్నిపద్యాంతములతోఁ జెప్పనుట యనవసరమా? కన్యాదాత యగువాఁడు కూఁతు వివాహసమయమున జామాతవంశమును జెప్పనుటలేదా? గోత్రోద్భవాయ, పౌత్రాయ, పుత్రాయ, శర్మణేవరాయ-అని.

ఇంతయేల, మన మొకయుత్తరమును వ్రాయునపుడు ప్రారంభములో సంబోధనరూపమున మహారాజశ్రీ యనియో, వేదమూర్తులైన బ్రహ్మశ్రీ యనియో వ్రాయుచుండుట లేదా ? విద్వాంసుఁడు మొదలు గ్రామ్యునిపర్యంతము, నిట్టి నియమముఁ బాటించుటలేదా ? వార్షికసభాసమావేశము జరుగునపుడు పూర్వసభావినిశ్చితాంశములఁ జదువుట, యధ్యక్షుని ప్రారంభోపన్యాసము, మున్నగునవి లేకుండఁ గార్యక్రమము నడచుచున్నదా? స్వప్నమువచ్చుట, ప్రకృతిపరిశీలనము, ప్రపంచజ్ఞానము, ప్రాచీనులకు లేదనువిషయ మాలోచింతము. ప్రకృతిజ్ఞానము లేదు, కూపస్థమండూకము లని పలువురు నాగరకమ్మన్యులు సాహసించి పలుకుచున్నారు. ప్రకృతిజ్ఞాన మన నేమియో యానవనాగరకులకే తెలియదు.

భారత భాగవత రామాయణాది పురాణగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడిన రాజనీతి, ధర్మములు, ఆరోగ్యశాస్త్రప్రశంస యేతన్మహాకవుల లోకజ్ఞానమును జాటుచున్నవి. అచారవిధులకు నారోగ్యమునకుఁ గలపరస్పరసంబంధమును దెలుపుచు వ్రాసినధర్మములు వారిలోకోత్తరప్రకృతిజ్ఞానము వెల్లడించుచున్నవి. ఆనుశాసనికపర్వ మందలి యీపద్యమును జూడుఁడు.

వృద్ధువచ్చునపుడు వినుబాలుప్రాణంబు, లెగయఁజూచు వానికెదురులేచి
ప్రణతిఁజేసెనేని పాదునఁబడి యవి, తొంటియట్లు నిలుచు దురితదూర.

పోతనగారి భాగవతములో భూగోళశాస్త్రమును విపులముగా వర్ణించియున్నారు. భూమిగుండ్రముగానున్నదా చదునుగానున్నదా యనువిషయ మొక ప్రశ్నయే గాదు. ధరావలయము, భూవలయము, నని వాడియున్నారు. శ్రీనాథ

కవి, శృంగారనైషధములో విద్యుద్దీపములను 'ఒకదీపమార్పిన నున్నదీపంబులు నప్పుడ తమకుఁదా మాఱుటయును' వర్ణించినాఁడు.

ఆముక్తమాల్యదలోని యొకయుదాహరణము:—

"తరుణుల్ తల్లియొఱంగుచంబులునుపందస్సైచ" శ్లో॥కూపోదకంవటచ్ఛాయా...

ఇంకను దక్షుఁగల ప్రబంధములలో-పర్వతములు వానియందు గనులుండుట, లోయలు, నిర్ఝరములు, జలపాతములు, అరణ్యములు, వేఁటలు, జంతుస్వభావములు- వృక్షవిశేషములకు నొనరించు దోహదక్రియలు- ఎంతయద్భుతముగా వర్ణింపఁబడినవో- ఇవి యన్నియు వారికిఁగల లోకజ్ఞానమును ప్రకృతిపరిశీలనమును స్ఫురింపఁజేయుటలేదా.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములో 'పోలో' ఆట రమణీయముగా వర్ణింపఁబడినది. "ఎగురఁగనై చికొట్టుటది." సుమతిశతకము- లోకజ్ఞానసారము.

తపస్సంపన్నత- ఈయన్నింటికంటెను వారిప్రతిభకు వన్నెతెచ్చునది వారి పవిత్రజీవితము, తపస్సంపన్నతయును.

పంచమవేదమగు భారతమునుఁ దెనిఁగించుటకు మున్నుగా, తిక్కనగారు యజ్ఞముచేసినట్లు వినుచున్నారము. ఇంతియె గాక యితఁడు శుచియై నందీశంకరమధ్యంబునం గూరుచుండి తననోట నసంబద్ధవాక్యము వచ్చెనేని నాలుకను గోసికొందు నని ప్రతినంజేసికొని భారతగ్రంథరచనకుఁగడంగెనందురు. అట్లు కవితాధార నడచుచుండగా నొకచోట-కృష్ణార్జును లిరువురు తమశంఖంబులం బూరించిరని వర్ణించుటలో "దేవదత్తంబుపూరించె," అందులకుం బ్రతిజ్ఞాభంగము కాఁగా నాలుక గోసికొన సంసిద్ధుఁడయ్యెను. అప్పుడు కృతిపతి యగుహరిహరనాథుఁడే సాక్షాత్కరించి "మున్నుగ" అన్నట్లు వినవచ్చి యప్పుడు సమర్థించుకొన్నట్లు వినికి గలదు. పిల్లలమఱ్ఱి పీరభద్రకవి జైమినిభారతమును వ్రాయుటంగూర్చి 'ఒకనాఁటి రాత్రి సహస్రబాహువులతో సరస్వతియే పూరించినట్లు' గాథలు కలవు. రామరాజభూషణుఁడు, అయ్యలరాజు రామభద్రకవి మున్నగువా రందఱు నాంజనేయోపాసకులని, రామోపాసకులని వినుచున్నారము. అడిదము సూరకవి తపశ్శక్తి వాక్శుద్ధిని గూర్చి కొన్ని నిదర్శనములుగలవు. శుచిర్వ్రతః శ్శుచిః కవిః-వారి నాఁటిదే. ఇట్టి ప్రతిభావిశేషములు ప్రాచీనకవులకు సహజముగా నుండుటచేతనే యాంధ్రవాఙ్మయ మొక్కొకకాలమున నొక్కొకరీతిఁ బెంపువహించి శోభిల్లుచున్నది.

"మహిమముఖవాగనుశాసనుండు."

భాసుడు.

5956

—: కిడాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్., కాకినాడ :—

(1) తిరువనంతపుర నాటకములు.

మహాకవి భాసునిం గూర్చియు నతనినాటకములను గూర్చియును బ్రశంస యొనర్పక పూర్వము సంస్కృతవాఙ్మయమున నాటకము లేకాలమున రచింపఁబడినవో, యవి యేరీతి నుత్పత్తి నొందినవో, యెటులు వికాసమును గాంచినవో మనము తెలిసికొనవలసియున్నది. కావ్యములు దృశ్యశ్రవ్యభేదములచే ద్వివిధములు. దృశ్యకావ్యములును రూపకములు, నుపరూపకము లని విభజింపఁబడినవి. నాటకము, ప్రకరణము, భాణము, ప్రహసనము, డిమము, వ్యాయోగము, సమవకారము, వీథి, అంకము, ఈహామృగము, అని రూపకములు పది. గోష్ఠి, రాసక, హల్లీసకశ్రీగదితాదులు పదునెనిమిదియు నుపరూపకములు. వస్తు (Plot) నేతృ (Hero) రసాదుల (Sentiment) భేదములచే రూపకభేదములు గలుగుచున్నవి.

'నట అవస్పందనే' అనుధాతువునుండి నాట్యము, నటుఁడు, నాటకము, మున్నగుశబ్దములు జనించుచున్నవి. కావ్యోపనిబద్ధధీరోదాత్తాదినాయకులఁ జతుర్విధాభినయముచే ననుకరించుచుఁ దాదాత్మ్యమునుఁ జెందుట నాట్యమనఁబడును. నటునియందు రామాదులయవస్థల నారోపించుటచే నది రూపక మనఁబడి, రసాశ్రయముచే నాటకప్రకరణాది దశగతుల నందుచున్నది. రసాశ్రయముగాక గాత్రవిక్షేపాత్మక మగునది నృత్యము. తాళలయాశ్రయము నృత్తము. ఇవిరెండును లాస్యతాండవభేదంబులచే ద్వివిధము. (దశరూపకము ప్రథమప్రకాశము శ్లో. 7-10)

ప్రాచ్యపాశ్చాత్యదేశములఁ బ్రథమమున నృత్తనృత్యములే కానవచ్చుచున్నవి. కాలక్రమమున నాటకము లుద్భవించినయవి. పాశ్చాత్యవాఙ్మయములందు నాటకములు మొదట మతవిషయక మగుగాథలఁ బ్రదర్శించుచుండెడి వని విమర్శకు లంగీకరించి యున్నారు (Mystery Plays) కాని హిందూదేశమునఁ బ్రాచీనకాలమునం దట్టివి గలవా యనువిషయ మింకను నిర్ణయ మొనర్పవలసియున్నది. సంస్కృతనాటకరచనము మతముపై నాధారపడి యుండలే దనియుఁ గేవలము లౌకికవిషయములనుబట్టియే వ్యుత్పత్తిని గాంచె ననియుఁ గొందఱు వాదించుచున్నారు. అదియే సమంజస మని తోఁచుచున్నది. భరతుని నాట్య

శాస్త్రానుసార మింద్రాదులు బ్రహ్మను దృశ్యమును, శ్రవ్యము నగు క్రీడనీయక మును సర్వవర్ణోపయోగముగ సృజింప వేఁడి రనియుఁ బరమేష్ఠియుఁ బంచమ వేద మగునాట్యవేదమును సృజించుచు నాసృష్టియందు ఋగ్వేదమునుండి పాఠ్య మును, సామమునుండి గీతమును, యజుర్వేదమునుండి యభినయమును, నాల్గ వది యగు యథర్వణమునుండి రసమును గైకొనిరె ననియు, నాతని యాజ్ఞాను సారము భరతునిపుత్త్రు లగుశాండిల్యాదు లతనితోఁ బ్రయోగాదులఁ బ్రదర్శించి రనియుఁ దెలియుచున్నది. దీనివలన నాట్యవేదము చతుర్వేదానంతరము రచింపఁ బడిన దనుట స్పష్టము. ఇది భారతీయుల నాటకరచనోత్పత్తివిషయక మగు ప్రాచీ నగాథ యైయున్నది.

నాటకవిషయము ననుసరించు సంభాషణములు కొన్ని వేదములందుఁ గలవు. ఈసంభాషణములే సంస్కృతనాటకరచనమునకు మూలము లనుట యతి శయోక్తి. పాణినికాలమునాఁడు నటసూత్రములు గల వనియు నవి 'శిలాలి' 'కృశాశ్వ' ప్రణీతము లనియు మనకుఁ దెలియును.

పారాశర్యశిలాలిభ్యాం భిక్షునటసూత్రయోః- అష్టా-4-3-110

కర్మందకృశాశ్వాదినిః- ,, 4-3-111

క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దమువాఁ డగుపతంజలి తనమహాభాష్యమున శౌభికులు 'కంసవధ'ను 'బలిబంధము'ను బ్రదర్శించుచుండి రని తెలిపియున్నాఁడు. మఱియు నశ్వఘోషుని శారీపుత్త్రప్రకరణభాగములు కొన్ని యిటీవల దొరకినవి. ఈతఁడు కాళిదాసునకుఁ బూర్వుఁడా యర్వాచీనుఁడా యనువిషయ మింకను విమర్శకులు చర్చించుచున్నారు. తరువాత భాసుఁడు, శూద్రకుఁడు, కాళిదాసుఁడు, భవభూతి, మురారి, విశాఖదత్తుఁడు, రాజశేఖరుఁడు మున్నగుప్రఖ్యాతకవీశ్వరులు తమతమ నాటకములచే సంస్కృతవాఙ్మయమును వృద్ధిపొందించిరి. సంస్కృతనాటక రచనము పాశ్చాత్యనాటకములపై నాధారపడి యున్న దనియును, 'యవనికా', 'యవనీభిః పరివృతః' అనుచోట 'యవన' (Greek) సంబంధము సూచింపఁబడి యున్న దనియు ను పాశ్చాత్యవిద్వాంసుల యభిప్రాయ మైయున్నయది. ఇది సరి కాదు. సంస్కృతనాటకరచనము స్వతంత్రముగ మనదేశముననే యుద్భవించి యభివృద్ధిని గాంచిన దనియు, నన్యదేశీయనాటకరచనము ననుకరించుట లేదనియుఁ బలువురు పండితులు నిర్ధారణ మొనర్చియున్నారు.

క్రీ. శ. 1912 వ సంవత్సరప్రాంతమున ననంతశయనము (Trivendrum) సంస్కృతగ్రంథప్రకాశనకార్యాలయాధ్యక్షు లగు మహామహోపాధ్యాయ టి.

గణపతిశాస్త్రిగారు నాలు గయిదు తాళపత్రగ్రంథములను సేకరించి యందుఁగల రూపకముల 'ననంతశయనసంస్కృతగ్రంథావళి' యందుఁ బ్రకటించిరి. ప్రథమమున 'స్వప్నవాసవదత్త మ'నునాటకమును దమగ్రంథావళియందుఁ బదునైదవగ్రంథముగఁ బ్రకటించుచుఁ గాళిదాసాదికవులచేఁ బ్రశంసింపఁబడిన భాసమహాకవియే యీనాటకముల రచించె నని సహేతుకముగఁ దమయుపోద్ఘాతమునఁ జర్చించిరి. నాఁటినుండి యుఁ బ్రాచ్యపాశ్చాత్యపండితులు గణపతిశాస్త్రిగారి వాదమునకు ఖండనమండనములుగఁ బెక్కువ్యాసముల రచించియున్నారు. వానిలో ముఖ్యము యినవి మొదటియనుబంధమునఁ జూడనగును. భాసుని వని వారు ప్రకటించిన నాటకము లిట నుదాహృతములు.

		అనంతశయనగ్రంథావళిసంఖ్య.
1.	స్వప్నవాసవదత్తము.	15
2.	ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము.	16
3.	పంచరాత్రము.	17
4.	అవిమారకము.	20
5.	బాలచరితము.	21
6.	మధ్యమవ్యాయోగము.	22
7.	దూతవాక్యము.	22
8.	దూతఘటోత్కచము.	22
9.	కర్ణభారము.	22
10.	ఊరుభంగము.	22
11.	అభిషేకనాటకము.	26
12.	చారుదత్తము.	39
13.	ప్రతిమానాటకము.	42

వీనియందు స్వప్నవాసవదత్తా ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణములు వత్సరాజునకు సంబంధించినవి. ప్రతిమాభిషేకములు రామాయణకథ ననుసరించినవి. ప్రతిమానాటకమున నయోధ్యాకాండమునందలి కథయు సీతాపహరణమును, జటాయుమరణమును రావణవధయు వర్ణింపఁబడినవి. అభిషేకనాటకమునఁ గిష్కింధాసుందరయుద్ధకాండములయందలి కథ యనుసంధింపఁబడినది.

మధ్యమవ్యాయోగము, దూతవాక్యము, దూతఘటోత్కచము, కర్ణభారము, ఊరుభంగము, పంచరాత్రమును భారతకథను వర్ణనమొనర్చును. అందు మొదటి యయిదునాటకము లేకాంకపరిమితములు. పంచరాత్రమున మూఁడంకములు గలవు.

బాలచరితమునఁ గృష్ణునిబాల్యక్రీడావర్ణనమునుఁ గంసవధయును గలవు. అవిమారకనాటకేతివృత్తము పురాణసంగ్రథితము కాదు. కథాసరిత్సాగరమునందలి కథపై నాధారపడియున్నది. చారుదత్తమునందలికథ వసంతసేనాచారుదత్తుల ప్రణయవృత్తాంతము.

విమర్శకు లీనాటకము లేకకర్తృకములా, యేకకర్తృకము లగుచో నివి భాసవిరచితములా? భాసుని దేశకాలము లెవ్వి యనువిషయముల భిన్నాభిప్రాయు లగుచున్నారు. భాసుఁడే యీనాటకముల రచించెననువారును నాతనికాలనిర్ణయమును గూర్చి భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. కొందఱతని క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్దమువాఁ డగుకౌటిల్యునికిఁ బూర్వుఁ డనియు, మఱికొందఱు క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్దమువాఁ డగుపతంజలికిఁ బూర్వుఁ డనియు వాదించుచున్నారు. కొందఱు పతంజలి కీతఁడర్వాచీనుఁ డని యొప్పికొనియు, నశ్వఘోషుని (వారిమతానుసారము క్రీ. శ. 1, 2 శతాబ్దములు) కిఁ బూర్వుఁడా యనువిషయమున సంశయగ్రస్తు లగుచున్నారు. తిరువనంతపురనాటకములు భాసునివి కా వనివాదించు బార్నెటు (Barnett), భట్టనాథస్వామి, పిషరటీ మున్నగువారు వీనిని క్రీ. శ. 8, 9 శతాబ్దముల దక్షిణహిందూస్థానమున బాణకాళిదాసుల యనంతరము రచింపఁబడినవానిగఁ బరిగణించుచున్నారు. వారివారివాదములఁ గలముఖ్యవిషయముల సంగ్రహముగ విమర్శించి తిరువనంతపురనాటకముల కర్తృత్వమును భాసునిదేశకాలములను నిర్ధారించుటయే యీవ్యాసమునం దొక ముఖ్యోద్దేశము.

(2) భాసుని ప్రాచీనత్వము.

మహాకవుల జీవితచరిత్రమును వ్రాయుట కుపకరించు సాధనములు మన దేశమునఁ జాల విరళముగ నున్నవి. కాళిదాసాదిమహాకవులు వారిగ్రంథములవలనను బరంపరాగత మగు గాథలవలనను వాఙ్మయమునం దితరకవుల ప్రశంసావాక్యములవలనను మనకుఁ బరిచితు లగుచున్నారు. వారిదేశకాలములు జీవితవిశేషములు మనకుఁ దెలియుటలేదు. భాసమహాకవిని గూర్చియు నట్టిగ్రంథాంతరసూచనములే మన కాధారము లగుచున్నవి.

సంస్కృతవాఙ్మయమునందలి కావ్యనాటకాలంకారవ్యాఖ్యాన గ్రంథముల వలన మనకు భాసమహాకవి ప్రాచీనుఁ డనియు, సుప్రసిద్ధనాటకకర్త యనియునుఁ దెలియుచున్నది. కవిసార్వభౌముఁ డగు కాళిదాసుఁడు తనమాళవికాగ్నిమిత్ర ప్రస్తావనయందు 'ప్రథితయశసాం భాస సౌమిల్లక కవిపుత్రాదీనాం ప్రబంధా నతిక్రమ్య వర్తమానకవేః కాళిదాసస్య క్రియాయాం కథం బహుమానః' అని భాసాదులనుఁ గీర్తించియున్నాఁడు[1]. దీనికి 'భాస కవిపుత్ర సౌమిల్లకాః కవయః ప్రాక్తనాః' అని కాటయవేముఁడు వ్యాఖ్యాన మొసఁగెను. 'ప్రథితయశసాం' అనుట వలనను, 'పురాణమిత్యేవ న సాధు సర్వం' అని స్వవిరచిత నాటకోత్తర్షముగఁ బలుకుచు 'పురాణ' శబ్ద ప్రయోగ మొనర్చుటవలనను, భాసుఁడు ప్రాచీనుఁ డనియుఁ, గాళిదాసునికాలమునకే ప్రథితయశస్కుఁ డనియు నిస్సందేహముగఁ జెప్ప వచ్చును. 'వర్తమానకవేః' యనునది కూడ దానినే సూచించుచున్నది.

2. కాదంబరీహర్షచరితముల రచియించిన బాణుఁడు (క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్దము) హర్షచరితమున (శ్లో. 15) భాసు నీవిధముగఁ బ్రస్తుతించియున్నాఁడు.

"సూత్రధారకృతారమ్భై ర్నాటకై ర్బహుభూమికైః
సపతాకై ర్యశో లేభే భాసో దేవకులై రివ"

సూత్రధారునిచే నారంభింపఁబడి, పెక్కుపాత్రములఁ గలిగి పతాకయుతము లగునాటకముల రచియించి భాసుఁడు కీర్తి నార్జించె నని దీనియర్థము. ఇందు భాసునినాటకములందుఁ గలవిశేషలక్షణములు దెలుపఁబడినవి. తిరువనంతపుర నాటకములం దివి కలవా యనువిషయము ముందు విమర్శింపఁబడును.

3. దండి తనయవంతీసుందరీకథయందు (దక్షిణభారతీగ్రంథమాల 3 వ కుసుమము) భాసు నిట్లు కీర్తించెను.

సువిభక్తముఖాద్యఙ్గైః వ్యక్తలక్షణవృత్తిభిః
పరేతోఽపి స్థితో భాసః శరీరై రివ నాటకైః (శ్లో-11)

4. క్రీ. శ. 8 వ శతాబ్దమునాఁటి దగు వాక్పతిరాజకృత 'గౌడవధ' మను ప్రాకృతకావ్యమున-

"భాసమ్మి జలణమిత్తే కంతీదేవే అజస్సరహువంసే సోబంధవే అ బంధమ్మి హారియందే అ ఆణందో" అని కలదు. దీనివలన భాసుఁడు జ్వలనమిత్రుఁ డనియు

---

1. భాసధావకకవిపుత్రాదీనాం, భాసకరసౌమిల్ల కవిపుత్రాదీనాం అనియుఁ బాఠభేదములుగలవు.

నాతనినాటకము లగ్నిలోఁ బరీక్షింపఁబడుటచే వాక్పతిరాజటుల వ్రాసె ననియుఁ బండితులయభిప్రాయము. ఇట జ్వలనమిత్త్రుఁ డనుచో నగ్నిమిత్త్రుఁ డనుపర్యాయ నామము గలశూద్రకుఁడు సూచింపఁబడె ననియు, భాసశూద్రకు లొకరే యని యు నొకవిమర్శకులు వ్రాసియున్నారు.[1] ఇది ముందువిమర్శింపఁబడును.

5. అభినవగుప్తుఁడు (క్రీ. శ. 10 వ శతాబ్దము)తననాట్యవేదవివృతియందు 'మహాకవినా భాసే నాపి స్వప్నబంధే ఉక్తః' అని యొకశ్లోకము నుదాహరించి యున్నాఁడు. మహాకవి యగుభాసుఁ డభినవగుప్తునిచేఁ బేర్కొనఁబడె ననుటయే మన మిటఁ గైకొనఁదగినది.

6. 'ఉదయసుందరీకథ' ను రచియించిన సోఢలకవి (A. D. 1050) భాసు నిట్లు నుతించియున్నాఁడు.[2]

బభూవు రన్యేఽపి కుమారదాస, భాసాదయో హంత కవీందవ స్తే
యదీయగోభిః కృతినాం ద్రవంతి, చేతాంసి చంద్రోపలనిర్మలాని (నిర్మితాని).

7. క్రీ. శ. 11 శతాబ్దమువాఁ డగుభోజుఁడు తనసరస్వతీకంఠాభరణమునఁ గాళిదాసు నిట్లు ప్రస్తుతించియున్నాఁడు. ఆశ్లోకమునభాసునిప్రశంసకూడఁ గలదు.

"భాసయ త్యపి భాసాద్యాః కవివర్గే జగత్త్రయమ్
కే న యాంతి నిబంధారః కాళిదాసస్య దాస్యతామ్."

8. రామచంద్రగుణచంద్రు లనుకవులు (A. D. 1175) తమనాట్యదర్పణమునందు భాసుని స్వప్నవాసవదత్తములోని దని యీశ్లోకము నిచ్చియున్నారు.[3]

యథా భాసకృతే స్వప్నవాసవదత్తే—శేఫాలికా మణ్డపశిలాతలా నవలోక్య వత్సరాజః—

'పాదాక్రాంతాని పుష్పాణి సోష్మ చేదం శిలాతలమ్
నూనం కాచి దిహాసీనా మాం దృష్ట్వా సహసా గతా.'

భాసుఁడు స్వప్నవాసవదత్తమును రచియించె నని దీనివలన స్పష్టము. ఇది తిరువనంతపురనాటకమున లేమి, యీనాటకము భాసకృతము గా దని కొందఱయభిప్రాయము. దానిని ముందు విమర్శింతును.

9. సోమదేవుని యశస్తిలకమున—

"పేయా సురా ప్రియతమాముఖ మీక్షణీయం, గ్రాహ్య స్స్వభావలలితో వికట

1. The Problem of Bhasa by K. G. Sankar.
2. Baroda Edition- P 154.
3- ,, P 84,

టశ్చ వేషః । యేనేద మీదృశ మదృశ్యత మోక్షునర్త, దీర్ఘాయు రస్తు భగ
వాన్స పినాకపాణిః" ॥

అను శ్లోకము భాసుని దని కలదు. కాని, యిది మహేంద్రవిక్రమవిరచిత మగు "మత్తవిలాసప్రహసనము" నఁ గనఁబడుటచే సోమదేవుఁడు ప్రమాదవశమున నట్లుదాహరించి యుండు నని తోఁచుచున్నది.

10. జయదేవకవి (13 వ శతాబ్దము) ప్రసన్నరాఘవనాటకప్రస్తావనయందుఁ గవితాకన్యకకు భాసుఁడే హాస మనియు, గవికులగురుం డగు కాళిదాసుఁడే విలాస మనియు స్తుతించి యున్నాఁడు.

'భాసో హాసః కవికులగురుః కాళిదాసో విలాసః'.

11. జయానకుఁ డనుకవి తన 'పృథ్వీరాజవిజయ' మున (దీనికే 'పృథ్వీమహేంద్రవిజయ' మను నామాంతరము కలదు.)

"సత్కావ్యసంహారవిధౌ ఖలానాం దీప్తాని వహ్నేరపి మానసాని
భాసస్య కావ్యం ఖలు విష్ణుధర్మాన్ సోప్యాననాత్ పారతవన్నమోచ.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. దీనికి జోనరాజు [క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దమున] వ్యాఖ్యాన మొనర్చెను.

(సతాం కావ్యం తద్విషయే సంహారవిధౌ దాహే దోషారోపేణ అగ్నేరపి సకాశాత్ దుర్జనానాం చిత్తాని దీప్తాన్యజ్వలాని భవంతి. అత్ర సాధనమాహ. సోగ్నిరపి భాసమునేః కావ్యం విష్ణుధర్మాన్ ముఖాన్న ముక్తవాన్ నాదహదిత్యర్థః. అత ఏవ పారతవ దిత్యుపమా. అగ్నిర్హి వస్త్వంతరవత్పారతం దగ్ధుమశక్తో ముఖాన్న ముంచతి. భాసవ్యాసయోః కావ్య విషయే స్పర్ధాం కుర్వతో సర్వోత్కృష్ట వక్తృత్వేన పరీక్షకాంతరాభావాత్ పరీక్షార్థ మగ్నిమధ్యే తయోర్ద్వయోః కావ్యద్వయం క్షిప్తం. తయోర్మధ్యాత్ అగ్నిర్విష్ణుధర్మాన్ నాదహ దితి ప్రసిద్ధిః-ఖలైస్తు ప్రాప్తం సత్కావ్యం దహ్యతే ఇత్యగ్నేస్సకాశాత్ ఖలానాం దాహకత్వ మిత్యర్థః)—

పై శ్లోకార్థమును గుఱించి గణపతిశాస్త్రిగారు స్వప్నవాసవదత్తపీఠికయందు విపులముగఁ జర్చించిరి. భాసుఁడు విష్ణుధర్మము లను గ్రంథమును రచియించె ననియు, దాని నగ్ని దహింపక విడిచె ననియుఁ గొంద ఱభిప్రాయపడుచున్నారు.[1] కాని శ్లోకమునందు 'విష్ణుధర్మాన్' అనుటకు 'విష్ణుధర్మాన్' అనియు 'పారతవత్'

1- Indian Antiquary—Vol XLII – 1913–P 52.
'a Poem by Bhasa' by C. Guleri.

అనుటకు 'భారతవత్' అనియుఁ బఠించినచో నర్థసమన్వయ మగు నని మఱియొ కచో వ్రాసియున్నారు.[1] అటు లయినచో జోనరాజు వ్యాఖ్యాన మసందర్భముగ నుండును. భాసవ్యాసులకావ్యము లగ్నింబరీక్షింపఁబడెననిన నిరువురు నొకవిషయ మును గుఱించియే వ్రాసి రనవలయును గదా. భారతకథావిషయకములగు పంచ రాత్రాదినాటకముల భాసుఁడు రచించె నన్నను, నాతని స్వప్నవాసవదత్తమును బరీక్షార్థము గ్రహింపనేల? అందువలన 'పారతవత్' అనుపాఠమునే గ్రహించి 'వి ష్ణుధర్మాన్' అని కల్పింపవలయునేమో? అపుడు 'వ్యాఖ్యానాత్' అనుచోఁ బున రుక్తిదోషము ఘటిల్లును. భాసుఁడు రచియించినకావ్య మొకటియగ్నిదగ్ధము కాలే దనియే దీనినిశ్చితాశయము. పై వ్యాఖ్యానమున భాసుఁడు 'ముని' యని వర్ణింపఁ బడుటచే నాతని ప్రాచీనత స్థిరపడుచున్న దని గణపతిశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు.

12. సూక్తిముక్తావళియందు రాజశేఖరుని దని యీశ్లోక ముదాహరింపఁబడినది.

"భాసనాటకచక్రేపి ఛేకైః క్షిప్తే పరీక్షితుమ్
స్వప్నవాసవదత్తస్య దాహకో భూన్న పావకః".—

ఈశ్లోకమున భాసకవి పెక్కునాటకముల రచించె ననియు, నందు స్వప్న వాసవదత్త మనునాటక మొక్కటియే యగ్నిచే దహింపఁబడ లే దనియుఁ దెలు పఁబడినది. ఇది భాసనాటకములలో స్వప్నవాసవదత్తోత్కర్షమునుఁ గూడసూచిం పుచున్నది.

13. క్రీ. శ. 1360 ప్రాంతమున రచింపఁబడిన శార్ఙ్గధరపద్ధతియందు భా సుని రామిలసామిలులతోఁ జేర్చినిన శ్లోక మొకటి గలదు.

భాసో రామిలసోమిలౌ వరరుచిః శ్రీసాహసాంకః కవి
ర్మేంఠో భారవికాళిదాస తరలాః స్కంధః సుబంధు శ్చ యః
దండీ బాణదివాకరౌ గణపతిః కాంతశ్చ రత్నాకరః
సిద్ధా యస్య సరస్వతీ భగవతీ కే తస్య సర్వేఽపి తే. (188)

ఇదియు 'భాససౌమిల్లకాదీనాం'అను కాళిదాసుని వాక్యమువలె భాసుని ప్రాచీనత్వమును విశదీకరించుచున్నది.

---

1. "The Problem of Bhasa" by K. G. Sankar. Sir Ashutosh memorial Volume Part II at Page 43.

14. శాకుంతలనాటకమునకు రాఘవభట్టు రచియించిన వ్యాఖ్యానమున (నిర్ణయసాగరప్రతి పు. 2.)

భాసుఁడు భరతునినాట్యశాస్త్రమును బోలుగ్రంథము నొకదాని రచించె నని తెలుపఁబడినది.

"అత్రాశిషి సభ్యానాం లాభః। అత ఏవ ఆశీర్నమస్క్రియారూపాః ఇతి భరతేన। భాసేనాపి 'ఆశీర్నమస్క్రియావస్తు' ఇత్యాదా వేవ ఆశీర్నిబద్ధా".

ఆలంకారికు లెవ్వరును భాసునిఁ బ్రాచీనాలంకారికునిగఁ గీర్తించి యుండ లేదు. అందువలన రాఘవభట్టు వ్యాఖ్యానమున నుదాహరించిన భాసుఁడు సుప్రసిద్ధనాటకకర్తయా లేక మఱి యొకఁడా యనుసందేహము కలుగుచున్నది.

పైవిషయములవలన భాసమహాకవి ప్రాచీనుఁ డని యు, స్వప్నవాసవదత్తాదినాటకముల రచియించె ననియుఁ, గాళిదాసునకుఁ గొన్నిశతాబ్దము లైనను బూర్వుఁడై యుండు ననియు విస్పష్ట మగుచున్నది.

---

(3) తిరువనంతపురనాటకము లేకకర్తృకములు.

గణపతిశాస్త్రిగారిచే భాసుని వని నిర్ధారణ మొనర్పఁబడిన పదుమూఁడు నాటకము లేకకర్తృకము లని ప్రథమమున నిరూపించి యనంతరము వానిరచయిత భాసుఁ డని మతము స్థిరపఱుపవలసి యున్నది. ఈక్రిందియంశములవలన వాని నన్నిటి నొకకవియే రచించియుండు నని సహృదయు లంగీకరింపక మానరు.

1. ఈనాటకచక్రమునందుఁ బ్రతినాటకమును 'నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః' యనువాక్యముతోఁ బ్రారంభింపఁబడినది. తరువాత మంగళశ్లోకము పఠింపఁబడినది.

స్వప్నవాసవదత్తమునందు—

"(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః)

సూత్రధారః -

ఉదయనవేన్దుసవర్ణా వాసవదత్తాబలౌ బలస్య త్వామ్। పద్మావతీర్ణపూర్ణౌ వసన్తకమ్రౌ భుజౌ పాతామ్."

అసంపూర్తిగ లభించిన చారుదత్తనాటకమందుఁ దక్క మిగిలిన యన్నినాటకములందును మంగళశ్లోకము సూత్రధారప్రవేశానంతరమే కనఁబడును.

2. మఱియు నీనాటకములలో 'ప్రస్తావనా' యనుటకుబదులు 'స్థాపనా' యని యుపయోగింపఁబడినది. కర్ణభారమున మాత్రము 'ప్రస్తావన' యనియే కలదు.

3. 'ప్రస్తావన'యందుఁ గవినామము గాని, గ్రంథనామము గాని, కాళిదాసాదుల నాటకములందువలె, సూచింపఁబడలేదు. 'పూర్వకవుల నాటకములుండ నర్తమానకవుల నాటకములేల ప్రదర్శింపఁబడవలయు' ననువిమర్శయే లేదు.

"పురాణమిత్యేవ న సాధు సర్వం
న చాపి కావ్యం నవమిత్యవద్యమ్"-అనియు—
"యే నామ కేచిదిహ నః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం
జానన్తు తే కిమపి తాన్ప్రతి నైష యత్నః—

అనియుఁ గవి యెచ్చటను స్వోత్కర్షాపాదకముగఁ బలికి యుండలేదు.

4. మంగళశ్లోకానంతరము సూత్రధారుఁడు-

'ఏవ మార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి। అయే కిం ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। అఙ్గ పశ్యామి।' అని పలుకును. ఈవాక్యములే స్వప్నవాసవదత్త, పంచరాత్ర, దూతఘటోత్కచ, బాలచరిత, మధ్యమవ్యాయోగ, దూతవాక్యాభిషేకోరుభంగనాటకములందును గలవు. ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణావిమారకప్రతిమానాటకములందు-

"నేపథ్యాభిముఖ మవలోక్య- ఆర్యే. ఇతస్తావత్" అని కలదు.

స్వప్నవాసవదత్తాదులయందును, ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణాదులయందును బ్రస్తావనానంతరమునఁ జూళికచే నర్థసూచన మొనర్పఁబడినది- ఇటఁ బూర్వపక్షము:—'భాసనాటకచక్ర' మని పేర్కొనఁబడిన నాటకములయందేకాక మఱి యితరనాటకములందుఁ గూడఁ బ్రారంభమున 'నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః' అని కలదు. ప్రస్తావనకు 'స్థాపన'యనియు నుపయోగింపఁబడినది. కొన్ని నాటకములయందు 'అయే-కిం ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే- అఙ్గ పశ్యామి' అనియు వ్రాయఁబడియున్నది. మహేంద్రవిక్రమవర్మవిరచిత మగు 'మత్తవిలాసప్రహసనము,' శక్తిభద్రుని 'ఆశ్చర్యచూడామణి,' కులశేఖరుని 'తపతీసంవరణ' 'సుభద్రాధనంజయము'లును, వరరుచికృత మగు 'ఉభయాభిసారికా' ఈశ్వరదత్తుని 'ధూర్తవిటసంవాదమును', శూద్రకుని 'పద్మప్రాభృతికము', శ్యామలకుని

'పాదతాడితకము'ను జూడ నగును. దిఙ్నాగుని కుందమాలయందు 'ప్రస్తావనా' యనుటకు 'స్థాపనా' యనియే కలదు.

కావ్యార్థసూచకమును, ఆశీర్నమస్క్రియారూపమును నగు శ్లోకము నాంది నాఁబడును. ['ఆశీర్నమస్క్రియారూపః శ్లోకః కావ్యార్థసూచకః నాన్దీతి కథ్యతే' ఇతి భరతః] ఆ నాందీశ్లోకమును సూత్రధారుఁడే పఠింపవలయును.

"సూత్రధారః పఠే న్నాన్దీం మధ్యమం స్వరమాశ్రితః
నాన్దీ పదై ర్ద్వాదశభి రష్టాభి ర్వా ప్యలంకృతామ్."

నాట్యవస్తువునకుఁ బూర్వము రంగవిఘ్నోపశాంతికొఱకుఁ గుశీలవులొనర్చునది పూర్వరంగ మనఁబడును. దశరూపకమునందు-

"పూర్వరంగం విధా యాదౌ సూత్రధారే వినిర్గతే
ప్రవిశ్య తద్వ దపరః కావ్య మాస్థాపయే న్నటః.
అన్యత్రాపి.
ప్రయుజ్య రంగం నిష్క్రామేత్ సూత్రధారః సహానుగః
స్థాపకః ప్రవిశేత్ పశ్చాత్ సూత్రధారగుణాకృతిః."

అని యుండుటవలనను నాందీశ్లోకమును సూత్రధారుఁడు పఠింపవలయుననియుఁ దరువాత స్థాపకనాముఁ డగువాఁడు ప్రస్తావనాదివిషయములఁ జరుపవలయు ననియుఁ దేలుచున్నది. 'అభిజ్ఞానశాకుంతల విక్రమోర్వశీయా'దినాటకముల నాందీశ్లోకానంతరమే సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించునటులు సూచింపఁబడినది. అట్లుగాక పైని దెలుపఁబడిన నాటకములయందు నాంద్యంతముననే సూత్రధారుఁడు మంగళశ్లోకమును బఠించుచున్నాఁడు. శాకుంతల విక్రమోర్వశీయాది గ్రంథముల ప్రాచీనపుస్తకములయందు నాంద్యంతముననే 'వేదాంతేషు' ఇత్యాది శ్లోకములు గానవచ్చుచున్న వని కొందఱు దెలుపుచున్నారు. అందుననే విశ్వనాథకవిరాజు 'సాహిత్యదర్పణ'మున (నిర్ణయసాగరప్రతి. పు. 280.)

"అతఏవ ప్రాక్తనపుస్తకేషు 'నాంద్యంతే సూత్రధారః' ఇత్యనంతరమేవ 'వేదాంతేషు' ఇత్యాదిశ్లోకలిఖనం దృశ్యతే యచ్చ పశ్చాత్ నాంద్యంతే సూత్రధార ఇతి లేఖనం తస్యాయ మభిప్రాయః- నాంద్యంతే సూత్రధారః ఇదం ప్రయోజితవాన్. 'ఇతః ప్రభృతి మయా నాటక ముపాదీయత' ఇతి కవే రభిప్రాయః సూచిత ఇతి-"

అని వ్రాసియున్నాఁడు. భాసనాటకచక్రమునఁ గలపద్ధతిని గుఱించి వ్రాయుచుఁ గొందఱు అది దాక్షిణాత్యుల శైలి యని వ్రాసియున్నారు. కాని సాహి

త్యదర్పణకారుఁ డర్వాచీనుఁడు. పదునైదవశతాబ్దమువాఁడు. హర్షచరితమున బాణుఁడు భాసుని స్తుతింపుచు-

'సూత్రధారకృతారమ్భైః' అని వ్రాసెను గదా. భాసునినాటకముల కిది యొకవిశేషముగ నేలపలుకవలయును. నిరర్థకముగ నిట్లు వ్రాసె ననుట సమంజసముకాదు. శాకుంతలాది నాటకములయందలి నాందీప్రస్తావనాదులకు భిన్నముగఁ గన్పట్టుటచే, భాసనాటకములు సూత్రధారకృతారంభము లని బాణుఁడు పేర్కొని యుండును. బాణుని యనంతరము మత్తవిలాసాదులలో భాసునిమతమే యవలంబింపఁబడుటచే సాహిత్యదర్పణకారుఁడు రెండుమతములను సమర్థించుకొనవలసివచ్చెను.

“శాకుంతలచర్చా” అనఁబడు వ్యాఖ్యానమున (R. No. 2778. Govt. Manuscripts Library, Madras.) నిటులు వ్రాయఁబడియున్నది.

'బహురూపకాదిభి రనర్ఘరాఘవాదిషు ప్రథమశ్లోకో నాందీ త్యేవ కథితః-తత్ర తావ న్నాంద్యంతే తతః ప్రవిశతి సూత్రధార ఇత్యయం గ్రంథః ప్రథమశ్లోకాత్ పూర్వం కి ముపపద్యతే? ఉతా నంతరం? ఉభయథాపి దర్శనాత్ సంశయః-' కావున భాసుఁడు తననాటకముల యం దవలంబించిన పద్ధతి ననుసరించియే దాక్షిణాత్యకవీశ్వరు లగుశక్తిభద్రాదులు తమనాటకములను రచించిరనవలయును.

'ప్రస్తావన' యనుటకు మారు 'స్థాపన' యని పెక్కునాటకములందుఁ గన నగును. 'కర్ణభారము'నందును 'ప్రస్తావన' యనియే కలదు. నాట్యశాస్త్రము దక్షిణదేశపుఁ బ్రతియందు 'స్థాపకః ప్రవిశేత్ తత్ర' యనుదాని యనంతరము 'స్థాపనాం చ తతః కుర్యాత్'[1] యనుపాఠము గానవచ్చుచున్నదియని విమర్శకులొకరు వ్రాసియున్నారు. ఒకవేళ దాక్షిణాత్యమతానుసారము 'స్థాపన' యనియే ప్రయోగింపఁబడి యుండవోపును.

పైని వివరింపఁబడిన విషయములు మాత్రమే తిరువనంతపురనాటకచక్రమునకు సమాన మగుచో, వాని నొకకవియే రచియించె ననుటకు వీలు లేదు. కాని యీ క్రింద విమర్శింపఁబడిన విషయములవలన నవి యేకకర్తృకము లని ఘనము నిశ్చయింపవచ్చును.

---

1. The Bhasa Problem by K. R. Pisharaoti. Indian Historical Quarterly Vol. I, Part II. Pages 330-340,

5. ప్రతినాటకమునందును సూత్రధారుని మంగళశ్లోకమున ముఖ్యపాత్ర సూచనయు, విష్ణుస్తుతియుఁ గాననగును. స్వప్నవాసవదత్తమున ముఖ్యపాత్రములగు సుదయన, వాసవదత్తా, పద్మావతులు సూచింపఁబడిరి. ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణమునందలి-

'పాతు వాసవదత్తాయో మహాసేనో ఽతివీర్యవాన్
వత్సరాజ స్తు నామ్నా స శక్తి ర్యౌగంధరాయణః'

అనుశ్లోకమున వాసవదత్తా, మహాసేన, వత్సరాజ, యౌగంధరాయణుల ప్రశంస గలదు.

ప్రతిమానాటకమున—

"సీతాభవః పాతు సుమంత్రతుష్టః సుగ్రీవరామ స్సహలక్ష్మణశ్చ
యో రావణార్యప్రతిమశ్చ దేవ్యా విభీషణాత్మా భరతోఽనుసర్గమ్"

అనుశ్లోకమున సీతారాములు, భరతలక్ష్మణులు, రావణవిభీషణులు, సుగ్రీవసుమంత్రులు పేర్కొనఁబడియున్నారు.

పంచరాత్రమున నాందీశ్లోకము:—

"ద్రోణః పృథి వ్యర్జునభీమదూతో యః కర్ణధారః శకునీశ్వరస్య
దుర్యోధనో భీష్మయుధిష్ఠిరః స పాయా ద్విరా డుత్తరగోఽభిమన్యుః"

ఊరుభంగమున—

"భీష్మద్రోణతటాం జయద్రథజలాం గాంధారరాజహ్రదాం
కర్ణద్రౌణికృపోర్మినక్రమకరాం దుర్యోధనస్రోతసమ్
తీర్ణః శత్రునదీం శరాసికతాం యేనప్లవే నార్జునః
శత్రూణాం తరణేషు వః స భగవా నస్తు ప్లవః కేశవః"

ఈపాత్రసూచనము కాళిదాసాదుల నాటకములయందుఁ గానరాదు.

'యా సృష్టిః స్రష్టు రాద్యా' అనుశ్లోకమున 'అష్టాభి రీశః' అనుచో-

యస్మా దేషాం సురేంద్రాణాం మాత్రాభి ర్నిర్మితో నృపః తస్మాదభిభవత్యేష సర్వభూతాని తేజసా"—అనుభృగువచనముచేఁ బ్రభు వగు దుష్యంతుఁడు సూచింపఁబడియె నని వ్యాఖ్యాత లనిరి, కాని, యది క్లిష్టకల్పనాములచే సాధింపఁదగినవిషయము. భాసనాటకములయం దన్ననో మంగళశ్లోకమున ముఖ్యపాత్రాభిధానములు స్పష్టముగ వివరింపఁబడుట నేకకర్తృత్వమును స్థిరపఱుచు నని దెల్పఁగుసనది. ఇట్టి యర్థసూచనమునే ముద్రాలంకార మ్మందురు—

'సూచ్యార్థసూచనం ముద్రా ప్రకృతార్థపరైః పదైః
నితమ్బగుర్వీ తరుణీ దృగ్యుగ్మవిపులా చ సా'

6. నాటకాంతమున భరతవాక్య మని స్వప్నవాసవదత్తావిమారక, బాలచరితాభిషేక, ప్రతిమానాటకములయందుఁ గలదు.

"మహీ మేకాతపత్త్రాంకాం రాజసింహః ప్రశాస్తు నః"

అని స్వప్నబాలచరితములందును,

"ఇమా మపి మహీం కృత్స్నాం రాజసింహః ప్రశాస్తు నః"—

అని ప్రతిజ్ఞావిమారకాభిషేకపంచరాత్త్రములందును గననగును. ఇందుదాహరింపఁబడిన రాజసింహుఁడే కాలమునాఁటివాఁడో యేదేశము నేలెనో నిశ్చయింప వీలులేదు. ఒకవేళ గణపతిశాస్త్రిగారి యభిప్రాయానుసారము రాజసింహుఁడనునది రాజనామము కాకపోవచ్చును. రాజులయందు శ్రేష్ఠుఁడనునర్థము నఁ బ్రయోగింపఁబడియుండవచ్చును. భరతవాక్యానంతర మభిషేక ప్రతిమానాటకములఁ దక్క మిగిలిననాటకములలో 'స్వప్ననాటక మవసితమ్' ఇత్యాది ప్రయోగములు గానవచ్చుచున్నవి. అభిషేకప్రతిమానాటకముల 'సమాప్తమ్' అనియే కలదు.

7. ముఖ్యముగ శైలియందును నాటకము లొకదానితో నొకటి పోలియున్న వనుట నిర్వివాదాంశము. లలితమై, దీర్ఘసమాసరహితమై ముద్దులొలుకు శైలిని రచింపఁ బడినవి. ప్రౌఢమగు గౌడీయపద్ధతి యిందుఁ గానరాదు. అర్థము సులభగ్రాహ్యము. ఆర్షప్రయోగము లందందుఁ గలవు. కాని యవి మందుచూపఁ బడును. మహాకవులలో నొకరిద్దఱు తప్ప మిగిలిన వారల కిట్టి రమణీయ మగు శైలియే యలవడలే దని చెప్పఁగును. ఉపమానములు వాల్మీకి కాళిదాసులఁ దలఁపించును. రసములు చక్కఁగఁ బోషింపఁబడినవి. తత్తదుచితపదసంధానములతోఁ గథాంశములును, వర్ణనాదులు నలంకరింపఁ బడినవి. నీతివాక్యములు పలయుచోటుల నుద్ఘాటింపఁబడినయవి. పైవిషయములు పక్షపాతరహితము లని యు, నతిశయోక్తులు గావనియు నీక్రిందియుదాహరణములవలన విస్పష్ట మగును.

(a) "కాలక్రమేణ జగతః పరివర్తమానా చక్రారపఙ్క్తి రివ గచ్ఛతి భాగ్యపఙ్క్తిః"

స్వప్నవాస. అం-I-శ్లో 4.

(b) "గుణానాం వా విశాలానాం సత్కారాణాం చ నిత్యశః
కర్తారః సులభా లోకే విజ్ఞాతార స్తు దుర్లభాః" స్వప్న-IV-9.

(c) "ఆదత్తే త్యాగతా లజ్జా దత్తేతి వ్యథితం మనః
ధర్మస్నేహాంతరే న్యస్తా దుఃఖితాః ఖలు మాతరః."　　ప్రతిజ్ఞా-II-7.

(d) "యత్నేకృతే యదినసిధ్యతి కోఽత్రదోషః
కో వా నసిధ్యతిమమేతి కరోతికార్యమ్
యత్నైశ్శుభైః పురుషతా భవతీహన్నాణాం
దైవంవిధానమనుగచ్ఛతి కార్యసిద్ధిః"　　అవిమారక-III-12.

(e) తమోవర్ణనము.
"అప్రకాశా ఇవ దిశో ఘనీభూతా ఇవ ద్రుమాః
సునివిష్టస్య లోకస్య కృతో రూపవిపర్యయః".　　బాలచరిత-I-16.
"లింపతీవ తమోఽఙ్గాని వర్షతీవాంజనం నభః
అసత్పురుషసేవేవ దృష్టి ర్నిష్ఫలతాం గతా."　　చారుదత్త-I-19.
"సులభశరణ మాశ్రయో భయానాం
వనగహనం తిమిరంచ తుల్య మేవ
ఉభయ మపి హి రక్షతేఽన్ధకారో
జనయతి యశ్చ భయాని యశ్చభీతః."　　చారు-I-20.

(f) చంద్రోదయవర్ణనము.
"ఉదయతి హి శశాంకః క్లిన్నఖర్జూరపాండుః
యువతిజనసహాయో రాజమార్గప్రదీపః
తిమిరనిచయమధ్యే రశ్మయో యస్య గౌరా
హృతజల ఇవ పంకే క్షీరధారాః పతంతి."　　చారు-I-29.

(g) అవిమారకమున రాజకార్యభారవర్ణన మెంత స్వాభావికముగ నొనర్పఁ బడి నదో చూడుఁడు:—
ధర్మః ప్రాగేవ చింత్యః సచివమతిగతిః ప్రేక్షితవ్యా స్వబుద్ధ్యా
ప్రచ్ఛాద్యౌ రాగరోషౌ, మృదుపరుషగుణౌ కాలయోగేన కార్యౌ,
జ్ఞేయం లోకానువృత్తం, పరచరనయనై ర్మండలం ప్రేక్షితవ్యం
రక్ష్యోయత్నాదిహాత్మారణశిరసిపునః సోఽపినావేక్షితవ్యః."అవిమా-I-12.

(h) "స్వైః పుత్త్రైః కురుతే పితు ర్యదివచః కస్తత్ర భో విస్మయః." ప్రతిమా-I-4.

(i) "సమం బాష్పేణ పతతా తస్యోపరి మమాప్యథః
పితు ర్మే క్లేదితౌ పాదౌ మమాపి క్లేదితం శిరః."　　ప్రతిమా-I-5.

(j) కాష్ఠా దగ్ని ర్జాయతే మథ్యమానాత్
భూమి స్తోయం ఖన్యమానా దదాతి
సోత్సాహానాం నాస్త్యసాధ్యం నరాణాం
మార్గా రబ్ధాః సర్వయత్నాః ఫలంతి. ప్రతిమా-1-18.

(k) 'తత్ర యాస్యామి యత్రాసౌ వర్తతే లక్ష్మణప్రియః
నాయోధ్యా తం వినా యోధ్యా సా యోధ్యా యత్ర రాఘవః'-
ప్రతిమా-3-22

ఇట్టి వనేకములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చియుండ లేదు. అవిమారక పంచరాత్రములయందు దీర్ఘసమాసములు గానవచ్చుటచే నవి మఱియొకకవిచే రచియింపఁబడి యుండు నని 'పిషరొటీ'గారు వ్రాసియున్నారు.[1] కాని మిగిలిననాటకములయందును రసానుగుణ్యముగ దీర్ఘసమాసములు వాడఁబడియున్నవి.

శ్లో. నిర్భిన్నాగ్రలలాటవాంతరుధిరో భగ్నాంసకూటద్వయః
సాంద్రై ర్నిర్గళితప్రహారరుధిరై రార్ద్రీకృతోరఃస్థలః
భీమో భాతి గదాభిఘాతరుధిరక్లిన్నావగాఢవ్రణః
శైలో మేరు రివైష ధాతుసలిలాసారోపదిగ్ధోపలః- ఊరుభంగ—18.

"అన్యోన్యశస్త్రవినిపాతనికృత్తగాత్ర
యోధాశ్వవారణరథేషు మహాహవేషు." కర్ణ-6.

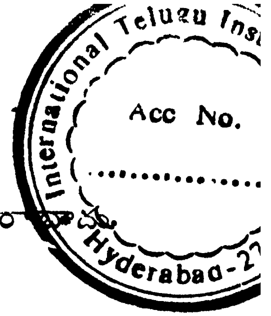
"విద్యుల్లతాకపిలతుంగజటాకలాప
ముద్యత్ప్రభావలయినం పరశుం దధానం." కర్ణ-9.

'సేనానినాదపటహస్వనశంఖనాదై
శ్చండానిలాహతమహోదధినాదకల్పైః
గాంగేయమూర్ధ్నిపతితై రభిషేకతోయైః
సార్ధం పతంతు హృదయాని నరాధిపానామ్' దూతవా—5.

ఇట్టివి మిగిలిన నాటకములయందును గలవు. శ్లోకపదభావసామ్యములు పెక్కింటఁ జూపఁబడును.

---

1. K. R. Pisharaoti in 'The Indian Historical Quarterly Pages 330 to 340. Vol. I—Part 2.

రాజశేఖరచరిత్రము.

యస్. వీరేశ్వరదీక్షితులుగారు, ఎం. ఏ. సికందరాబాదు.

(మాదయగారిమల్లన.)

విజయనగరాస్థానమున నుండిన యష్టదిగ్గజము లని పేరువడసిన కవులలో నైదుగురు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానముననే యుండి రనుట నిర్వివాదాంశము. అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రమును గృష్ణరాయనకంకిత మిచ్చెను. నంది తిమ్మనయుం దనపారిజాతాపహరణమును గృష్ణదేవరాయనికే కృతి యిచ్చెను. అయ్యలరాజు రామభద్రుండుం గృష్ణరాయనరపాలాఖండలునిచేం బ్రేరేపింపంబడి రాజశ్రేష్ఠులవృత్తాంతమును దెలుపు సకలకథాసారసంగ్రహము ను వ్రాయమొదలిడి పిమ్మట దానిని ముగించెను. ధూర్జటినిం గృష్ణదేవరాయలు "స్తుతమతి యైనయంధ్రకవిధూర్జటి పల్కులకేలగల్గెనో యతులితమాధురీమహిమ" యని భాషించినట్లు కుమారధూర్జటి కృష్ణదేవరాయవిజయము ప్రథమాశ్వాసమునం జేర్చెను. కుమారధూర్జటి యాగ్రంథముననే తృతీయాశ్వాసమున నిట్లు వ్రాసెను.

గీ. అటుల జయలక్ష్మిం గైకొని యరుల కరుల,హరుల ధనపంక్తులను దనపరముచేసి
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయలవిభవగరిమ, కాంచి కన్నులపండువుగాంగ నపుడు.

గీ. సరససాహిత్యరచన విస్ఫురణమెఱయ
సారమధురోక్తి మాదయగారిమల్ల
నార్యుం డలయల్లసాని పెద్దార్యవరుడు
ముక్కు తిమ్మన మొదలైనముఖ్యకవులు. ఆ. 3

దీనింబట్టి మాదయపుత్రుం డగుమల్లనకవి కృష్ణరాయునికి సమకాలికుండని తెలియుచున్నది. కాన నీతండు పదునైదవశతాబ్దాంతమునను బదునాఱవశతాబ్దాదిని జీవించియుండును.

ఇతనిజన్మప్రదేశము గుంటూరుమండలములోని కొండవీ డని వీరేశలింగము పంతులుగారు కవులచరిత్రమునవ్రాసిరి. కొండవీ డని చెప్పుట కేయాధారములును లేవు కాని, యితండు, అయ్యంకిపురాగ్రహారికుం డని తనగ్రంథముననే వ్రాసెను.

ఉ. శంకరపాదసేవనవశంవదమానసపంకజాత ని
ష్కళంకవచోవిలాస రుచిసారవినిర్జితపూర్ణపూర్ణిమై

గాంక దురక్షరాననభయంకర శౌనకగోత్రపాత్ర య
య్యంకిపురాగ్రహారవిభవాకర మాదయమల్లసత్కవీ.

ఈ అయ్యంకిపురము ప్రస్తుతము కృష్ణామండలములో నున్నది.

ఇతఁ డయ్యంకిపురాగ్రహారికుఁ డని యుఁ దనకుఁ దానే మాదయమల్లన యనిచెప్పుకొనుటచే నాతనిగ్రామమున నిద్దఱుమల్లన లుండియుండవచ్చు ననియు నితఁడు మాదయగారి మల్లన యని వ్యవహరింపఁబడె ననియు విశదము కాఁగలదు. ఈపేరు కవులచరిత్రమున కెంతయో యుపకారిగ నున్నది. ఇతనికిఁ బూర్వమున నివసించిన రుక్మాంగదచరిత్రకర్త యగు మల్లన నుండి పిమ్మట చంద్రభాను చరిత్రము వ్రాసిన తెలిగొప్పుల మల్లన నుండి వేర్పఱచుటకు వీలగుచున్నది. ఇతని యింటిపేరు తెలియవచ్చుట లేదు. శౌనకగోత్రుఁడు. వీరేశలింగముగా రితనిని శైవబ్రాహ్మణుఁ డనుట కాధార మేమియు లేదు. ఈశ్వరార్చనకళాశీలుఁ డగు శ్రీనాథుఁడు శైవుఁ డైనచోఁ గదా మల్లన శైవుఁ డగుట! ఇతఁడు గద్యములో "ఇది శ్రీమదఘోరశివాచార్యగురుకరుణావిశేషలబ్ధసారస్వత మాదయామాత్య పుత్ర మల్లయనామధేయప్రణీతం బయినరాజశేఖరచరిత్రం బను మహాప్రబంధంబు నందు' అని వ్రాయుటచే నమాత్యశబ్దమును గ్రహించి యితనిని నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డనుటయే యుక్తము. ఇతఁడు, అఘోరశివునికడ విద్యనైనను మంత్రమునైనను బొంది తత్సాహాయ్యముచేఁ బండితుఁడును గవియును నై యుండవచ్చును. ఇతని సమకాలికుఁ డగు నియోగివిప్రుఁడు నంది తిమ్మనసహితము అఘోర శివుని శిష్యుఁడే. అఘోరశిష్యుఁ డైనంతమాత్రమున మల్లనకవిని శైవుఁ డనుట యుక్తము కాదు.

రాయలయుగమే ప్రబంధరచన కారంభము. ఇంతకుఁ బూర్వమే ప్రబంధ బీజములు నన్నయ తిక్కనకవితలలో దాఁగియుండి శ్రీనాథునికవితలో నంకురించి తీఁగసాఁగి పెద్దనకవితలో నల్లుకొన సాఁగినవి. అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్ర మను ప్రబంధకావ్యము నారంభించినను మారనకవి వ్రాసిన మనువుకథనే తీసికొని పెంచి పెద్దదానిం జేసెను. సమానులలో నుత్తమశ్లోకుఁడు గావలయు నను తీవ్ర వాంఛ మల్లనకుఁ గల్గుటచేతఁ గాఁబోలు రాజశేఖరచరిత్ర మనుగ్రంథమును గొండవీటిదుండను ద డనాయకుఁ డగు నప్పామాత్యున కంకితము చేసెను. నాదిండ్ల అప్పామాత్యుఁడు మంత్రిశేఖరుఁ డగు తిమ్మరుసు మేనల్లుఁడు. కాన నీగ్రంథ మప్పామాత్యునికాలమున వ్రాయఁబడినది. ఇది రమారమి 1530 ప్రాంతే మగును.

అప్పామాత్యునకుఁ గావలసినది కృతిపతిత్వమే- శివభక్తుఁ డగు మల్లన గ్రంథమున నెట్టివిషయము చెప్పినను అప్పామాత్యునకు గ్రంథాదిని వేంకటేశ్వరస్వామి యాశీర్వచన మున్నఁ జాలు. నాయకుని వంశకథనమును షష్ఠ్యంతములను బలికి మల్లన తనకల్పితకథకు ఆవంచికపురమును బ్రధానకారణమును జేసెను. ఒకటొమ్మిదిపద్యములలో నాపురమును (సానులతోఁగూడ) వర్ణించి దాని కధీశ్వరుం డగు హేమధన్వుని నాతనిరాజ్యపాలనావిధానమును బొగడును. బిడ్డలు లేమికి రాజును రాణియు నెంతయో వగచి రాజు శంభుసేవయే యాకొఱంతను బూరించు నని తలఁచి దేవాలయములనుగట్టించి యొకచోటఁ గట్టజవ్వాదిచే నలికించి కట్టాణిముత్తెముల నిగ్గుతో ముగ్గుపెట్టించి శివపూజను జలుపును. ఒకనాఁడు రాజు కలఁగని కలయందు శివుఁ డొకఫల మిచ్చె నని భార్యకుఁ దెలుపును. పట్టపురాణి గర్భిణి యగును. కుమారోదయ మగును. వానికి రాజశేఖరుఁ డను నామ మిత్తురు. ఇట్లు మొదటియాశ్వాసము రాజశేఖరు జననమును గుఱించిన కథతో నిండియున్నది.

ద్వితీయాశ్వాస మీతనిపరాక్రమప్రసంగముతో నొప్పుచున్నది. ముక్టింపచస్వామి హేమధన్వునికడకు వచ్చి విశంకటాసురకృత్యములను దెలిపి రాజశేఖరుని నాశ్రమమునకుఁ దీసికొనిపోవును. స్వామి రాజశేఖరునికిఁ బాణవిద్యోపదేశముచేయును. యుద్ధమున విశంకటుఁడు మరణించును. రాక్షసునితోఁ బోరాడి యుత్సాహము దక్కి కాళికాలయమును జేరఁగా దేవి ప్రత్యక్షమగును. కాళి వానికొక మణినిచ్చి కావలసినవానిని సమకూర్పఁ గలశక్తి దానికిఁ గల దని చెప్పును. ఒకయోగిని వచ్చి ముక్టింపచునికిఁ బుత్రి నీయఁగల దని కూడ చెప్పును. యోగిని యట్లే తాపసిబాలను దెచ్చి తనగృహమున కతిథిగ వచ్చినవాని కొక త్రికాలవేది యగునొకపంజరస్థకీరము నిచ్చెను. ముక్టింపచునకు బిడ్డ నిచ్చి తిరిగి వచ్చుచు నొకకాసారమున స్నానముచేయును. దేవీదత్తమణి ప్రభావముచే రాజునకు పాయసనహితఘృతభోజనము ప్రాప్తించెను. భోజనానంతర మాశుకము మణివృత్తాంతమును జెప్పును. అది వసంతకాల మగుటచే సింధురాజపుత్రి చెలులతో నచటకు వచ్చి జలక్రీడ పిమ్మటఁ బుష్పాపచయమును సల్పును. రాజు చూతలతాగృహము వెడలి యువతీకోలాహలము గాంచును. రాజపుత్రియు రాజును బరస్పరము చూచెదరు. రాజు చూపు మరలించి చిలుకకడ కేగి యామెవృత్తాంత మరయును.

తృతీయాశ్వాసము రాజశేఖరుని వివాహమునకై యుద్దేశింపఁబడియెను. అరుణపురమున ముకుందుఁడును అరుణుఁడు నను నిర్వురుబ్రాహ్మణులు గలరు. ఇద్ద

ఱును బండితులే. మొదటివాఁడు ధని రెండవవాఁడు నిర్ధని. భార్యాప్రోత్సాహ ముచే నరుణుఁడు యమునానదికిం జని హరిం గుఱించి తపంబు చేయుచుండును. గంధర్వుఁడగు పుష్పవతీదేశాధిపుని కూఁతురు లత యను నామెయుఁ గనకమంజరి యనుమంత్రిపుత్త్రియు నచటకు వచ్చిరి. పూలవిషయమై తగవు గల్గెను. తపము చేయు బ్రాహ్మణుని వరింపఁగల్గువారు గెల్చెద రని లత కనకమంజరితో ననును. ఆప్రకారమే లత పోయి బ్రాహ్మణునికిఁ దపోభంగము కల్గించును. బ్రాహ్మణుఁడు మనుష్యలోకమునఁ బుట్టు మని శపించును. చెలులప్రార్థన నంగీకరించి మౌని యీామె రాజశేఖరుని బెండ్లాడు నను‌ను. ఈవిధముగ శుకముచెప్పిన వృత్తాంతము విని రా జాబాలికను వివాహమాడఁగోరును. కాంతిమతి విరహవేదనను బొందు నపుడు శుక మామెకడకు వచ్చి తండ్రియెదుట రాజశేఖరుం బొగడును. పిమ్మట కాంతిమతీరాజశేఖరుల వివాహముజరుగును. ఒంటరిగఁ బోయి జంటగవచ్చిన కొడుకును గాంచి తండ్రి సంతసపడును.

శైలి:—కవి యగువాఁ డపరబ్రహ్మనాఁబడు. కవి తనభావనాశక్తిచే నూత నవస్తువులను సృజింపఁగల్గును. అందఱికన్నను గవికి వస్తు సౌందర్యపరిశీలనాజ్ఞాన మెక్కుడుగ నుండును. అందులకనియే కవి ప్రతివస్తువు ను నొక సుందరవస్తువుతోఁ బోల్చి చూచుచుండును. ఇట్టి పరిశీలనా జ్ఞానము మాత్ర మున్నంతనే కవి కాఁజా లఁడు. తాఁ జూచి యనుభవించు వస్తుసౌందర్యమును మనలను గూడ నాతనితోఁ బాల్గొనఁజేయవలయును. కావునఁ గవికి భావ మెంత గ నుండునో దానికిఁ దగిన భాషయు నుండవలయును. శైలిని బరీక్షించుటలో భావమునెట్టి భాషలోఁ జెప్పె నను విషయము జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును.

మల్లనకవి చేసినపురవర్ణనము చూడుఁడు. మల్లన పెద్దన ననుసరించియే పురవర్ణనకుఁ గైకొనెను. ఇం దేమియు శిల్పము లేదు. బంగారుమేడలకుఁ గావలి యుండుట కొకరక్షకభటుఁ డైన లేఁడు. కవి కున్న దున్నట్లు వర్ణించుట గుణముకా దని యెఱిఁగినవాఁ డగుటచేఁ దనకుఁ గావలసినంతవఱకే యావంచికపురిని వర్ణించెను. తాను నివసించినకాలమును మఱచిపోక జనాహ్లాదకర మగుటకుఁ గాఁబో లు సానులను గూడ వర్ణించినాఁడు. ఆనగరిం గల పిన్నయేనుఁగుల-

క. అన్నగరిచిఱుతయేనుఁగు,గున్నలపై నెక్కి నిక్కి కోయఁగవచ్చున్
మిన్నేటిపసిఁడితామర, లన్నన్ మఱి యేమి చెప్ప నందలికరులన్.

అని యతిశయోక్తిగఁ జెప్పినాఁడు. రాణి గర్భిణి యయ్యె ననువిషయము-

"కౌనుదొడ్డతనంబుఁ గని చింతపడుగతిఁ గుచముఖంబులు నీలరుచి వహించె మందస్మితంబున మరగి రాదన ముద్దుఁబలుచనిచెక్కులు పలుకఁబొత్తె" అ ౧.౭౬ అని విచిత్రముగఁ జెప్పినాఁడు. ముష్టింపచస్వామి తనకూఁతును రక్కసి గొనిపోఁగాఁ దా నెట్లు సహింపఁగల ననుసది-

సీ. కడుపార దొండపం డిడి ముద్దుగఁబిలిచిన రాచిల్కకొదమలఁ జూచిచూచి
పాడులలోనిండఁ బాలోసి పెంచిన చూతపోతంబులఁ జూచిచూచి
తోడికన్నెలుఁ దానుఁ గూడిమాడి చరించు సురపొన్ననీడలఁ జూచిచూచి
బృందావనంబులు పెంచి తిన్నెలమీఁద సూటిఁబెట్టిన ముగ్గుచూచిచూచి
సంతసంబున దేవపూజలు ఘటించి, పారికాంక్షుల సేవకై పరమనియతి
లీల నడయాడుచున్న బాలికలఁ జూచి, హృదయవీథిక నెట్లు భరించువాఁడ.

ఈతనికవిత్వము హృద్యమై, మృదుమధురపదగుంభితమై సరళభావములను వెల్లడించును. దీర్ఘసమాసముల నుపయోగింపక రచనానైపుణ్యముచే స్వల్పపదముచే విశేషభావమును జూపుచుండును. 'అల్లసురశాఖ వానింటిమల్లెచెట్టు, కామధేనువు వానింటి గాడిపసరము, ఎదురుమక్క, పట్టుఁగొమ్మ, వేరువిత్తు, వాకట్టుమందు, తలకట్టు, పూచిరతంగెడు మొదలగు జాతీయపదము లిందుల కుదాహరణములు- లోకోక్తుల ననేకములను బ్రయోగించి శైలికి వన్నెఁగూర్చుచుండును.'కొఱవిం దలగోఁకుకొనుటకుం దలపెట్టెన్; బెబ్బులిపయిన్ జింబోతులంఘించునే' అనునవి కొన్నియుదాహరణములు.

విషయమును హృదయంగమము చేయుటకై పద్యముల నెన్ని రీతులలోనో వ్రాయుచుండెను. బమ్మెర పోతన వ్రాసినట్లుగనే-

సీ. ఒకవేళ సింహమై యుఱుకుచు బెదరించు నొకవేళ హరిణమై యొద్దనిలుచు
సీ. జగదభినిర్మాణచాతుర్యవిఖ్యాతి మెచ్చి ధాతకు నెవ్వ రిచ్చినారు...
సీ. చదివినారలు పెక్కుసంధలఁ గించిత్తుఁ దప్పకయుండ వేదత్రయంబు...
సీ. చిగురాకులే కత్తులగునేని నింతకు దగరకోయిలనోరు తెగకయున్నె...

ఈసీసపద్యచరణములు శ్రీనాథుని సమత గలసీసపద్యములను బురుడించుచున్నవి. ఇఁక నీతని వచనరచనావిధానము పరికింతము. మల్లనవచనము సంధివాక్యముగ నుపయోగించును. దీర్ఘవచనములు శబ్దాలంకారభూయిష్ఠములై దీర్ఘసమాసభరితములై యుండును. కవి గ్రంథాదిని-

"క. చెప్పఁదగుఁ గవిత రసము, ల్చిప్పిల నప్పప్ప భళిభళీ యన లేదా
యెప్పుడు చేయకయుండుట, యొప్పఁజుమీ సుకవి యొంత యుచితజ్ఞుఁడొకో"

అని పలికెను. అల్లే కావ్యమును రసాత్మకముగఁ బరిగణించి తదనురోధము గల్పింపక తదనుగుణము లగుగుణములనే కల్పించి మనయందఱస్తోత్రములకును మల్లన పాత్రుఁ డగుచున్నాఁడు.

1. మల్లన తెలుఁగు సంస్కృతభవ మని తలఁచువారిలో నొకఁడని తెలియుచున్నది. దీనిని జూడుఁడు.

గీ. సరససంస్కృతపుష్పగుచ్ఛప్రభూత, మగు తెనుంగను నెత్తావి కఖిలదిశలఁ
దరుణపవమాన మగుకవిత్రయవిశేష,చతురవాచానిరూఢి కంజలియొనర్చి.

2. ఈడ్చుకవచ్చి. ద్వి. ౫౭. 'ఈడ్చుకొని' అని యర్థము. ఇట్టిప్రయోగములు ధూర్జటి, వేంకటకవి మొదలగువారు చేసిరి.

3. కొలకొల మనియెడు నొక్కరింపుకొలఁకుం గనియె. ద్వి. ౧౩౧. కొలకొల + అనియె. ధ్వన్యనుకరణమున మకారాగమము. కొలను, అనియేకవచనమున నుండవలె నని వ్యాకర్త లందురు. మహాకవిప్రయోగములకే వ్యాకరణములు లొంగవలయును గదా!

4. అందుకోన్ + అలవికాదు. ద్వి. ౧౪౩.

ఇట్టిప్రయోగములు రాయలకవు లనేకములు వాడిరి.

5. వేషఱునోత్తుకు. తృ. ౫౦. కొలఁకుకు: నకారరహితమైన షష్ఠీరూపము. తృ. ౨౦౬. ఇదియును మహాకవిప్రయోగ మగుటచే సాధువు.

6. కూఁతుం బనుపుము. తృ. ౨౧౨. ఈకవి కూఁతుశబ్దమునకు 'రు'వర్ణాగమము రాదనువారిలో నొకఁడని యూహింపఁదగును.

ముద్దుఁగూఁతును. తృ. ౭౧౮. గేయవిశారదఁ జేసె గూఁతురన్. రామరాయభూ. తృ. ౨౦౮.

7. పులినోటికండ మై. ద్వి. ౧౧౨. ఇట్టిప్రయోగములు మనుచరిత్రములోఁగలవు.

రాజశేఖరచరిత్ర మొకప్రబంధ మని యిదివఱకే గమనించితిమి. దీనికి మూలగ్రంథ మేమియు నున్నట్లు గన్పడదు. సందర్భోచితముగఁ బురవర్ణనమును బుత్త్రోదయమును ద్వితీయాశ్వాసమున సూర్యాస్తమయవర్ణనము, సరోవరవర్ణనము జలకేళీవర్ణనము, యుద్ధవర్ణనము, మొదలగువానిని దృతీయాశ్వాసమున యమునామాహాత్మ్యము, కాంతిమతీరాజశేఖరుల విరహమును,గీరదౌత్యమును మొదలగు ప్రబంధవర్ణములను నాతిదీర్ఘముగను, సరసముగను గథావేగము నడ్డుపఱు

పకుండునట్లుగ నున్నవి. ఇందు, అంగనాంగవర్ణనలు గాని యనౌచిత్యముఁబుట్టిం చు మఱేమియును గాని గానరావు.

సమయానుకూలముగఁ గవి కొన్ని సందర్భములను సృజియించి గ్రంథస్థ మగువిషయముపై నుండి మనదృష్టిని మరల్పకుండు నట్లుగఁ జేయుచున్నాఁడు. పుత్రులు లేనివారి బ్రతుకు బ్రతుకుకా దని చెప్పి శివపూజాప్రభావము నీపద్యము నఁ జెప్పెను. 'కడలేని సంసారజలధిలో మునిఁగిన జనులపాలిటినావ శంభుసేవ'. ముక్తింపచస్వామి దనబిడ్డను బొందినపిదప నచటిమునిపత్ని లాతనింబొగడుపద్య మును జూడుఁడు. (ద్వి. ౧౧౨). బీదతనమునుగూర్చి యేమి చెప్పెనో చూడుఁ డు. (తృ.)౧౫. కథావేగము నడ్డుపఱుపక నపుమనిట్టివాని నుపయోగించినను నవి యందమునకులుగఁ గన్పట్టవు.

మల్లనకవి తనకవితయం దొకనూతనకళను బ్రచురముచేసెను. మొట్ట మొదట మనకు రసోచితముగ వలయునంతవఱకుఁ దెలిపి పిమ్మట వానింగూర్చి యెక్కువగను మొదటఁ జెప్పనియంశములను దెలుపుచుండును. మచ్చునకు రెం డుమూఁ డుదాహరణములను మాత్రము చూపుదును. 1. హేమధన్వునిపురవర్ణ నముఁ జేయుచు మల్లన యందలిసైన్యములను మొదలగువానిం గూర్చి ప్రసంగిం పనంతమాత్రమున నవి యాపురమున లేవని మనము భావింపఁ గూడదు. పిమ్మట రాజనపత్యదోషము ననుభవించుచు నిట్లు వాపోవును.

మలయజగంధి యీకరిసమాజము నీహయపంక్తి యీభటా
వలియును గల్గి నాబ్రతుకు వన్నెకు నెక్కదు పుత్రహీనతఁ. ప్ర. ౬౦.

2. ఒకనాఁడు హేమధన్వమహీపాలుఁడు పేరోలగం బుండుసమయంబున వచ్చిన మునిం గుఱించి కవి యాతనినామము తక్కినకవులవలె ముందుగఁ జెప్ప క యెట్లుచెప్పెనో చూతము.

చ. కనుఁగవ నిప్పుకల్ చెదరఁగా నదరుల్ వెదచల్లు కెంజడల్
పెనఁగొన నక్షహారములు బిట్టుగ నిట్టటు లూఁగ నెంతయున్
గినుక వహించి యొక్కముని కేసరి గొబ్బునఁ జేరవచ్చె న
జ్జనపతియున్ సభాసదులు సాధ్వసమంది వడంకునట్లుగన్.

ఇట్లువచ్చి.

ముంపిరి రాజ్యగర్వమున ముందఱఁ గానవుగాక ధాత్రిఁ బా
లింపరొ తొంటిరాజులు దిలీపముఖు ల్మునికోటికూఁత లా

లింపరొ నొంపరో మదవిలీఢకఠోరనిశాటఝాటమున్
నింపరొ దిక్కటాహముల నిర్మలకీర్తి సుధాంశుచంద్రికల్.

అని ప్రారంభించును. హేమధన్వుఁడును నది విని మిమ్ముఁ గలంచిన దుర్మార్గునిఁ దత్తునియలుగావింతుననును. అప్పుడు మాని-

ఏమనిచెప్పువాఁడ ధరణీశ్వర యే వరతంతుసంయమి
గ్రామణి శిష్యుఁడన్ జటిలకౌశికుఁడన్ బహువేదశాస్త్ర వి
ద్యామహనీయుఁడన్ బదరికాశ్రమవాసుఁడ బాలికామణిన్
గోమలపాణి భానుమతిఁ గోల్పడివచ్చినవాఁడ నక్కటా. ద్వి. ౨౬.

అనిపల్కు నీయపరదుర్వాసునిపేరు వినఁ గోరుదుము. కవి దీనిని కథామధ్యంబునం దెలుపక రాచిల్కచేఁ దుదకు హేమధన్వునకుఁ జెప్పించును. ఇంకొకవిషయమును ద్వితీయాశ్వాసమునఁ బరికింతము. గ్రంథాదిని రాజశేఖరుని జన్మమునుగూర్చి తెలుపునపు డీతఁ డొక కంబుఁ డను యక్షవరుఁ డని కవిచెప్పక బ్రాహ్మణమానిచే లతయొక్క దాసులకుఁ జెప్పించెను. పూర్వము యక్షు లయ్యు శాపమున మర్త్యలోకమున జనించిన రాజశేఖరకాంతిమతులకు వివాహముగూర్చుటలోఁ గూడ విశేషముకలదు.

ఈగ్రంథమునందు వ్యర్థపాత్ర మొకటియు లేదు. ముష్టింపచస్వామి రాజశేఖరుం గొంపోయి యాతనిదోర్వీర్యము ప్రకటింపఁ జేయును. ఘోరమాయాజాలవేది యగురక్కసుని యుద్ధమున నుత్సాహమునఁ గాళికాలయముఁ జేరి కాళిం బ్రార్థించి రక్కసునిఁ జంపును. కాళి యాతనిసాహసమునకు మెచ్చి యొక యభీష్టసిద్ధి నొందించు రత్నము నిచ్చును. ఈరత్నమే సరోవరతీరమున భోజనాదులను గల్పించెను. తనగృహమరుదెంచిన యోగిని కీరము నొకదాని నిచ్చెను. ఈకీరము త్రికాలవేది యగుటచే గాంతిమతీపూర్వజన్మవృత్తాంతమును, పిమ్మట హేమధన్వునకుఁ బుత్త్రునివిషయమును దెలుపును. దాసి పంజరమును హేమధన్వునికడకుఁ గొంపోయినపుడు రాజశేఖరుని దోఃప్రతాపమును వర్ణించి కాంతిమతికిఁ దగినవరుఁ డని తెల్పును. పిమ్మటఁ జిలుక పురోహితుఁడై కాంతిమతీరాజశేఖరులవివాహము సల్పును. తృతీయాశ్వాసమున ముకుందారుణుల చరిత్రము సంగ్రహముగ వర్ణింపఁబడినది. ఇందరుణుఁడు భార్యచేఁ బ్రోత్సహింపఁబడి తపోనిధియై జమునయొద్దుం జేరును. అందఱమధ్యను రాజశేఖరుఁ డొకకొలికిపూసవలెఁ గానవచ్చు

చున్నాఁడు. ఇందలిపద్యములు నాల్గింటికి మూఁడువంతులు సంభాషణావైఖరి గనే యున్నవి. సింధురాజు-

మ. లలనదేవేఁ మొగంబు చూఁచి యిదె కాంతా కంటివే వింత లే
మనివర్ణింపఁగవచ్చు నిచ్చిలుక యాహాపుట్ట నిట్టాడునే
మన మాశ్చర్యపయోనిధి న్మునిఁగె నీమాహాత్మ్య మేలీఁ గ
ల్గెనో ము న్నేమితపంబు చేసెనోకో యాకీరంబుపెం పెట్టిదో.

ఇ ట్లుదాహరణములు పెక్కులు గలవు. కవి మొత్తముమీఁదఁ దిక్కనాదులవలెఁ గథాంశమునకే ప్రాముఖ్య మిచ్చి వర్ణనాంశములను క్లుప్తపఱచును. చంద్రభానుచరిత్రమును వ్రాసిన మల్లన భారద్వాజాశ్రమమును రమారమియిరువదిపద్యములలో వర్ణించెను. మాదయగారిమల్లన యొక్కపద్యములో నెంతటినేర్పుతో వర్ణించెనో చూడుఁడు.

సీ. హోమధేనువ్రాతమొయ్యనట్టులు చాఁపఁ గొనగోళ్ళనువ్వెదుక్రోలుపులులఁ
జిగురుదర్భలు గిల్లిమృగపోతముల కర్థినందంద యిచ్చు పంచాననముల
రాచిల్లబోదలఁ బ్రోచి తెక్కలనీడఁ జల్లగాఁ బొదివెడు సాళువముల
బర్హాణనిలయంపుఁ బన్నగార్భకముల కుగ్గులు వెట్టు మయూరములను
దొండములుసాఁచి కలఁగక యుండఁ దీర్థ, వారి దరినుండి క్రోలెడు వారణములఁ
జూచి యచ్చెరువంది యస్తోకమౌని, వరతపశ్శక్తి మెచ్చుచు వచ్చునపుడు.

కథానిర్మాణమునందుఁ గవి శిల్పము నేమియుఁ జూపకపోయినను బద్యములు రసవంతములై యొప్పుచుండు ననుటకు సందియము లేదు.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) యామినీ బిల్హణీయము.

నాటకము. ఆఱంకములు. తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాలోని కూనవరమునివాసులు ఆకుల పెద్దయ్యగారు రచించినది. ప్రకటనకర్తలు కాకినాడలోని, నూకల వేంకట్రామయ్యగారు, వెల రు ౧.

ఈగ్రంథముపైఁ బలువురు సదభిప్రాయముల నిచ్చియున్నారు. మాకుఁదోఁచిన యభిప్రాయము మేము నిచ్చుచున్నారము. ముద్రణమునకుముం దింక నొకదిద్దుకుఁ జూపవలసినది. మూలబిల్హణీయముకథ రసవంతమైనది. చాలగడుసుఁ దనముగలది. ఇందుబిల్హణుఁడును యామినియుఁ జాలతావులఁ బేలవముగా సంభాషిం

చిరి. వెఱ్ఱివారివలెనటించిరి. అరసికులుగాఁ గనఁబడిరి. బిల్హణయామినుల దీనాలాపము లుచితముగాఁ గనఁబడవు. తెర లేచును, తెర పడును, బిల్హణుఁ డింట నేదియో చదువుచుండఁగాఁదెరపడును. ఆవేశముగాఁ బద్యముచదువుచుఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు. అనుట వీథినాటకపద్ధతి.

"ము న్నెందఱో రాజు లనుసంధించిన గాంధర్వవివాహమును నీచ మనుచుఁటివి"—అని కలదు. గాంధర్వవివాహము రాజదంపతులకు మాత్రమే యుచితమేమో. లేచిగుండెలు బాదుకొనుచుఁ గథానాయకురాలు విలపించుట—(ఇటు నటుఁ జూచి) "ఆలసించిన నెవ్వరయిన వత్తురేమో" అని కథానాయకుఁ డనుట వెఱ్ఱిగాఁ గనఁబడుచున్నది.

రాజశాసనమును నెఱవేర్చుటయే తలారులపని. కాని వధ్యుని తన్నిపట్టు కరమ్మనుట నిందించుట బాగుగలేదు. వధ్యునిపైఁ దలవరులకుఁ గోప ముండరాదు. "జీతగాండ్రకు మీకింత కక్షయేల"యని యామినీపూర్ణతిలకయేయన్నది.

"మనుమేదినీశుఁ డేర్పరించిన ధర్మాధిదర్పణము స్త్రీ లవధ్య లని ఘోషించినది. కంపితజలమగ్నమగు భాస్కరప్రతిబింబము. ఆలస్యమమృతం విషం. నతు దోషస్తువస్తువర్ణనమనేన్యాయంబు. ఇట్టివి కొంచెముసంస్కరింపఁబడవలెనేమో.

అచ్చుతప్పులిందుఁ బెక్కుఁగలవు. వ్యర్థముగానన్యదోషాన్వేషకులగు వైతండికులకుఁగాక తక్కినవారి కీనాటకము మనోహరముగానేయుండును. లోకము భిన్నరుచికలది. మచ్చునకుఁ బద్యము.

మ. నవనీతాకృతికాలకూటము మహాన్యాయావతారంబు దు
ష్టవినీతిప్రథమాంక, మ్మర్కకులమర్మ సౌధప్రభిత్కారణం
బవు సంపాతమహాశనిప్రతి త్వదీయాత్మోద్భవవ్యాజ బాం
ధవతూలాగ్నికణంబు దీని నయశోండంబుఁ వడిఁ దున్మెదన్.

(2) లియోటాల్స్టాయి.

విశ్వసాహిత్యమాల- ౧ వ పుష్పము. మహీధర రామమోహనరావు గారు గ్రంథకర్త. ఈవిశ్వసాహిత్యమాలలో, "ఉత్కృష్టమైన సాహిత్యం వ్యాపకం చేయడం" ప్రధానోద్దేశ మఁట. గ్రంథమాలచందాదారులకు 100 పుటలగ్రంథము రెండణాలచొప్పున దొరకును. పోస్టేజీవేఱుగానుండును. ఇతరులకు మూఁడణాలకుదొరకును. ఈటాల్స్టాయి చరిత్రము ప్రపంచమంతయు నెఱుఁగునుగాని యాంధ్రదేశ మెఱుఁగదఁట! ఆకారణముననే యామహాపురుషుని జీవితచరిత్రము ప్రక

టింపఁ బడినదఁట. ఎఱుఁగనివారికిఁ దెలియఁ జెప్పుట సజ్జనలక్షణమే. మహాపురుషులంగూర్చి లోకమునకుఁ దెలియఁజేయునపుడు స్వచ్ఛమైనభాషలో గ్రంథమును వ్రాసిన బాగుగనుండునుగదా. నియమరహితమైన గ్రామ్యభాషలో నుండుట దీనికి గొప్పలోపము. "ప్రతిమనిషికీ, దేశంకీ, జాతికీ," యీగ్రామ్యభాష సంస్కారమెట్లు కలిగించునో తెలియదు. ఎట్టి సాహిత్యవ్యాపక మీగ్రంథమాలవారుచేయుదురో!

అంబాజీపేటపోస్టులోఁ జేరిన ముంగండలో నీప్రచురణగ్రంథములు విశ్వసాహిత్యమాలాకార్యస్థానమున దొరకును.

(3) ఉత్తమస్త్రీలు.

మొదటిభాగము- బుక్కపట్టణము రామానుజయ్యగారిచేత రచియింపఁబడిన వచనగ్రంథము- ఇందు రుక్మిణి, సావిత్రి, తపతి యను ముగ్గురుస్త్రీల యుత్తమచరిత్ర గలదు: వచనరచన జటిలముగా నిర్దుష్టముగ నున్నది- ఈకథ లాంధ్రభారతభాగవతములలోని పద్యానుసారములుగ నగపడుచున్నవి. ఈగ్రంథముపైఁ బలువురు పండితులుఁ బత్రికాధిపతులును సదభిప్రాయముల నిచ్చియున్నారు.

"గ్రంథకర్త తన రచనాసామర్థ్యముచేతను నూతనవిషయ ప్రస్తావనల మూలముననుఁ బ్రాతకథలకు వింత సోయగమును జేకూర్చి క్రొత్తవిగా మార్పఁ గలుగుట ప్రశంసనీయము- ఈగ్రంథములోని భాష కొన్నికొన్నితావులందుపూర్వకవుల గద్యరచనావైఖరిని దలంపునకుఁ దెచ్చును."

రెండవభాగముం ద్వరలోఁ బ్రకటింతురుగాక. వెల రు 0-6-0, గ్రంథకర్తగారికిఁ జెన్నపురి, ఆంధ్రపత్రికాకార్యాలమునకు వ్రాయవలెను.

(4) శ్రీమదాంధ్రమాఘమాహాత్మ్యము.

ఇది పద్మపురాణాంతర్గతము. శ్రీవేదాంతం శేషాచార్య ప్రణీతము. అమూల్యము. 6 ఆశ్వాసముల పెద్దగ్రంథము. రాయల్ సైజు 258 పుటలు. పద్యకావ్యము. తొందరపడి యచ్చువేసి కాఁబోలును జివర తప్పులపట్టిక విస్తారముగఁ జేర్చినారు. వాక్యములు చరణములును మార్చివేసినారు. అమూల్యమగు గ్రంథమును దొందరపడి ముద్రించుట యేమి యవసరమో తెలియదు. ఆచార్యులవా రాంధ్రగీర్వాణపదజటిలముగ నీగ్రంథమును భక్తకోటి కుపయుక్తమగునట్లు రచించిరి. సంస్కృతపదము లెక్కుడుగా నగపడును. పద్యముల నడక చాలతావుల ధారాళము గాదు. కొన్ని కొన్నితావులఁ జక్కగా నడచుచున్నది.

ఇందు మాఘమాసములోఁ జేయు దానస్నానాది విషయములు విరివిగాఁ

దెల్పఁబడినవి. మాహాత్మ్యములు విపులముగా వివరింపఁబడినవి- ధర్మములు నాచారములు వక్కాణింపఁబడినవి- రాఁబోవునది మాఘమాసము కావున, భక్తవరుల కీగ్రంథము నుచితముగా నొసంగెదరు గానఁ గవిగారి నివాసస్థానమగు నెమలిపురి నుండి తెప్పించుకొని చదివి యానందింతురుగాక. మచ్చుపద్యములు.

గీ. అనిన దూతయనె సువిషయంబు నీవు,నడిగితివి సుబుద్ధి సుహృదయమునఁ గల్గు
నన్య సేవేచ్ఛఁడనగు నాకజ్జరయుట,యనవసర మెఱిఁగినది స్నేహమునఁ జెపెద.

మ. అనలాక్షా! యిటు లప్సరోయుతవిమానాగ్రస్థితుండౌట కిం
పున నీతండనువాజపేయసవనంబుల్ రాజసూయం బొన
ర్చెనె మాఘాప్లవమాడెనా పురబహిస్సీరంబున స్నీవు దు
ర్జనులం బ్రోవఁగ నేను నిర్దయను వాండ్రగ్రుంచుక్రూరుండనా. ఆ. 4-177.

(5) వైజయంతి.

కొల్లాపురము, స్నేహలతాకవితా సంఘమునుండి శ్రీ చేబ్రోలు సరస్వతీదేవిగారి సంపాదకత్వమున వెలువడిన మూఁడవవార్షికపత్త్రిక. వెల రు 1.

ఈతడవఁ బ్రకటింపఁబడిన వన్నియు సలక్షణ పద్యవ్యాసములే. మొదటఁ బండితాభిప్రాయములు గలవు. అవియును బద్యరూపములే. పిమ్మట విద్వాన్ సరిపల్లె విశ్వనాథశాస్త్రి ఎం. ఏ. గారి దేవ్యపరాధస్తోత్త్రము (మూలోపేతము)- శేషాద్రిరమణకవుల యాత్మకథ-సురవరము ప్రతాపరెడ్డి బి. ఏ, బి. ఎల్. గారి భక్తతుకారాం-శతావధాని పాగోలు సత్యనారాయణగారి భావదీపావళి- చతుర్వేది అమరేశ్వరశాస్త్రిగారి ప్రియాశ్లేషమును- భువనగిరి, విజయరామయ్య బి. ఏ. గారి స్వప్నవృత్తమును బెద్దవ్యాసములు మనోహరములుగ నున్నవి. ప్రియాశ్లేష మతిగా నున్నదేమో యనుకొనుచున్నాము.

ఉ. భావములేని కబ్బము సభాసదులెవ్వరు మెచ్చరమ్మ వా
గ్దేవి సుధామయోక్తులకుఁ గేవలముల్ గవితావిపంచికా
రావము మేళవించి మధురమ్మగు గీతికలన్ రచించి సం
జీవినిగాఁ బ్రబంధకవిశేముషికిన్ మణివాదు వమ్మకో.

మ. కవితల్ వ్రాయుదునా ? పురాతనకృతుల్ కాపాడయత్నింతునా
కవిరత్నంబుల భవ్యకావ్యరచనాకల్పంబు లాలింతునా
భవబంధం బగు ఘోరసంసరణసంబంధంబు లోనుండునా
అవురా ! తోఁచదు నాదుజీవితసమస్యల్ పూర్తికానేర్చునే.

క. ఆవటముక్రిందఁ దలిరుల, నావటముగ శయ్యదీర్చి యందు సమస్త
క్ష్మావరమణికోటీర,స్థావరనిజశాసనుండు శయితుం డయ్యెన్. ౬౨

వ. ఆవేళ నాతరుశాఖాంతరంబున నున్న చిరజీవి యను వృద్ధపక్షీశ్వరుండు తన
చుట్టు వచ్చి యున్నపిట్టలం జూచి మీరు దిరిగిన వనంబుల నపూర్వంబు లేమి
గంటి రని యడిగిన వానిలోఁ గుక్షింభరికుం డనువిహంగం బోస్వామీ నీ
వెఱుంగని యపూర్వంబులు లే వట్లున్నను నొకటివింటి మవధరింపుము. ౬౩

మ. ఖగవంశోత్తమ నేఁడు గుంపుగ నుషఃకాలంబున న్వేడ్కతో
గగనాభోగము నిండ నే మెగసి పక్షశ్రేణివాతోద్ధతి
న్నగము ల్దూలఁగఁ బోయి వింధ్యముచటి న్నానాదిగంతాగతం
బగు నాత్మీయగణంబుఁ గూడి యొకపుణ్యారణ్యమధ్యంబునన్. ౬౪

క. కంకాలఖండనుం డను, కంకము విహగములు గొలువఁగా నిజమిత్రా
తంకం బగుశోకాంబుధిఁ, గ్రుంకఁగ నేఁగితిమి వానికుంమట దెలియన్. ౬౫

క. ఏఁగినఁ నాతం డస్రులు, దోఁగిననయనములఁ జూపు దోఁపక తనలోఁ
గ్రాఁగుచునుండఁగ నేమా,పాఁ గెటఁగినభంగినొయ్యఁ బలికితి మతనిన్. ౬౬

క. పిట్టలము మేము నీకల, చుట్టాలము మమ్ము నేల చూడవు నీకీ
పట్టున వలవనిశోకము, పుట్టెడుకత మేమి చెప్పు పొందుపడంగన్. ౬౭

ఉ. నావుడుఁ జూచి యాతఁడు మనంబు యథాస్థితి నిల్పి యిట్లను
న్వేవురు బాంధవు ల్గలుగ వేదనఁ బొందఁగ నాకు నేల మీ
కీవిధిచొ ప్పెఱుంగఁ దగు నేని వినుం డిఁక వింధ్యకందర
గ్రావముఁ జెంది యుండె నొకరక్కసుఁ డక్కడ నిక్కువంబుగన్. ౬౮

శా. ఆమాంసాశనుఁ డుక్కు పిక్కటిలఁగా నాత్మాంతికద్వాదశ
గ్రామాంతస్థుల నెల్లవారలఁ దినంగా నందఱు న్భీతి మై
స్తోమం బై చని సాఁగి మ్రొక్కి యొకమర్త్యు న్నిత్యము న్నీ బహి
ర్భూమి న్నిల్పెద మారగింపుము నవాపూపాదియుక్తంబుగన్. ౬౯

మ. అని సంప్రార్థన చేసి యేఁగి నిజమర్యాదావిధిం బ్రాప్తుఁ డౌ
మనుజుం గమ్మనిపిండివంటలును సన్మానంబుతోఁ దెచ్చి య
ప్పనసేయం గని యార్చుచు న్వడలి వ్యాపాదించి[1]తృప్తస్థుఁగాఁ
దినుచుండుం దనుజుండు యత్నమునఁ బల్మీయుక్తుఁడై నిచ్చలున్. ౭౦

---

1 యార్భాటించి.

వ. ఇట్లనుదినంబును నరబలి జరుగు నెల్లిటిదినంబున. ౨౧

క. మన్మిత్రుఁ డైన యొక్కద్విజన్మకుమారకుని వరుస చనుదెంచిన దే
తన్మూలము నాశోకము, సన్మార్గికిఁ గలియుగమున సౌఖ్యము గలదే. ౨౨

మ. అనిన న్విస్మయ మంది మేము ఖగవర్యా నీకు నవ్విప్రబా
లునకుం జుట్టఱికంబు సేకుఱిన కీలుం జెప్పుమా నావుడున్
వినరయ్యా యుపకారహీనుఁడ భయావిష్టుండ నిర్భాగ్యజీ
వనుఁడం జెప్పెద దీనికారణము మీవాలాయపుంబల్కులన్. ౨౩

ఉ. ఏనును బిల్లలుం గలయ నెల్లెడఁ ద్రుళ్లుచు నుల్లసిల్లుచుం
గాననభూమిలోఁ దిరుగఁగా నొకచెం చురులొడ్డి పోయినం
గానక తూఱుచో మెడలుఁ గాళ్లును జుట్టలుగొన్న దిక్కులన్
దీనులమై కలంగి నలుదిక్కులుఁ జూచుచునున్న యత్తఱిన్. ౨౪

క. ఫలకుసుమసమిత్పర్ణంబుల కట చనుదెంచి మమ్ముఁ బొడఁగని కరుణా
కలితుఁ డయి యక్కుమారకుఁ, డలజడిఁ బడకుండఁ ద్రెంచె నయ్యురులెల్లన్.

క. అతనికృప నిట్లు బ్రదికితి, క్షితి రాఁబులుఁగులకు నెల్ల సేవ్యుఁడనై విం
శతివర్షంబులు పెరిఁగితి, గతి సేసిన యతనికీడు గనుఁగొనవలసెన్.[1] ౨౬

క. తనకుపకారము చేసిన, మనుజునకు న్మేలు గోర మఱగక[2] దుఃఖం
బున కష్టపడక యుండిన, జనునిజన్మము మేఁకయఱితిచన్నుం బోలున్. ౨౭

క. రాక్షసిని జంపనోపను, బక్షిని దుర్బలుఁడ నన్నుఁ బ్రతినిధి గాఁగన్
భక్షింపు మనిన మాంసప్రక్షీణతఁ జూచి వాఁడు పైఁబడఁ డిటకున్. ౨౮

చ. అనవుడుఁ దత్ప్రతిక్రియ కుపాయము గానక చింతఁ జెంది యా
తనిఁ దగ నూఱడించి మదిఁ దారుచు వచ్చితి మేము నావుడు
న్విని చిరజీవి పల్కె నరవిందభవుం డలికంబునందు వ్రా
సినయది తప్పునే పరులచేతఁ జరాచర భూతకోటికిన్. ౨౯

క. ఈక్రమమునఁ బలుకఁగ విని, విక్రమభూషణుఁడు బాలవిప్రత్రాణో
పక్రమమున నిద్రింపక, శుక్రోదయవేళ నెదురు చూచుచు నుండెన్. ౩౦

గీ. అంత భార్గవోదయం బైన వెలుఁగునఁ, దెరువు గానవచ్చు తెఱఁగెఱింగి
కదలె వింధ్యగిరికి గండభేరుండాది, ఘోర మైన యడవిఁ గొంకు లేక. ౩౧

---

1 గతిగానక యతనికీడు గనుఁగొనఁబడియెన్. 2 మేలుఁజేయ మదిగానక.

చ. జలజల మంచునీరొలుకఁ జల్లనిగాడ్పులు వీవఁ దారక
ల్గలమల మ్రగ్గఁ జీఁకటి క్రమంబున డిగ్గ విహంగసంఘము
ల్పలుకలఁ బల్కఁ దూర్పున వికాసము కెంపునఁ గూడియాడఁగా
బలబలఁ దెల్లవాఱె జనపాలకుఁ డేఁగువనాంతరంబునన్. ౮౩
క. ఒకసారె యేడుతేజులు,[1]వికలాంగుఁడు సూతుఁ డనిలవీథి తెరువుగా
నొకరథమునఁ ద్రిభువనములు, నొకనాఁటనె తిరుగువాఁ డుదయముసేసెన్.
క. ఆపర్వత మెక్కుచు గజ,రూపంబగు తిమిర మణఁచి లోహితకాంతి
వ్యాపితకరనఖరుండై, దీపించె మృగేంద్రుకరణి దినమణి కనఁగన్. ౮౪
సీ. పూర్వదిక్పతి యొద్దఁ బొలుపారు గొడుగుపై ఖచితమౌ మాణిక్యకలశమనఁగ
విబుధబాలురఁ గూడి వేడుకతోడ జయంతుఁ డాడెడి పట్టుబంతి యనఁగఁ
బ్రాచీవధూటికాఫాలభాగంబునఁ బెట్టిన కెంపులబొట్టనంగఁ
దెలివితో నాడెడి దివసఫణీంద్రుని తలమీఁద నున్న రత్నం బనంగ
రక్తకాంతి మెఱయ రచితరక్తాశోక,కింశుకాగ్రగుచ్ఛసంశయంబు
పొడుపుఁగొండమీఁదఁ బొడతెంచెఁ ద్రైలోక్య, మండనంబు భానుమండలంబు.
క. దల మగుదీధితి నుదయా,చల మలరఁగ రూపబోధజననచ్ఛాయా
కలితం బై యర్కుని మం,డల మప్పుడు రత్నదర్పణముగతి నొప్పెన్. ౮౬
సీ. ఎవ్వనియుదయ మీరేడులోకములకు దిక్కాలవృత్తులు దెలుపుచుండు
నెవ్వనితేజ మశ్వీంద్రువైభవముల కాధారమును దానయై వెలుంగు
నెవ్వనిమండలం బెల్లయోగీంద్రులుఁ జేరుముక్తికి మణిద్వారభూమి
యెవ్వనిమూర్తి వాణీశశంకరవిష్ణురూప మౌ వేదస్వరూప మంత్ర
ఎవ్వఁ డిష్టజనుల కిష్టదర్శనమునఁ, బాపసంచయంబుఁ బాపుచుండు
నట్టిలోకమిత్రుఁ డైన తేజోనిధి, కోకములకు విరహశోక మణఁచె. ౮౭
మ. గిరిశృంగంబుల గైరికాకృతిని శాఖిశ్రేణిపైఁ బల్లవో
త్కరలీలం గరిరాజకుంభముల మీఁద న్రక్తచూర్ణాకృతిన్
శరధిద్వీపములం బ్రవాళరుచిఁ గాసారంబుల న్శోణపు
ష్కరకాంతిం దరుణాతపం బడరె దిక్కాంతాంగకాశ్మీర మై. ౮౮
చ. కలువలవైరి జక్కవలఁ గావఁగఁ బూనిన దాత ముజ్జగం
బులకును సాక్షి యంబరవిభూషణ మానెలతాల్పువేల్పుకు

---

1. ఒకతేజికేడుపేరులు,

స్వలపలికన్ను ముక్తి తలవాకిలి చీఁకటిపీఁకుకోలు నా
వెలుఁగులతేఁడు తామరలవిందు వెలుంగుచునుండె నయ్యెడన్. ౮౯
క. సంధ్యావందనవిధి యా, వింధ్యానదిలోనఁ దీర్చి విభుఁ డనవరతా
వంధ్యారంభుం డల్లన, వింధ్యాద్రిబిలంబుఁ జేరె విప్రునిఁ గావన్. ౯౦
క. కాలుని క్రీడాశైలముఁ, బోలెడు నచ్చోటి యస్థిపుంజముఁ గని భూ
పాలుఁడు మనమున నధికకృపాళుం డై వధ్యభూమి బలియై నిలిచెన్. ౯౧
గీ. అంత నింతిఁ గూడి యసుర యార్చుచు వచ్చి, యోరి పిండివంట లుజ్జగించి
నేఁడు నీవె వచ్చినాఁడ వి దేమిరా, యనుడుఁ దెలియఁబలికె మనుజవిభుఁడు.
క. ఓరాక్షస నే నొక్కని, బారికి నై యడ్డుపడితిఁ బరదేశిఁ బ్రియా
హారముగ మెసవు పక్వా,హారంబులు వెనుకవచ్చునంతకు నన్నున్. ౯౩
మ. అనినం జిత్తములోన దానవుఁడు చోద్యం బందుచు న్నీదుపూ
నినసత్కార్యము సెల్లు మెచ్చితిఁ జుమీ నీకిష్ట మెద్దేని వేఁ
డిన నే నిచ్చెద నావుడుం గరుణాదృష్టిం గల్గ న్నీక్షించి య
జ్జననాథుండు పరోపకారకరణోత్సాహంబుతో ని ట్లనున్. ౯౪
క. ఇప్పుడు నీ వాడినయది, తప్పకుమీ తఱచుగాఁగ దానవులకడం
దప్పులు గల వని పెద్దలు, చెప్పుదు రాకవోట సత్యశీలము లేదే. ౯౫
చ. నయమునఁ బూర్వదేవతలు నాఁగఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కె రాక్షసా
న్వయము జగంబులో నసురవంశవిభూషణ[1] మీవు నీవచో
నియమముఁ దప్పఁ జేసితివె నీసుకళత్రము సాక్షి గాఁగ నా
ప్రియమును నీవునుం బ్రియముపెంపునఁ జేయుము[2] నిన్ను వేఁడెదన్. ౯౬
క. దనుజేంద్ర నేఁడుమొదలుగ, మనుజాహారంబు గొనుట మానుము కృపతో
జనులకుఁ బ్రియ మొసఁగుచు నీ,వనమున నెలకొనుము వింధ్యవాసిని కెనయై.
గీ. అనుడునవ్వరమిచ్చెదననితలంచి,ముదితహృదయుఁడై తనయింతిమోముఁజూచి
యితనిసరిపోల్ప నెవ్వరి నెన్నవచ్చు, వనిత యీతఁడు జీమూతవాహనుమీఁదె.
వ. అనిన నా రాక్షసి కుతూహలంబున ని ట్లనియె. ౯౯

—: జీమూతవాహనుచరిత్రము. :—

క. జీమూతవాహుఁ డెవ్వం, డేమి ఘనత[3] చేసి వెలసె నిక్కథఁ దెలియం
గా మనుజాంతక చెప్పుము, నా మనమున హర్షవల్లి నాటుకొనంగన్.

1. శిరోమణివీవు. 2 నీదునప్రియము పెంపును జేయుగ. 3 ఏమితగవు చేసి.

వ. అనుడు న ద్దనుజుండు పుణ్యపురుషుని మెకురం[1] బుణ్యపురుష కీర్తనం బుచితం బని యి ట్లనియె. ౧౦౧

సీ. ప్రాలేయగిరిమీఁద భానుబింబద్యుతి మణిమయప్రాకారమహిమతోడఁ
దిరమైన కాంచనపురములో జీమూతకేతుఁడు నాఁగ విఖ్యాతయశుఁడు
ఖచరవల్లభుఁ డొకకనకవతీసంజ్ఞఁ బరఁగెడుకన్యకఁ బరిణయించి
ప్రీతిసంధిల్ల జీమూతవాహుఁ డనఁ దగుకట్టి పుత్త్రరత్నంబుఁ బడసి
రాజ్యలక్ష్మిచేతఁ బూజ్యుఁ డై కడపట, వార్ధకమున భోగవాంఛ వదలి
నిజపదమునఁ బుత్త్రు నిలిపి నీతులుసెప్పి, వనితఁ గూడి యేఁగె వనమునకును.

క. జీమూతవాహనుండు మ,హామహిమాఖండలుండు యాచకజనచిం
తామణి శరణాగతర,క్షామణి ఖచరేంద్రకులశిఖామణి యయ్యెన్. ౧౦౩

క. పితృదత్త మైన కల్ప,క్షితిరుహ మర్థులకు నొసఁగి చిక్కిన ధనసం
హతిఁ దనబంట్లకుఁ బ్రజలకు, హితులకుఁ దగ నిచ్చె రిపుల కెడ రిది యనఁగన్.

గీ. పురముఁ గొనఁ దలంచు నరులఁ జంపఁగఁబూని, జీవహింస కోడి చింతనొంది
తల్లిదండ్రు లున్నఁ దగుఁగాక యివియేల, యనుచు గురులజాడ నరుగఁ దలఁచె.

వ. తలఁచి సఖుం డైన మధుకరుం గూర్చుకొని యరిగి త జ్జననీజనకులం గని సా
ష్టాంగంబుగాఁ బ్రణమిల్లిన వారలు సంతుష్టాంతరంగు లై యుండం జేరి. ౧౦౬

క. తత్పదపంకజసేవా,తత్పరమతి విరులుఁ బుష్పఁ దాఁ దెచ్చుచు నా
సత్పురుషుఁడు మలయమహీ,భృత్పార్శ్వమునం జరించెఁ బితృభక్తుఁ డనన్.

మ. ఒకనాఁ డిష్టసఖుండుఁ దాను ఫలపుష్పోపార్జనాసక్తితో
వికచాంభోజసరోవరంబుల నవవిఖ్యాతచూతాది జా
లకజాలంబుల రాజకీరమదకోలంబాగ్రపుష్పంబులం
బ్రకటశ్రీగుణగణ్యమైన నొక తపోరణ్యంబు సొత్తెరఁగన్. ౧౦౮

క. ముందఱ గోరేమందిర,మందారనవారవిందమాకందలతా
కుందమకరందబిందు,స్పందానందనుఁడు మందపవనుఁడు వీచెన్. ౧౦౯

వ. అంతఁ దదాగతకుసుమామోదవాసిత మలయసమీరాప్యాయన శరీరాయా
సాపహారుం డై. ౧౧౦

క. ఎడపని కూరిమితో న,య్యెడఁ బుత్త్రికి నీడ యైన హిమశైలము కై
వడి బెడఁ గడరెడు పటికపు, గుడి బొడఁగని యక్కుమారకుం డటుచేరెన్.

1. పుణ్యపురుషుఁడు విశం బుణ్యపురుష.

క. అంగనమున నభ్యంతర,సంగీతాకర్ణనమునఁ జలియింపక వే
డ్కం గనవు మేయకున్నకు,రంగంబులఁ జూచె నంతరంగం బలరన్. ౧౧౨

వ. చూచి తత్సంగీతప్రసంగసాంగత్యకారణం బగు జాణం జూతము ర మ్మని
యిష్టసఖుం డైన మధుకరుం గూడి తద్ద్వారంబుఁ దూఱి. ౧౧౩

సీ. చిన్నిచన్నులమీఁదఁ జేర్చినవీణియ చేఁదోడుగా శ్రుతిస్థితులఁ దీర్చి
సరిగమపధను లన్న సప్తస్వరంబుల గమకంబు లయవిభేదముల నెఱపి
నాదామృతంబున ననిచినక్రియఁ దంత్రిఁ బెనఁగొని నఖకాంతి గొనలుసాఁగ
రాగకదంబంబు రంజిల్లఁ జేయుచు, నాలతి వీనుల కమృత మొసఁగ
గానరసవశమునఁ గనుఁగవ మోడ్చుచు, బోటిఁగూడి వాణిబోటిఁ బోలె
గౌరిఁ బాడుచున్న కన్యకారత్నంబుఁ, జూచె నచట బాలఖేచరుండు. ౧౧౪

వ. అంతఁ దదీయలావణ్యమధుమత్తనయనమధుకరుం డై మధుకరునితో నిట్లనియె.

క. వనితారత్నము నవయౌ,వనమై పొదరింట నున్నవనలక్ష్మి క్రియన్
దొన నున్నమరునిబాణం, బన నున్నది యిచట మోహనాకృతితోడన్. ౧౧౬

సీ. ఇది దేవకామిని యేని నింద్రుని వేయుఁగన్నులు సఫలము లౌక యున్నె
యిది నాగకన్యక యేనిఁ బాతాళంబు సోముఁడు లేఁ డని శూన్య మగునె
యిది ఖేచరాంగన యేని మాజాతికిఁ బ్రభ యెక్కు చెఱకునఁ బండుగాదె
యిది సిద్ధబాలిక యేని లోకంబులో సిద్ధకులంబు ప్రసిద్ధిఁ గనదె
యిది వనాంతలక్ష్మి[1] యేని వనం బెల్లఁ, బల్లవింపకున్నె యెల్లయపుడు
నిది సుధాంశురేఖ యేని యీఁగుడి నున్న, శిలలు చంద్రకాంతశిలలు గావె.

క. పరసతులను దల్లులఁగాఁ, బరికించెడు నాకు దీనిపైఁ జిత్తం బే
పెరవునఁ దగిలెనొ యిది కృత,పరిణయ గాకుండఁబోలుఁ బరికింపుదమా.

వ. అని యంతకుమున్న నిజదర్శనంబునఁ జంద్రావలోకనంబునం గరంగు చంద్ర
కాంతంబు క్రియఁ జిత్తంబు గరంగి మేన ఘర్మజలంబులు మణిగణభూషణంబు
లుగా లజ్జారాగనిమగ్న యై కనుబేటంబున గాటం బగునారాటంబునఁ దుంట
విల్తుండు మానంబు వేఁటాడ[2] బోటి పూఁబోద మాటు సారం దలంచునెడ
వసంతానుగమ్యమానుం డగు మీనకేతనుని భాతి దగ్గఱి యోలీలావతి నీ
వెవ్వరిదాన వీగౌరీగేహంబున కరుగుదేరం గారణం బేమి నావుడు విని చతు

1. వసంతలక్ష్మి. 2. తుంటవిల్తుచే మానసంబు పేటెత్త. చి. మూ.

రిక యను తత్సఖి లేచి బాలలకుఁ బ్రాపత్వంబు గలదె యేను విన్నవించెద నవధరింపుఁడు. ౧౧౯

క. వసుమతిఁ బరఁగిన మిత్రా, వసుసోదరి సిద్ధవంశవరుఁ డగు విశ్వా
వసుసుత మలయవతి విభా, వసునిభుఁడగువరుని వేఁడవచ్చిన దిటకున్. ౧౨౦

వ. అనిన నక్కుమారుండు నామాట తప్ప దిది కన్యక యగుట వింటివే యనుడు నమ్మధుకరుండు దైవయోగమ్మున సమాన వయోరూపంబులు గలవధూవరు లిట్లు గూడుదు రే యని- ౧౨౧

క. వనరుహగర్భుని నేరమి, ననురూపసువస్తుయోగ మగపడదు జగం
బున మీఁబోంట్లకు నగపడుఁ, గనకము రత్నమ్ముఁ గూడుకైవడి నొకచోన్.

వ. అని చతురికం జూచి నిజసఖుని దెసం జూపి. ౧౨౩

క. జీమూతకేతుసుతుఁ డరి, జీమూతసమీరణుండు చిత్రజనిభుఁ డా
జీమూతవాహనుఁ డీతఁడు, జీమూతస్థిరుఁడు ఖచరశేఖరుఁడు సుమీ. ౧౨౪

క. అనవుడు నది మలయవతిం, గనుఁగొని యిది గారికరుణఁ గలిగెం జెలియా
మును విందు మితఁడు రూపసి, యనఘుఁడు వరియింపు మితని నతిమోదమునన్.

ఉ. నావుడుఁ గన్యకామణి మనంబునఁ గూరిమి నాటుకొల్ప నా
భావజుబాణము ల్మిగులఁ బజ్జఁ జరించినఁ దత్పరాగమో
నా పిలసిల్లి లేఁజెమట నవ్యముగాఁ గుచసీమఁ దోఁప ల
జ్జావనతాస్య యై నిజవయస్యకు నుత్తర మీక యుండినన్. ౧౨౬

వ. చతురిక మఱియు నొత్తి పలుకునప్పుడు. ౧౨౭

సీ. జనని పుత్తెంచిన సఖి వచ్చి పిల్చిన నిఁక నుండరా దని యిచ్చఁ దలఁచి
పోయినఁ బ్రియుఁ డెట పోవునో యని నిల్చి తడసినఁ గోపించుఁ దల్లి యనుచుఁ
గదలి వేదన మదిఁ బొదలఁగా నేటికి నెదురీఁదుచాట్పున నింటి కేగి
బలవంత మైన యావలవంత మనెలోన వేఁగుచు నొకచోట వెచ్చనూర్చు
చున్నఁ జూచి చెలియలొయ్యనఁ జనుదెంచి, హృదయతాపమెఱిఁగిమదిఁగలంగి
చంద్రకాంతవేది శయ్యాతలంబుపైఁ, జేర్చి శిశిరవిధులు సేయునపుడు. ౧౨౮

క. పుప్పొడియుఁ బువ్వుఁ దేనెయుఁ, గప్పురమును జందనంబుఁ గలపిన పన్నీ
రప్పొలఁతుకపైఁ జిలికిన, నిప్పుపయిం జిలికినట్టి నెయ్యం బోలెన్. ౧౨౯

సీ. కుప్పలు గొనఁజల్లుపుప్పొడి మెరువుగాఁ బోరిఁబోరి విరహాగ్నిఁ బొగులఁజొచ్చె[1]
ఘనసారమిళితచందనపంక మురమునఁ దోడిఁదోడి నెఱియలు విడిచి చిటిలె

1. విరవిర విరహాగ్ని విరియఁజొచ్చె.

సెజ్జపైఁ బఱచిన చెంగల్వ రేకులు స్రుక్కి మై సోఁకినఁ జూర్ణ మయ్యె
విసనకఱ్ఱలు చేసి విసరుచో నావులఁ గదలీదళంబులు గ్రాఁగి ముణిఁగె
మోవికెంపు డింపె ముత్తియంబులు గందెఁ, గంకణముల లక్క కరఁగిపాఱెఁ
జలువమందు లెల్లఁ జెలువ మందఁగఁజేయ, నెడఁదమదనతాప మినుమడించె.

క. కలకలఁ బలికెడు చిలుకల, కలకలములుఁ గోకిలముల కలరవములు నా
కులపఱుప నళికులంబులు, నులుకఁగ నయనముల జలము లొలికెం జెలికిన్.

వ. ఇట్లు పెచ్చుగిల్లిన[1] పచ్చవిల్తువెచ్చ వెచ్చు నెచ్చెలిం జూచి కలంగి ప్రబలదర్పి
తుం డగు నాదర్పకుని దూఱం దలంచి చతుర యైు చతురిక యి ట్లనియె.

క. వలరాజ నిన్ను రూపున, గెలిచిన జీమూతవాహు గెంటింపఁగ లే
కలఘుమతి నబల నొంచెదు, పలువ్రుగు విని రేని బంటుపంతము డిగదే. ౧౩౩

మ. అళులారా యలికుంతలం జెలిమితో నానంద మందింపుఁడీ
చిలుకా చిల్కలకొల్కి నేపక సఖీస్నేహంబు వాటింపుమీ
వలరాజా వలవంత మాన్పుము పికద్వంద్వంబ యీద్వంద్వముం
గలయం గోరుము మారుతా మరలుమీ కన్నంత నిక్కన్నియన్. ౧౩౪

వ. అనునప్పు డక్కుమారఖేచరున కైన యత్తాపమునకుం దాప యగు నాదిఖేచ
రుం డాదిత్యుండు కాంతి సడలినట్టు దిఱిగి చని ఘనపుష్పరాశితల్పంబునం దన
మేను సేర్చిన. ౧౩౫

క. జడనిధి వెలువడి యెఱ్ఱగఁ, బొడమెడు కిరణములు శిఖలపోలికి నిగుడం
గడఁగి యుడురాజు విరహుల,బడబానల మనఁగ నుదయపర్వత మెక్కెన్.

గీ. అంత జగమునిండ నచ్చవెన్నెల పర్వ, నందులోని వేఁడిఁ గంది కుంది
కాఁగఁబెట్టినయుదకంబులోపల నున్న, మీనువోలె బాల మిడుకఁజొచ్చె.

వ. ఇ ట్లధికపరితాపంబునం బురపురం బొక్కుచున్న కన్నియం జూచి కళవళించి
చెలులు మెత్తన నెత్తుకొని చని గురువెందపందిరిక్రింద నరవిందతల్పంబుపై నిడి
దైవం బేమి దలంచునో యని దానిమేని కట్టాణివులం గ్రాఁగిన తమ్ము సవరించు
కొనుచు. ౧౩౬

క. తను వంట నోడి వనజా
ననకును జేమంతిపువ్వనం గొని పన్నీ
రెనయ మొయిఁ బూయుచోఁ గ్రాఁ
గినపెనమున నొలుకు నూనె క్రియఁ జుయికొట్టెన్[2]. ౧౩౭

---

1. పిచ్చగిల్లిన-పెచ్చుపెరిఁగిన. 2 చుంయనియెన్-చుటుకంటెన్.

క. అస్తోకంబుగ నత్తాళస్తని కుచమండలమున లలనలచే వి
న్యస్త మగుచందనము నవ, కస్తూరీలేపనంబు కైవడిఁ దోఁచెన్. ౧౪౦

వ. అవి యన్నియుం జూచి డగ్గఱి బెగ్గలి చతురిక న్యాయనిష్ఠురోక్తులఁ జంద్రు
నుద్దేశించి. ౧౪౧

క. ఉడురాజ నీవు పొడిచిన, జడనిధి యుడుకెక్కి వెక్కసంబునఁ బొంగున్
బడబాగ్ని మీఱి నావుడుఁ, బడఁతుక నీవేఁడిఁ జిమిడిపడ కెట్లుండున్. ౧౪౨

క. హరిణాక్షి చూడ్కిఁ గన్నుల, సిరిగోల్పడి యుట్రి నిన్నుఁ జేరిన నీ వీ
తరుణిఁ దెగఁజూడఁ బోలును, పరికింపఁగ నెపుడుఁ బక్షపాతివి గావే. ౧౪౩

మ. అమృతాంభోనిధి జన్మభూమి సురభూజైరావతశ్రీసుధా
ప్రముఖంబుల్ తగు తోఁడబుట్టుగు లుమాప్రాణేశుజూటంబు గే
హము బింబం బమృతం బనంగ జగదాహ్లాదంబుగా నిన్నుఁ జూ
తుము నీవేఁడిమి కాలకూటమునకుం దోఁబుట్టు వయ్యెంగదా.[1] ౧౪౪

గీ. నాఁడు నేఁడు నీకు నాఁడుఁదోఁబుట్టువు, లేదె కరుణ లేదు లేశ మైనఁ
బొలఁతిమొగముతోడి పోల్కైనఁ బరికించి, చల్లసేయుమయ్య చందమామ.

వ. అని వేఁడుకొని మలయవతిం జూచి. ౧౪౬

సీ. వనిత నీకన్ను లొయ్యన విచ్చి చూడవే మారుబాణము లరుదేరనోడు
సబల మావీనుల కమృతంబు చిలుకఁగాఁ బలుకవే చిలుకలు పలుకనోడుఁ
గోమలీ నీదు ముంగురులు పాటింపవే తేఁటిదాఁటులు కొంత దాఁటనోడు
ధవళాక్షి నీముఖదర్పణం బెత్తవే సోముఁడు నీదెసఁ జూడనోడుఁ
బడఁతి మమ్ముఁ దగినపనిఁ బంపఁజీరవే, కోకిలంబు లిచటఁ గూయనోడు
మగువ చల్లనూర్పు నిగిడింపవే యింక, మలయమారుతంబు మలయనోడు.

వ. అని ధైర్యంబు పట్టుకొల్పిన నమ్ముద్దియ తనవేదన దీఱుతెఱంగు చెప్పంబూని
వ్రీడావశంబున నోడి మారుప్రేరణం దవులుకొని చెలిం జూచి. ౧౪౭

క. ప్రథమమునుండి చిత్తవ్యథ యెఱుఁగుదు ప్రాణసఖివి వలనైనమనో
రథ మొనగూర్పక యీమన్మథుబారికిఁ ద్రోవ నీకు నాయం బగునే. ౧౪౮

క. రతిపతికిఁ దోడుపడి యో, చతురిక వెనువెంట మందు చల్లుచు నన్నున్
బతిమాలించెద వకటా, హితులుం బగవారిఁ గూడి రే మనవచ్చున్. ౧౫౦

వ. అనిన నోయమ్మ నీ నెమ్మనంబున నింత యుమ్మలికం బేల నమ్ము మతనిం దెచ్చెద
నూఱడు మని చతురిక మనోహరిక యను సఖం జూచి యీచేడియ గౌరీ

1. దోఁబుట్టువౌటంజుమీ-వౌటంగదా.

ధామంబున జీమూతకేతు కుమారు సుకుమారుం జూచి వలచినయది యది
మనరాజున కెఱింగించుట విచారం బగునే. ౧౫౧

క. చెప్పినఁ బతి గోపించును, జెప్పకయుండినను బాల చిక్కెడు మనకుం
దప్పులు దొలఁగునుపాయము,చొప్పడు నేదేని బ్రదుకుఁ[1] జూడఁగ వలయున్.

క. అని తలపోయుచు నుండఁగ
వనజంబులు వెలయఁ గుముదవనములు సొలయం
గనుకని చీఁకటి పొలియఁగఁ
దనరుచి విరిఁగలయఁ బొలయఁ దపనుఁడు పొడిచెన్.[2] ౧౫౩

సీ. ఆవేళఁ జతురిక యనువునఁ బ్రాణంబు నిలుపంగఁబూని యానెలఁత లేపి
యిష్టునిఁ గూర్చెద నేతెమ్ము గౌరినివాసమ్ముకడ కని యాసగొలిపి
కొని చని మాధవీకుంజంబులోపలఁ జల్లని పల్లవశయ్య నునిచి
వగవకు జీమూతవాహనుం దెచ్చెద నని నాలు గడుగులు నడచునంత
నెదుర మదనుచేత హృదయసంతాపంబు,పొదలఁబువ్వుఁబొదలమొదలఁబూని
సంగడీనిఁ గూడి యంగనఁ దలఁచుచుఁ, బలవరించు నతనిపలుకు వినియె.

వ. అది యెట్లన్నను. ౧౫౫

ఉ. మారుని మోహనాస్త్రము, సమస్తవిలాసవిహారభూమి, శృం
గారరసంబు తేట, తొలుకారుమెఱుంగులపుట్టినిల్లు, సం
సారసుఖంబు లేమొలక, చక్కఁదనంబులప్రోక కాఁకబం
గారముచేగ, యాతరుణి కన్నులపండువ గాదె చూచినన్. ౧౫౬

క. నెఱిచెడి యింటికిఁ జనునా, తఱి మొగమున కెగయు తేఁటిదాఁటునకై తాఁ
జెఱికడఁ బెడమఱి చూచినఁ,జుఱుకుననా నెఱనునాఁటెఁజూ పెనుదూపై.[3]

వ. తన్మూలంబుగా మన్మథుండు బాణవిరహితుండయ్యె నని తదనంతరంబ.[4] ౧౫౭

క. మదనుని మేనమ్ములు నా,హృదయాగ్నిని భస్మమయ్యె నిదిమొదలుగ నీ
పదునాలుగులోకములును, బ్రదుకుఁ గదా వీనిచేతిబాధకు వెలియై. ౧౫౮

క. మధుకర తన్ముఖపంకజ,మధుకరభావమున మిగుల మత్తిల్లి సుధా
మధుర మగు నావపూమణి, యధరము చవిచూడఁ గలుగునా యికనాకున్.

వ. అట్టిబోటి కూటమి లేక మదిం గంది కుంది బ్రతుకుకంటెఁ బ్రాణంబులు దొ

1. చొప్పడు నేదేని బ్రదుకు చి. సూ. తప్పదు రేపనియైనను ముప్పవుమనకేమియైన మోసమువచ్చున్ 2. క. మనసిజునియేపు జాఱఁగఁ...తనరుచి దవిగలయ బాలతపనుఁడు పొడిచెన్. 3. నె, నరునాటంజూపె మన్నసంజడమాపై. చిఱికునఁ బెడమరిచూచిన, నెఱసఖిఁజేరిననాగనె 4. తన్మూలంబుగాఁ బెడమఱిచూచిన మన్మథుండు తెగఁజూచుట లోకోపకారంబయ్యె.

అంగుట మే లనిన మధుకరుం డో కుమారకంఠీరవ యింతలో ధీరత్వంబు విడు
తురే నావుడు నభిమానించి. ౧౬౧

క. పూదినరసాలభూజముఁ, జూచితిఁ జంద్రాతపమ్ముఁ జొచ్చితి నిన్నన్
నీచేతికదళిదళముల, వీచోపులగాలినుంటి వీరుఁడఁ గానే. ౧౬౨

వ. అనునెడం జతురిక డగ్గఱి తనచెలి వల పెఱిఁగింపం బూని. ౧౬౩

క. వీరుఁడవు మేరుభూధర,ధీరుఁడ వత్యంతదానదీక్షాజితమం
దారుఁడవు భూరికరుణో,దారుఁడ వయితేని బాల దయఁ జూడుమికన్. ౧౬౪

వ. అని మఱియును. [1] ౧౬౫

క. మలయాచలసానువుపై, మలయుచుఁ జనుదేర గొంటమందిరమున ని
ర్మలయశుఁడ వైన నిను గూ, ర్మలయవతీకన్య చూచె మానముదూలన్.

క. అది మొదలుగ మరునమ్ములఁ, జెదరినధైర్యమునఁ జేయి చెక్కిట నిడి స
మ్మద ముడిగి మనము నీపై, గదియించును జూడ్కి బాష్పకణములుదొరఁగన్.

క. భావజనిభుఁ డగు నాతని, భావంబునఁ గూర్చి నిలిపి పరిరంభణసం
భావన సుఖ మొనగూర్చెను, దైవము నాపాలఁ గలుగదా యని తలఁచున్.

క. అనిమేషంబునఁ బ్రియునిం, గనుఁగొనఁగాఁగోరుకన్నుఁగవ కడ్డము వ
చ్చినఁ దనుఁ గోపించు నొకో, యని కన్నులఁ జేర నిద్ర యలుకుచునుండున్.

క. విను గడు సన్నం బగునీ, మనముఁ బ్రవేశింప నిదియ మఱ మగు నని డ
స్సినొ కాక యనఁగ నంగన, తనతనువునఁ దనుపు లేక తనువై యుండున్.

క. సారసములు నారసములు, హారంబులు కంటకప్రహారంబులు క
ర్పూరము విషపూరము శృం,గారము బంగార మయ్యెఁ గామినిమదికిన్.

క. నేనుం దానును న్రొక్కటి, గా నుండఁగ నొరునిఁ దగిలెఁగా యనుచు నుదా
సీనంబు వీడుకోలుగ, మానినికిన్ లజ్జ దలఁగె మరు బేటమునన్. ౧౭౨

క. పలికెఁ బొడసూపెఁ బ్రియుఁ డదె, పిలిచె ననుం గీరచంద్రపికములయెడ వా
గ్విలసనరవములుఁ బలుకులు, మొల తేరఁగ సంభ్రమించు మ్రొక్కును లేచున్.

క. మోహమున మన్మథానల, దాహముపె ల్లెఱుఁగ లేక తనప్రాణంబుల్
దేహమునఁ గలుగుటకు సం, దేహముగాఁ జెయ్యులుడిగి దృష్టి మొగుడ్చున్.

క. సతి విడిచిన ప్రాణంబులు, పతి నింపుగ నుండె నేఁగఁ బాడియె యతఁడీ
యతివ డిగవిడిచి తలఁగిన, నతివేగమ తలఁగి పోద మని యున్న వనా. ౧౭౫

క. ఖేచరవంశవిభూషణ, యేచోట వసింపలేక యెత్తుఁబయన మై
నా చెలిప్రాణంబులునినుఁ, జూచిన తావునన మెసరుచూచుచు నుండున్. [2] ౧౭౬

1. ఈక్రిందివి దశావస్థలకందములు. 2. వది, గోచరమగు తావులేక గొంతుచునుండున్.

మ. అని చెప్పంగ లతాగృహంబుకడఁ బ్రాణాధీశుచే నేఁడు మ
న్నన లే దింకిట నెన్నిజన్మములకై నన్ భర్త జీమూతవా
హనుఁ డౌఁగాత మటంచుఁ దీఁగెయురిలో నాబాలకంఠంబుఁ దూ
ర్చిన లోకాంబిక యైన యంబిక కృపం జేపట్టి తా ని ట్లనున్. ౧౭౭

క. హృద్యాకారిణి యీమర, ణోద్యోగం బుడుగు బాలుఁ డుత్తముఁడు యశో
విద్యోతితుఁ డధికాయువు, విద్యాధరచక్రవర్తి విభుఁ డౌనీకున్. ౧౭౮

వ. అనిన ననుమానించునెడ నచ్చతురికయు విద్యుచ్చరకుమారుండునుం బఱతెంచి కంఠంబున నున్న లతాపాశం బూడ్చి భుజలతాపాశంబిడి యింత తెంపు సేయు దురే యే మిదె వచ్చుచున్నవార మని బుజ్జగించిన నుజ్జీవిషు వగు నజ్జోటి లజ్జామజ్జదవనతాననాబ్జ యై పులకించి గురుని యనుమతి లేమిం గొందలపడు నెడ మనోహారిణి యనుసఖి వచ్చి గౌరీప్రసాదవిభవం బిట్టిదిగదే యని. ౧౭౯

గీ. అమ్మ నీవు గోరినట్లు మీతండ్రియు, నితని కిచ్చెద నని యెఱుఁగఁజెప్పె
మీకుఁ బెండ్లి సేయ మిత్రావసువునకు, నానతిచ్చె నటకు నరుగుదెమ్ము. ౧౮౦

గీ. అన్నమాటఁ బొంగి కన్నులఁ బ్రియునికిఁ, గన్నె మ్రొక్కి యేఁగె నన్నకడకుఁ
జిత్త ముల్లసిల్ల జీమూతవాహనుం, డాత్మగురులకడకు నరుగుదెంచె. ౧౮౧

వ. తదనంతరంబున మిత్రావసుండు జీమూతకేతుం డున్నకడకు వచ్చి యవ్వధూవరుల పరస్పరానురాగం బెఱుకపడం జెప్పి ప్రార్థించి తదనుమతి వివాహవేళ నిశ్చయించి నానానగరనివాసు లైన కిన్నరకింపురుష గరుడగంధర్వ సిద్ధసాధ్య విద్యాధరులం గూర్చి యుభయవర్గంబులుగా నేర్చి సకలశృంగారాభి రామంబుగా నొనర్చిన కళ్యాణమండపంబున నున్నసురేంద్రాదిసురలు వధూవరులం జూచి సదృశకులవయోరూపలావణ్యంబులు గల మిథునంబుం గూర్పుటకుం బితామహునిం గొనియాడుచుండ. ౧౮౨

సీ. అప్సరఃస్త్రీలుకళ్యాణగానంబులు తెఱఁగొప్పఁ బాడఁగా దివ్యమునులు
ప్రకటించి మంగళాష్టకములు చదువంగ రత్నములుం దలఁ బ్రాలుగాఁగ[1]
నగ్నిదేవుండు ప్రత్యక్షమై సాక్షిగాఁ దగ బ్రహ్మమునులు మంత్రములు సెప్ప
నిర్జరకాంతలు నివ్వాళులిడఁ[2] గల్పవృక్షంబు లొగిఁ బుష్పవృష్టి గురియ
సురలు పరిణమింప సురదుందుభులు మ్రోయ, నారదుండు దీవెనలుగఁ బాడ
విశ్వమెల్లఁ బొగడ విశ్వావసునికూఁతుఁ, బరిణయించె ఖచరవరసుతుండు.

1 చేతసంబ్రాలుగాఁగ 2. వాసుకిసుతులునివాళింపఁగా. నిర్జరకాంతలు నివళింపఁగా.

గీ. పరిణయోత్సవంబు జరిపి సిద్ధవిభుండు, గారవమున నెల్లవారి ననిపె
స్త్రీసమేతుఁ డైన జీమూతవాహనుఁడు, గురుపదాంబుజములు గోరి చనియె.

క. జనకుని యనుమతిఁ గతిపయ, దినములు రతితంత్రగతులఁ దేలుచు వనితా
జనతానురాగుఁడై చందనగిరిపై నతఁడు మనము దనియ సుఖించెన్. ౧౮౫

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ప్రణయాన్వితుఁడై తమబావఁ గూడి ప
ర్యంతవనాంతభూమిఁ గలయం జరియించుచు వింతకాంతి న
త్యంతసముజ్జ్వలం బయిన యస్థిసమూహముఁ గాంచి పర్వత
ప్రాంతమున న్శరద్ఘననిభం బది యేటిది బావ నావుడున్. ౧౮౬

వ. అతం డి ట్లనియె. ౧౮౭

క. పక్షీంద్రుఁడు పక్షానిల, విక్షిప్తం బైన జలధి వేఁటాడి మహా
చక్షుఃశ్రవముల నిత్యము, భక్షించుచునుండుఁ దొంటిపగ మొదలాఁకన్.

క. ఆగరుడికి వెఱచి మహా, నాగేంద్రుఁడు వచ్చి యనుదినము నొకపాము
న్నీ గుంటికడకు నేనై, వేగమె పుత్తెంతు నింక వేఁటాడకుమీ. ౧౮౯

ఉ. దుర్భరపక్షపాతహతిఁ దోయధి పాయలుగాఁగ వచ్చు నీ
యార్భట మెల్లెడ న్విని భయంబున నంబు భుజంగమాంగనా
గర్భము లెల్ల జాఱిపడఁగా నిది నీధనహాని[1] గావునన్
నిర్భయవృత్తినుండఁ గరుణింపుము నీకుఁ బ్రయాసమేటికిన్. ౧౯౦

మ. అని ప్రార్థించి యహీంద్రుఁ డేఁగి దినమర్యాదన్ ఫణిం బంపఁగా
వినతాపుత్త్రుఁడుఁ దించుచుండు నవి భావింప న్శతాసంఖ్యముల్
విను మాతెల్పు తదస్థికూటము జగద్విఖ్యాత మీతాదృశ వ
ర్తన మిచ్చో మసనంబున న్నిలువ యుక్తంబౌనె లోకోత్తమా. ౧౯౧

గీ. అనుచు దానవశూరుఁ డగువాని మది నొంచు, పుట్టకుండ మరలి పోద మనుచుఁ
బిలుచునంతఁ దండ్రి పిలువఁ బుత్తెంచినఁ, బాసిపోయె సిద్ధపతిసుతుండు. ౧౯౨

గీ. అంత నక్కుమారుఁ డహిరాజు మది దూఱి, గరుడువలన నురగమరణములకు
మూల మయ్యె దాన నేలికతన మెద్ది, యేది పెద్దతన మదేటితగవు.[2] ౧౯౩

క. అకటా నాగేంద్రుఁడు స్రు, క్కక జిహ్వాలు రెండువేలు గలుగఁగ నొకనా
లుకనైనఁ దన్నుఁ దిని స, ర్పకులము రక్షింపు మనుచుఁ బలుకం దగదే. ౧౯౪

సీ. అని కరుణాకరుండై యేఁగుచో నొక్క వృద్ధకామిని పుత్త్రు వెనుకఁ దగిలి
హాశంఖచూడ వంశాధార యోయన్న నీచిన్నిమో మెందుఁ జూచుదాన

---

1. నిర్భరహాని. 2. బ్రదుకు.

పక్షినాయకుబారిఁ బడఁద్రోచి యే నెట్లు నిలుతుఁ బ్రాణంబుతో నీవు సనఁగ
బాధవు లందఱుఁ బగఱ కొప్పించిరి యింకిట నీకు దిక్కెవ్వ రయ్య
యనుచుఁ బలవరింపఁ గనుఁగొని యది దాని, జననిఁగా నెఱింగి మనుపఁబూని
వీనిఁ గాచువాఁడ వెఱవకు మోయమ్మ, యనిన గరుఁడుఁ డనుచు నబల బెగడి.

క. పైచీరఁ గొడుకుఁ గప్పినఁ, జూచి యతం డేను వినతసుతుఁడంగా నే
ఖేచరకులజుఁడ నీసుతుఁ, గాచెద బెగ డుడుగు నన్ను గరుడనికిత్తుఁ. ౧౯౬

వ. అనిన బెగ డుడిగి యప్పడఁతి యిమ్మాట యింక నొకమాటాడుఁ డనిన నతండు నవ్వి. ౧౯౭

క. నేలయు నుదకముఁ దేజము, గాలియు నాకసము నెఱుఁగఁ గాచితి నాకై
కో లిదె రెం డాడఁగ నా, నాలుక మీకులమువారి నాలుక లటులే ? ౧౯౮

ఉ. మేరువు సంచలించిన సమీరుఁడు నిల్చిన భూమి గ్రుంగినం
దారక లెల్ల డుల్లిన సుధాకరుఁ డగ్నికణంబు లొల్కినన్
వారిధు లింకిన న్నభము వ్రాలిన భానుఁడు చల్లనైన నం
భోరుహసూతి దప్పినను బొంకుదునే మనుపాడి క్రమ్మఱన్. ౧౯౯

ఉ. నావుడు నాగకాంత కరుణాకర యోఖచరేంద్ర నాసుతుం
గావఁగఁ బూని వచ్చితివి కన్నతనూజునికంటె నీయెడన్
భావము సార్ద్రమైనయది పన్నగవైరికి నిన్ను నిచ్చి యే
త్రోవల నేఁగుదున్ బ్రదుకు త్రోవ విచారము లేదు నా కికన్. ౨౦౦

గీ. అన్న నీకు నతిచిరాయువు గావుత, మన్న శంఖచూడుఁ డతనిఁ జూచి
కరముఁ జోద్యమంది కరములు మొగిడించి, విన్నఁదనము లేక విన్నవించె.

క. వసుధఁ గొఱగాని కడుఁబాలసులము పులుకాసిపుర్వులము[1] మాకై నీ
యసువులఁ బగఱకు నొసఁగుట, కసవునకై రత్న మమ్ముఁ గడఁగుట గాదే.

శా. సంసారాటవిలోపలం గలవు మత్స్యామాన్యముల్ వ్యర్థముల్
హింసామూలము లైన జంతువు లసంఖ్యేయంబు లోఖేచరో
త్తంసా నీకెనయైనవారు గలరే ధర్మాధికు ల్వెంచలో
హంసానీకము లేదుగాక బకభేకౌఘంబు లేకుండునే. ౨౦౩

క. మావంటివారి నూర్వురఁ, గావఁగఁ జాలుదువు నీ వొకనిఁ గాచుటకున్
జీవం బిచ్చిన నార్తుల, కేవెరవున బ్రదుకవచ్చు నెడకైన యెడన్. ౨౦౪

1. కుటిలపరిచారులము.

క. మాకులమువారు విడిచిరి, నీ కీకృపసేయనేల నీచుట్టమనే
శోకమునఁ జావకుండఁగ, నీకాంతను ముసలిఁ గావు మింతియు చాలుక్. ౨౦౫

చ. అనవుడు ఖేచరేంద్రసుతుఁ డచ్చెరువంది ఫణీంద్రనందనా
విను మిది యేల నాపనికి విఘ్నము చేసెద వింతకాల మీా
వనమున నర్థి వేఁడమి దివానిశము ల్పదిఁ గుందుచుండు నేఁ
డనఘ పరోపకారసమయం బిటు గల్గిన నుబ్బి వచ్చితిక్. ౨౦౬

చ. తనయులు భార్య లన్నలును దమ్ములుఁ జుట్టలు సంగడీండ్రు యౌ
వనము ధనంబు సంచు మది వారక ప్రాణములైన నిచ్చి తా
ననదను నార్తు దీను శరణాగతుఁ[1] గావనివాఁ డజాగళ
స్తన మని యండ్రు వానికి యశంబును ధర్మము నెట్లు చేకుఱున్. ౨౦౭

ఉ. లావు భయార్తరక్షణము లాభము పుణ్యము దేహశుద్ధి స
ద్భావము భూషణం బెఱుక ధర్మము సత్కృప ప్రాభవంబు సం
భావన పాడి సత్యపరిపాలన మే లుపకార మెయ్యెడక్
భావన కీర్తి యాయువు శుభంబు నిజాప్తులు ధాత్రిలోపలక్. [2] ౨౦౮

క. జాణ "లనిత్యాని శరీ,రాణి" యనుచుఁ దెలిపి చెప్పరా[3] భువినార్త
ప్రాణంబు లిచ్చి యార్త, త్రాణం బొనరింపవలయు ధర్మజ్ఞులకుక్[4]. ౨౦౯

గీ. నీవు లేవేని నొరులకుఁ గావవశమె, ధన్య నీవు బ్రదికిన నీతల్లి బ్రదుకు
నదియు కారణముగ వైరి కడ్డపడుదు, నీవు గోరిన యట్ల యీనెలఁతఁ గాతు.

గీ. అనుచు వధ్యచిహ్నమైన రక్తాంశుక, మడిగి మ్రొక్కెనంత నతని నిల్పి
యేల ఖేచరేంద్ర యీదివ్యదేహంబుఁ, బాముకొఱకు విడువఁ బాడియవునె.

క. క్షోణీమండలమునఁ గల,ప్రాణుల కెవ్వరైన నడ్డపడుచుఁ దదీయ
త్రాణం బొనరించుచు నీ,ప్రాణంబులతోడఁ గీర్తిఁ బడయందగదే. ౨౧౧

గీ. శంఖధవళమైన శంఖపాలకులంబు, శంఖచూడు చేతఁ జాలఁ గందె
ననఁగ మీఁదఁ బుట్టు నపకీర్తి నాకది, చావు గాదె బ్రదుకుత్రోవ యేది. ౨౧౩

వ. కావున నన్ను మన్నించెదవేని నీతెంపు మాని మరలు మని పునఃపునఃప్రణా
మంబు లాచరించి యాతని వేఁడికొని తల్లిం జూచి యోయమ్మ నెమ్మనంబున
బమ్మరింపకుము నాకెన్నిజన్మంబులనైన నీవ జననివి గ మ్మని మ్రొక్కి వీడుకొని
దేవతాప్రణామోన్ముఖుండై చని యాపొంత. ౨౧౪

---

1. ననద ననాథు నార్తు శరణాగతు. 2. చా వపకీర్తి యశంబు నిజాప్తులు హీనజంతువుల్. 3. యుండరా. 4. తత్త్వజ్ఞులకుక్.

క. గోకర్ణరాజకంకణు, గోకర్ణనివాసుఁ జాపగుణగోకర్ణున్
గోకర్ణశాయిమిత్రుని, గోకర్ణేశ్వరునిఁ జూచుకోరికి నేఁగెన్. ౨౧౫

సీ. అట ఖేచరాత్మజుఁ డార్తునిఁ గాచుట చేకూరు టెట్లని చింతనొంది
యర్ణవతీరగోకర్ణంబునకు వాఁడు చని వచ్చునంతకుఁ జనఁ దలఁచి
యత్తవా రిచ్చిన యరుణాంశుకంబులు వధ్యచిహ్నమునకు వలనుగాఁగఁ
బులకించి చని వధ్యశిలయెక్కిమదిఁ బొక్కి[1] గారుడాగమనంబుఁ గోరుచుండి
తల్లి కనకవతియుఁ దండ్రి ఖేచరపతి, కాంత మలయవతియె గాఁగ నాకు
నీపరోపకార మెల్లజనంబులఁ, గలుగ వలయు ననుచుఁ దలఁచునపుడు. ౨౧౬

మ. గిరు లల్లాడఁగ స్వర్గుతేరు దొలఁగం గీర్ణంబులై మింటిపైఁ
దరువుల్ గ్రద్దలభంగి నాడఁగ సముద్రం బెల్ల ఘూర్ణిల్లఁగాఁ
హరిదంతంబులు పక్షకాంతి నవసంధ్యాలీలఁ గీలింపఁగా
గరుడుం డార్చుచు వచ్చె నచ్చటికి నాకారంబు ఘోరంబుగన్. ౨౧౭

ఉ. వచ్చి యతండు మస్తమున వ్రయ్యలు వారఁగఁ దన్ని ముక్కునన్
గ్రుచ్చి వియత్పథంబునకుఁ గొంచుఁ జనంగఁ గిరీటరత్నముల్
చెచ్చెర మాంసఖండముల చెల్వున భూమిఁ బడంగ నిచ్చలో
మెచ్చి కుమారకుండు ధృతిమేరువు మే లొనగూడె నా కనన్. ౨౧౮

ఉ. అంబరసీమనుండి మలయాద్రిశిలాస్థలి వ్రాలి యేకచి
త్తంబున మాంసఖండములు దర్పము గ్రమ్మఁగఁ ద్రెంచి మ్రింగఁగా
నంబరచారినందనుఁడు హర్షరసంబున మేను వొంగ వ
క్త్రాంబుజ ముల్లసిల్లఁ బులకాంకితుఁడై విహగేంద్రుఁ జూచినన్. ౨౧౯

వ. అంతఁ బక్షీంద్రుండు. ౨౨౦

ఉ. వేదన మేను స్రుక్క దరవిందముకాంతిఁ దొఱంగ దాననం
బాదరణంబు నాయెడ మహాఘన మైనది యంతరంగ మా
మోదతరంగితంబు నిజమూర్తివిలాసము దివ్య మిట్టి కా
కోదరజాతి లేదు సుగుణోత్తమ యెవ్వఁడ వీవు నావుడున్. ౨౨౧

ఉ. ఎవ్వఁడ నైన నేమి[2] మది నిన్ని విచారము లేల నీకు నొం
డెవ్వఁడు భక్షణం బగు నహీశ్వరబంధువు[3] గాక యియ్యెడన్
మవ్వము దప్ప దంగలత మానవు గంటుల రక్తపూరముల్
క్రొవ్విన మాంస మున్నయది కొమ్ము భుజింపు భుజంగమాంతకా. ౨౨౨

1. వడిఁబొంగి. 2. నైతినేమి. 3. నహీంద్రులఁ దిందువు.

క. అనునెడ నాగోకర్ణేశునకుం బ్రణమిల్లి శంఖచూడుఁడు మగుడం
జనుదెంచి వధ్యశిలమీఁద నవం బగు రక్తబింబతతిఁ బొడఁగాంచెన్. ౨౨౩

గీ. కాంచి మున్నతండు వంచించి వచ్చుట, తెలిసి తన్నుఁ దాన తిట్టికొనుచుఁ
గులముఁ గావనైతి గురునాజ్ఞఁ దప్పితి, నన్ను డాఁచి యొకని మన్నిగొంటి.

గీ. ఇట్టి కష్టజీవ మేటికి నా కని, చాఁ గడంగి యచటి కేఁగుదెంచి[1]
ఖేచరేంద్రతనయుఁ జూచుచుఁ దలయూఁచి, భుజగవైరిఁ జూచి భుజగవరుఁడు.

మ. వినతానందన దీనరక్షణపరుల్ విద్యాధరేంద్రాత్మజుం
దిన ధర్మం బగునే సహింపు మకటా దృష్టింపవే పాములం
దినవే యాచవి మున్నెఱుంగవె భవద్భీతాత్ముఁడౌ రాజుపం
పున నే వచ్చితి నాగపుత్త్రుఁడ ననుం బోనీక భక్షింపుమా. ౨౨౬

వ. అనిన గరుడుండు పడియున్న యక్కుమారకుం జూచి నే నెఱుంగనైతి నీ కీదుర్ఘ
రణోద్యోగం బేల యనవుడు నతండే మని చెప్పును నాయత్నం బంత యు
విఫలం బయ్యె. ౨౨౭

క. వికలము లగుప్రాణంబుల, నొకయుపకారంబు సేయనోపుదు నని కౌ
తుకమున నినుఁ గొలువఁగ వీఁ, డకటా యవసానవైరి యై చనుదెంచెన్.

చ. అనునెడ శంఖచూడుఁడు రయంబున దగ్గఱ వచ్చి యెత్తి యో
ఘనకరుణార్ద్రమానస యకారణబాంధవ సత్యసంధ యీ
వినతసుతుండు నీ వనువివేకము లేక యహీంద్రుఁ డంచు నీ
సునఁ దెగటార్చె నొక్కొ యనుచుం దను వంటఁగఁజేర్చి యేడ్వఁగన్. ౨౨౯

గీ. వధ్యచిహ్న మైనవసనంబుఁ జూచితి, నెఱుఁగనైతి నీతఁ డెవ్వఁ డనిన
వ్యోమచరవిభుండు జీమూతవాహనుం, డనుడు వెఱఁగుపడుచు నడలి గరుడు.

క. మందరతటమున హిమవ,త్కందరముల మలయసీమఁ గైలాసమునన్
బృందారకసుందరు లా,నందంబునఁ బాడు ఖచరనందనుఁ డితఁడే ! ౨౩౧

క. కడుఁ బుణ్యుం డగు నీతని, మడియించిన శోకవహ్ని మడియుట కంటెన్
సుడిగొని జలనిధి నుడికెడు, బడబాగ్నిం బడుదుఁ గడిఁది పాపం బడఁగన్.

సీ. అనుడు సంతతమున్న తనయుకిరీటరత్నంబు కోడలియంకతలముమీఁదఁ
బడిన నాపడఁతుక శశిశేఖరం బని వెగడుచు ముందటం బెట్టనంతఁ

1. పాఁ. గడంగి యచటి కేఁగుదెంచి- చావఁదలఁచి యచటి క్రేవవచ్చి.

గాంతయుఁ దాను నిర్ఘాతపాతం బైన తరువుకైవడిఁ గూలి తడసి తెలిసి
ఫణిఫణామణి యని భావించి సుతునిదిగాఁ జూచి తన్మృతి గలుగు టెఱిఁగి
మూర్ఛనొందుచుశోకాగ్ని మునిఁగిమునిఁగి,యాలుఁగోడలుఁదనతోడనడలినఁబవ
మారుతప్రేరితం బగుపూఁబొమ్మ, భాతి నేతెంచె జీమూతకేతుఁ డటకు. ౨౩౩

వ. ఇట్లు చనుదెంచి యట గురుజనప్రాణభయాకులుం డై నెత్తుట జొత్తిల్లిన యరగ
కుమారునిమీఁద నొరగిన కుమారుమ్రోల వ్రాలి. ౨౩౪

సీ. ఓయయ్య మీబావయును నీవు నాఁడుచు నున్నార లని నమ్మి యుంటిఁగాక[1]
దవ్వేగనిత్తునే[2] తడసిన రాదైతిఁ గులరత్న మా నిన్నుఁ గోలుపడితి
రాజ్యంబు విడిచి యరణ్యంబుఁ జేరియు నీసేవ సౌఖ్యంబు నెగడఁగంటి
సద్భక్తిసేయవే సరగున నోయన్న[3] చెఱగుఁబాముల కేల జీవమీయ
గరుడనఖముఖాగ్రఘాతంబునకుఁ జొంటఁ, బూనె మెత్తనైన మేన దెట్లు
మాకు దిక్కుగలరె యోకరుణాకర, చీఁకుచేతికోల చిన్నికట్ట[4]. ౨౩౫

వ. అని పలవరించుచు మేనంటి చూచుచుండఁ గనకవతియుం గనుఁగవ నశ్రుపూ
రంబు తోరంబుగాఁ బెదవులు దడుపుచు మొగము వెలవెలం బుచ్చుచుఁ గో
డలిం గూడి గోడాడుచు. ౨౩౬

సీ. ఓతండ్రి యందఱ నొక్కపెట్టునఁ జావఁ గడఁగితి వొకపాముఁ గావఁబూని
ధనకనకాదులు తనియ నిత్తుము గాక ప్రాణంబు లొసఁగెదు ప్రభుఁడు గలఁడె
తనతల్లికడుపు చల్లన చేసికొన నోపి శంఖచూడుఁడు నీకుఁ జావొనర్చెఁ
జీఁకుపట్టినకోల యీకుమారుం డని గరుడుని కేలొకో కరుణ లేదు
దైవమేల యిట్లు దలఁచె నేనెట్లోర్తు, నేమిసేయుదాన నెందుఁ జొత్తుఁ
బాసి యేఁగఁ దగునె మాసినముత్తెమ, పంజరమ్ముచిలుక పసిఁడిబొమ్మ. ౨౩౭

క. మలయవతిమీఁదిప్రేమను, మలయించెనె దైవ మిట్లు మమ్మెడచేసెం
బలుకొకటి బ్రాఁతి చిలుకల, కొలికీ నాచందమామకూనా నీకున్. ౨౩౮

వ. అని విలాపింపంగఁ బ్రాణహానికి శంకించెద రని తన ప్రాణంబులు చిక్కఁబట్టి యు
ల్లన కనువిచ్చి జననీజనకులం జూచి. ౨౩౯

క. గురులార మీరు నాకై, పురపురఁ బొక్కంగవలదు భువి "ధర్మస్య
త్వరితాగతి" యను పలుకునఁ, బరహిత మొనరింపఁ గంటి బ్రదుకిది గాదే.

1. నున్నారటంచు నే నుంటిఁగాక. 2. ధర్మైకనిరత- 3. సద్భక్తిసేయ వేసరితివో యో
యన్న. 4. చెఱుకుచేతికోల చిన్నికూన.

ఉ. అస్థిగృహంబు దేహము పురాశలఁ జిల్లులు వోవ స్రుక్కి రో
గస్థితిఁ జిక్కి చచ్చు టధికం బగుమోసము గాక, దానిలో
నస్థిర మైనప్రాణమున నగ్గువ[1] మిక్కిలిగా జగంబునన్
సుస్థిర మైనకీర్తిఁ గొన జూచిన లాభమునం గొఱంతయే. ౨౮౧

వ. కావున వగ పుడిగి నాగకుమారు నాకుమారుఁగాఁ దలంచుకొనుం డని సా
యాసకృతాంజలి యై యంత్యప్రణామం బొనరించిన సవినయానతుం డై విన
తాసుతుం డోకుమారచంద్రా నాయజ్ఞాననిద్రఁ దొలంగె నీధైర్యసాహసపరో
పకారగుణంబులం బరిణమించితి నాకేమిహితం బానతి మ్మనిన. ౨౮౨

క. దయసేయుము పాములపై, భయభీతులఁగావు ధర్మపథమునఁ జను ని
శ్చయ మిది దురితము దీనను, లయ మగు నుదకమునఁ బడ్డలవణముభంగిన్.

క. అని చెప్పి శంఖచూడా, వినుమా గురుజనులసేవ విడువకు మిఁక నీ
జనని కను బెగడకుండఁగఁ, జనుమీ యని పలికి హృదయజలజములోనన్.

క. రుద్రునిఁ దలఁచుచు గీర్తన,ముద్రంబు పరోపకారమున నలసిన యా
ముద్ర తన మేనఁ దోఁపఁగ, నిద్రించినకరణి దీర్ఘనిద్రం జెందెన్. ౨౮౫

వ. అంతం దత్సహచరీసహితు లయిన జననీజనకులు తమ యురోముఖశిరోఘాత
హాహాకారమహారావంబులు మలయగహ్వరంబున నుపబృంహితంబులై దిక్కు
లు పిక్కటిల్ల బిట్టేడ్చుచు మూర్ఛిల్లుచు నుభయకృత్యోపచారంబులఁ దెలియుచు
నలయుచుఁ బలవరించుచు. ౨౮౬

గీ. పురము ధనము రాజ్యభోగంబు విడిచియు,మమ్ముఁ గలసి యిచట మాయనుజ్ఞ
నబలఁ గూడి పిదప నందఱఁ బాసి నేఁ, డొంటి నేఁగ నీకు నుచిత మగునె.

వ. అనవుడు ననుగమనోద్యోగ గావున మలయవతికన్య ధైర్యం బవలంబించి.

క. ప్రాణము కొఱకై యితరుల, ప్రాణము దినుచుండు వాని ప్రాణము గావం
బ్రాణం బెడఁబాసిన నా, ప్రాణేశు డిపుడు మనలఁ బాయుట యరుదే. ౨౮౯

క. మనకుండుట యిల్లెఱిఁగియు, మన కుండుట తగునె యితనిమార్గంబున నా
మనమరిగెడు గతిఁ దడయక,మన మరిగెడు తెఱఁగుఁ గనుఁడు మఱి వగ పేలా.

గీ. అనిన శంఖచూడుఁ డాదట జాపుల, కేగ మూల మైతి నితని వెంట
నరుగువాఁడ నని నావికారణ మేన, మున్న సత్తు ననియెఁ బన్నగారి. ౨౯౧

1. అన్నువ, అశ్వత,

గీ. నావుడు మీ కిందటికుం[1], జావం బనిలేదు సుతునిజాడని యేఁగం
గావలయుం జితి వేగమె, కావింపుము శంఖచూడ కడుఁ బుణ్యమగున్.

గీ. అనుచు నభముఁ జూచి యమరవర్గములార, ఘనపరోపకారమునకు మెచ్చి
యమృత మైనఁ జల్లి యన్నప్రాణంబులు, గావరయ్య మమ్ముఁ బ్రోవరయ్య.

వ. అని జననీజనకులు(క్రమంబున) వేఁడినఁ దజ్జీవనోపాయం బెఱింగి విహగేంద్రుం
డింద్రుం బ్రార్థించి యమృతంబుం దెచ్చి యిచ్చట విపన్నంబు లగుపన్నగంబుల
తోడ నిప్పన్నగకుమారరక్షకుం గాచెద నని పూని. ౨౬౫

ఉ. పోయుదుఁ బ్రాణముల్ గుడఁ బూనిక దప్పిన మేరు వబ్ధిలోఁ
ద్రోయుదు నెల్లదేవతలఁ దోలుదు నాకముఁ బట్టి పాడుగాఁ
జేయుదు నష్టదిక్పతులఁ జెండుదు మేదినిఁ గ్రింద మీఁదుగా
వ్రేయుదు వీనిపై నమృతవృష్టి వడిం గురియింతు నింతటన్. ౨౬౬

క. అని గరుడుఁ డెగసి యేఁగినఁ, దనయునిదెసఁ జూడలేమిఁ దడయక ఫణినం
దనుచేత ఖచరసతి చందనచితు లొనరించు కొనియెఁ దత్పార్శ్వమునన్.

వ. అంత నత్యంతసతీమండనంబులు గైగొని మలయవతి పతిచితికిం బ్రదక్షిణంబు
గాఁ దిరుగుచు గౌరి నుద్దేశించి. ౨౬౭

క. ఓయంబిక యుత్తముఁ డధి,కాయువు విద్యాధరేంద్రుఁ డగుఁ బతి యనుచు
న్నాయుద్యోగం బుడిపితి, నీయానతి దప్పె నింక ని న్నేమందున్. ౨౬౮

క. అని దూఱఁగ ముందఱఁ గాం,చనలతగతి మెఱుఁగుదీఁగ చాడ్పునఁ గాత్యా
యని వచ్చి పతినిలునిలు, మని తత్పతిమీఁదఁ జేతి యమృతము చల్లెన్.

క. చల్లిన సంజీవితుఁ డై, యల్లన సుఖనిద్ర దెలియుననువున నతఁ డు
త్ఫుల్లముఖుం డై గజముఖు,తల్లికిఁ బ్రణమిల్లెఁ దల్లిదండ్రులుఁ దానున్. ౨౭౧

క. మగలను మగఁ డగుమరుని, దెగఁ జూచిన శివునివిక్కు దృక్కులు నిడి యా
మగతనము సగముచేసిన, మగువా మాపాలఁ గలిగి మన్నించితివే. ౨౭౧

వ. అని యాదటను నానంద బున వందనం బొనర్చి మలయవతి కృతాంజలి యై.

క. గరళము మ్రింగినపతికిఁ, స్మరణముఁ దప్పించి మెఱయు మంగళసూత్రా
భరణము గలదేవత వని, పరిచర్య యొనర్చినట్టిఫల మిటుఁ గంటిన్. ౨౭౩

క. అని మ్రొక్కఁగ దివిఁ దూర్య, ధ్వను లొలయఁగ సకలదేవతలుఁ గొనియాడ
న్నవతానందనుకతమున, ననిమిషకుసుమములతోడ నమృతము గురిసెన్.

(1) కిద్దటికుఁ.

క. ఆయమృతంబున నస్థిని,కాయము సప్రాణ మైనకాయంబుల న
త్యాయతఫణమణిరుచి నము,దాయము మెఱుఁ గిడఁగ నెగసె దర్వీకరముల్.
క. చెలులుం జుట్టలుఁ గలయుం, జెలరేఁగి సుధాంబుపూర్తి చెలువునఁ బాముల్
చెలఁగుచు మలయాచలమున, సెలయేఱులభంగి జలధిఁ జేరఁగఁ బాఱెన్.
గీ. అంత నమరసిద్ధయక్షగంధర్వులు, గొలువ గగనతటిని జలకమార్చె
సిరులు మిగుల గారె జీమూతవాహను, ఖచరచక్రవర్తిగా నొనర్చె. ౧౬౭
వ. అట్టియెడ నత్యంతసంతుష్టాంతరంగుండై గరుత్మంతుండు చనుదెంచి నీకేదియి
ష్టంబు వేఁడు మనిన నక్కుమారుం డురగహరణం బుడిగి దృఢప్రతిజ్ఞుండవు గమ్మిం
తియ చాలు నీప్రసాదంబున నాకేమియుం గొఱంత లేదు. ౧౬౮
క. అనదలఁ గాచితి నాగుల,జనముల ప్రాణములు నిలిచె సర్వేశ్వరిమ
న్నన గలిగె నీవు మెచ్చితి, విను రాజ్యం బబ్బెనేమి వేఁడెద నింకన్. ౧౬౯
చ. అని వినయోక్తిఁ బల్కి జగదంబికఁ గ్రమ్మఱఁ బ్రస్తుతించి య
జ్జననికి మ్రొక్కి యిష్టజనసంగతుఁడై చని తొల్లి యున్నకాం
చనపురిఁ జొచ్చి రాజ్యసుఖసంపదఁ దేలుచు నేలుచుండె న
వ్వనితయుఁ దాను నాత్మగురువందననందితచిత్తవృత్తి యై. ౧౭౦
వ. కావున నట్టిపరోపకారశూరుం డెవ్వఁడు గలఁడు. ౧౭౧
గీ. వింటి మతనిఁ దొల్లి కంటి మీతని నేఁడు, విందు మిప్పు డార్యవిక్రమార్క
ననిన నతనిననిత దనుజేంద్ర విక్రమా,దిత్యుఁ డితఁ డార్య తెలియు మనియె.
వ. నాపుడు నార్యక్షసుం డో నరోత్తమ నీ వడిగినవరం బిచ్చితిఁ బుణ్యపురుషుండవు
బొంకకు నీ వెవ్వండ వనిన నవ్వసుమతీవల్లభుండు పూర్వదేవుండవు నీ వెఱుం
గవే విక్రమార్కుండ నగుడు నాచరిత్రంబు జను లెఱుంగకుండఁ గృప చేసితిం
తుండవు గ మ్మని మ్రొక్కి తదనుజ్ఞాతుండై యజ్ఞాతభావంబున మగిడి నిజపు
రంబగు నుజ్జయినీపురంబునకుం జనుదెంచెం గావున. ౧౭౩
క. ఇట్టిగుణంబులు నీ కే,పట్టున సమకూరకునికిఁ బాటిప చను మి
ట్టట్టును బోరలకు మనవుడు, దిట్టతనం బుడిగి వసుమతీపతి మగిడెన్. ౧౭౪

—: పండ్రెండవబొమ్మకథ :—

వ. మఱియుం గొన్నిదినంబు లరిగిన. ౧౭౫
క. కంబూపమగళు మృగమద,జంబాలీకృతమహావిషద్యుతిసదృశ
స్తంబేరమచర్మాంబరు, లంబోదరగురుఁ గృపావలంబునిఁ గొలుతున్. ౧౭౬

చ. అని మదిలోఁ దలంచుచు ధరాధిపుఁ డిష్ట జనోపదిష్టమా
దినమున నెక్కఁ బూని యదుదేరఁగ నచ్చటిబొమ్మ చూచి యో
జనవర విక్రమార్కుగతి సాహసదానగుణంబు లేక నీ
కెనయఁగ దేవతాసనము నెక్కఁగవచ్చునె[1] నిల్వు నావుడున్. ౧౭౭

క. అతనికడ నట్టిసాహస,వితరణగుణ మెట్లు చెల్లె వినిపింపు మనం
బతిగుణములు పంక్రెండన, ప్రతిమ యెఱింగించు భోజపతి కిట్లనియెన్. ౧౭౮

మ. విను మావిక్రమభూషణుండు విమలోర్వీనాథసందోహత
ర్జనసంపన్నజయాభిరాముఁడు సదాచారప్రవాసోచితా
త్మనయప్రాభవధర్మనందనుఁడు విద్వత్పాలనాకేళిసం
జనితానందుఁడు సాగరాంతముగ నీక్ష్మామండలం బేలఁగన్. ౧౭౯

గీ. అతనిపీట నర్థపతి కేఁయగు భద్రసేనుఁ డనఁగ నొక్కసెట్టి గలఁడు
వాని కొడుకు గలిగె దానసుందరుఁడు పురందరుం డనంగ నందనుండు.

క. ఆకోమటి కడపటఁ బర,లోకమునకుఁ జనిన నర్థలోభ ముడిగి సు
శ్లోకుండు పురందరుఁ డీ,లోకము గొనియాడ దానలోలుం డయ్యెన్.[2]

క. అతని దగువ్యయముఁ గనుఁగొని, హితు లందఱు వచ్చి బుద్ధి యిది గా దుచిత
స్థితినడువు మహోదార్యో, న్నతి దారిద్ర్యంబు వచ్చు నరపతి కైనన్.[3]

గీ. ధనము గలుగువాఁడె ధన్యుండు మాన్యుండు, ధనముగలుగువాఁడె ఘనుఁడు జగతి
ధనము గలుగువాఁడె తగవుల కార్యుండు, ధనముగలుగువాఁడె మనుజవిభుఁడు.

గీ. ధనము గలిగె నేని ధర్మార్థకామమో, క్షముల నచట నచట జరుపవచ్చు
ధనముగలుగువేళ జను లెల్లఁ దమవారు, ధనము లేనివాని మనికి చావు.

మ. అని చెప్ప న్విని యప్పురందరుఁడు గర్వాక్రాంతుఁడై నవ్వి యి
ట్లనియెన్ దానము భోగముం దగవుఁ జేయం బాడి గాదేని యా
ధన మేలా మఱి లాభ మేల సుఖికిన్ దారిద్ర్యమే మేలు నాఁ
జనదే మర్త్యుఁడు మంటిపాలయిన నేసౌఖ్యంబు భోగించెడున్. ౧౮౫

క. మును దనకుం గానున్నది, పనివడి యగు నారికేళఫలరసముక్రియం
జనునున్నది చనుఁ గరిగ్ర,స్తపు మ్రింగిన వెలఁగపండుగుంజును బోలెన్. ౧౮౬

1. యెత్తున నచు రాసనంబు వెసఁ ద్రొక్కఁగ వచ్చునె. 2. క. ఆకాశసాగరాంతర...... శ్లోకుఁడు పురందరుండీ, లోకము గొనియాడ దానలోలుం డయ్యెన్. 3. సమున్నతి ధనముఁ జొప్పడు హీనత దారిద్ర్యమువచ్చు.

క. తోడఁ గట్టఁ బూయఁ బెట్టం, గుఱువం జెప్పఁగూరు గాక గొనకొని గడియం
జెకియెడి బ్రదుకున కిఱువుం, బొడివోసికొనంగఁ జెప్ప బుధులుం గలరే.[1]
చ. అనుచు ననాదరంబున నిజాప్తుల దూఱి యుదారబుద్ధిఁ జం
దనమృగమపుష్పవస్త్రవనితాపరిభోగవిషక్తచిత్తుఁ డై
యనుదినముం ధనంబుఁ గలయ న్వెదచల్లుచు నొయ్యనొయ్య ని
ర్ధనదశ నొంది వంది యనుతాపము నంటుమఁ గంది కుందుచున్. ౨౮౮
క. మఱిసిరియూరనె కడపటఁ, దిరియుట యది సమ్ము టనుచు ధృతిమాలి పురం
దరుఁ డొకనెపమున దేశాంతర మరిగెన్ మిత్రు లెల్లఁ దను నవ్వంగన్.
వ. ఇట్లరిగి. ౨౯౦
ఉ. చక్కన చక్కడం గల నయంబుఁ బ్రియంబు సువస్తుజాతముం
జకనికాంతల స్రతిరసస్థలఁ జూచుచు నాదరంబుతో
నొక్కొకయూరఁ గన్నయనోత్సవలీలల నిచ్చ మెచ్చుచుం
బెక్కుదినంబు లుండెఁ దనపేరు నిజాప్తు లెఱుంగకుండఁగన్. ౨౯౧
క. ఒకనాఁడు మధురలోపల, నొకచోద్యం బెఱిఁగి మగిడి యుజ్జయినీభ
ర్తకు విన్నవింతు నని[2] యిం,చుక రవణముతోడ వచ్చెఁ జుట్టలు పొగడన్.
ఉ. వచ్చినవానిఁ జూచి జనవల్లభుఁ డీవు చరించు భూమిలో
నచ్చెరు వేమి గంటి వని యానతి యిచ్చిన నప్పురందరుం
డిచ్చకు వచ్చున ట్లడిగె నీధరణీవరుఁ డంచు నాత్మలో
మెచ్చుచు విన్నవించెఁ బతిమె చ్చఁగఁగూడ యథాక్రమంబుగన్. ౨౯౩
సీ. ఈపురి వెడలి యే నెల్లతీర్థంబులుఁ దిరుగుచుఁ గేదారధరణి కేఁగి
మగిడి వచ్చుచు హేమమణిమయప్రాకారరమ్యమహా మధురాపురంబుఁ జూచి
చని యొప్పిదం బెల్లఁ గనుఁగొని రే యొక్కద్విజునింటిపొంత నిద్రించునప్పు
డనద ననాథ నిరాధారఁ గావరే యనుచు వీతెంచె నార్తారవంబు[3]
దాని కుల్లి మిగుల దయ గల్గియును లావు, లేమి యేమియు ననలేక యుండి
రేకకడన లేచి యాపురజనుల న, య్యబలవార్త దెలియ నడిగి వింటి. ౨౯౪
వ. ఎట్లనిన. ౨౯౫
క. చెల్వొనరెడు పురి చేరువ, బిల్వవనాంతమున రేయి భీమాకృతితో
నిల్వలనిభుఁ డొకదనుజుఁడు, చెల్వం బెరుకకశల మొత్తి చెండుచు నుండున్.

1. బుధులు గలరే. 2. వినిపించెదనని 3. మహార్తరవము- చి. సూ.

క. ఆపోలఁతుక రేయెల్లను, నాపోవుచునుండ నసుర నాఁటింపంగా
నోపరు పరు లెవ్వరుఁ బృథ్వీపాలక యేను విన్నతెఱఁ గిది చుమ్మీ.[1] ౨౯౭

ఉ. నావుడుఁ జోద్యమంది నరనాథుఁ డనాథఁ గృశాంగి నంగనం
గావఁ గడంగి హస్తమున ఖడ్గము తోడుగ నెట్టెఁ గూడి యా
త్రోవన యేఁగి దూరగతి దోఁపఁగ నల్లన నొక్క నాఁడు ల
క్ష్మీవిభవాఢ్య హా మధురఁ జేరె నినుం డపరాద్రిఁ జేరఁగన్. ౨౯౮

క. మలయుచు నెయ్యెడఁ గలయుం, దెలివిపడ న్వెలిఁగి భువనదీపము చనినన్
మలినాకృతితోఁ గాటుక, మలక[2] క్రియ నభము తిమిరమయమై పొలిచెన్.

గీ. అప్పు డధిపుఁ డాపురాంతికవనభూమి, యమున పగిదినున్న తమముఁ జూచి
నైశ్యతనయ వెఱవ వల దని తెలుపుచు, ననట నసురరాక యరయుచుండె.

గీ. వాలుఁగంటిమొత్తు వాలాయ మగునాన, వాలుగాఁగఁ జీకువాలు సొచ్చి
వాలుపెట్టికొనుచు వాలుమగం డేఁగె, వాలు దైత్యునుపటి వ్రాలు దుడువ.

క. ఈరీతిఁ గాచియుండఁగ, నారాక్షసుఁ డంత నంగనామణి మొత్తం
గా రావము వినవచ్చిన, నారాజును నాలకించి యతిరభసమునన్. ౩౦౨

క. వెఱవకు వెఱవకు తరుణీ, మొఱ యాలించితి[3] నృపాలముఖ్యుఁడ నీకై
పఱతెంచితిఁ బరిపరిగాఁ, గఱకు టసురఁ జెండి నైతుఁ[4] గాచెద నిన్నున్. ౩౦౩

వ. అని. ౩౦౪

శా. ఓరీరాక్షస వట్టిగర్వమున నీ వుష్పాంగి దీనానన
న్నారీరత్నము నేల నొంచె దిటు లన్యాయంబు గావింతువే
యేరా చెప్పఁగనైన మున్నెఱుఁగవే యే విక్రమార్కుండ నీ
క్రూరత్వంబును దర్పము న్బలిమియు న్రూపార్చెద న్నిల్వుమా. ౩౦౫

క. అనవుడు రోషంబున ని, ట్లను మాయాబలసమగ్రుఁ డగుదుందుభిక
న్ననుమఁడ నోరి నరాధమ, ఘనభుజదర్పుఁడఁ గఠోరకరుఁడం జుమ్మీ. ౩౦౬

క. ఆలమునఁ బంద[5] పగతుఱ, నాలం బొనరించినట్టు లాఁడెద విటు నా
పాలం బడితివి[6] నేఁడు నృపాలాధమ నిన్ను భూతబలి గావింతున్. ౩౦౭

క. నీకొలఁదివారిమొముకలు, నాకో ఱలసందిఁ జిక్కె నలుతునునీవే
లోకము సొచ్చిననైనను, బోకార్చెద నిన్నుఁ బదరి[7] పోవక నిలుమా. ౩౦౮

1. పృథ్వీపాలక దీనికతము దేవర యెఱుఁగున్. 2. కాటుకమలక = మసిముద్దుడు.
3. మొఱగకు వచ్చితి. 4. టసురనిపుడె చెండి, 5. ఆలమునఁబడిన. 6. నావాలునఁబడితివి. 7. బెదరి.

వ. అనిన వీరరసభీషణంబు లగుభాషణంబుల విక్రమభూషణుండును దోర్దండమం
డితారాతిరాజమండలదండితప్రచండభుజాగ్రమండనాయమాన మండలాగ్రధ
రుం డగుచు నద్దండిమగ లొండొరులం దలంపడి. ౩౦౯

క. మదకరులకరణి సింగపుఁ,గొదమల క్రియఁ బులులభంగి గురుపోతుల ప్ర
ల్లదముల[1] శరభంబులగతిఁ, గదిసిరి కదనమున కవని గ్రక్కదలంగన్. ౩౧౦

ఉ. బంధురవిక్రమస్ఫురితబాహులు దైత్యుఁడుఁ బార్థివుండుఁ గ్రో
ధాంధత మీఱి పోరిరి దశాననుఁడు న్రఘునాయకుండు న
య్యంధకుఁడున్ హరుండు నరకాసురుఁడు న్నలినాక్షుఁడు న్జరా
సంధుఁడు వాయుసూనుఁడును జంభుఁడు నింద్రుఁడుఁ బోరుకైవడిన్. ౩౧౧

వ. ఇట్లు పోరునెడఁ బ్రభాతం బైనఁ దత్కాలోచితంబుగ. ౩౧౨

క. క్రందటి తనతేజమునఁ[2] బు,రందరుదెసఁ దెలివిగలుగ రాత్రించరునిన్
మ్రుందించె విక్రమార్కుఁడు, సుందరి ముఖపంకజమున సొంపు నటింపన్.

గీ. మండలేశ్వరుఁడు మండలాగ్రంబున, దండి మిగులఁ గలిగి దండిదైత్యుఁ
జెండి పాఱవైచి చండాంశువిధమున, నుండెఁ గండ లుర్విఁ గుండుకొనఁగ.[3]

గీ. దిశలఁ దెలివి గలిగె దివ్యతూర్యంబులు, చెలఁగె నారదుండు మలసి యాడె
నాకసమున నిల్చి యమరవర్గము జన,విభుని మీఁదఁ బుష్పవృష్టి గురిసె.

గీ. నృపుఁడు సంతసిల్లి నీరజాననఁ జూచి, పడఁతి యిట్లు కొట్టఁబడఁగ నీకు
నేమికతము దీని నెఱిఁగింపవచ్చునేఁ, జెప్పు మనిన వినతి చేసి పలికె. ౩౧౬

గీ. వసుమతీరమణ యవంతిదేశంబులో, ధర్మశర్మ యనఁగఁ దగినవిప్రు
భార్యఁ గాంతిమతి నకార్యంబు గావించి,కులముచెఱిచి మిగులఁగుఱుచనైతి.[4]

ఉ. భవ్యుఁడు ధర్మశర్మ తనబాంధవవర్గము చెప్పఁగా మదీ
యవ్యభిచార మల్లెఱిఁగి యార్తఁ గలంగియు, నింతి దా నహం
తవ్య[5] యటంచుఁ బెం పుడిగి దానవుచేతికశాహతి న్సకీ
రవ్యథఁ గుంకుచుండు బహురాత్రులు నీ వని శాప మిచ్చినన్. ౩౧౮

క. వడవడ వడఁకుచు మానము, సడలఁగ ధరఁ జాఁగి మ్రొక్కి శాపావధి యె
న్నఁడు నాకుఁ గలుగు ననుచుం, దడవోర్వమి విన్నవింప దయతో నతఁడున్.

క. అసహాయశూరుఁ డగునొక,వసుధాపతి వచ్చి రేలు వగఁబెట్టమన
య్యసురఁ బోరిగొన్నయప్పుడ, వెస నీశాపమున కెల్లవీడ్కో లనియెన్.[6] ౩౨౦

శా. ఆశాపంబున వీనిబాఁటఁ బడి దేహం బెల్ల మ్రొందంగ న
య్యాశాబంధముపేర్మిఁ బ్రాణములఁ బాయంజాల కే నుండఁగా

1. బెట్టిదమున. 2 కందలిరుతేజమునను. 3. మెండుకొనఁగ. 4. కులముచెడితి మిగులఁ గు
టిలనైతి. 5. శాఖినీనహంతవ్య- 6. శాపతీపాపమున కదియోవీడ్కో లరయక.

నీ శిష్యప్రభ నాతమం బడఁపి మన్నించెం గృపం జూడు భూ
మీశాధీశ్వర ! నీకు మే లొకటి యే నిచ్చోటం గావించెదన్. ౩౨౧

ఇక్కడి గుడితూర్పు దిక్కునఁ బక్కచె[1]ట్టున్నది దానికి నుత్తరమునఁ
[2]బరువేఁడు దవ్వున బఁరివెంక పసుమటినెలవునఁ దొమ్మిది నిధులమీఁటి
దనుజుఁడు దాఁచిన ధనము పెక్కున్నది కైకొమ్ము నామీఁదఁ గరుణసేయు
చనియెద నని మ్రొక్కి వనిత యేఁగిన రాజు వెఱఁగంది యిక్కువ వెదకి కాంచి
దీనఁ జైనభద్రసేనతనూజున, కిచ్చి వేడ్క మగిడి వచ్చెఁ బురికి
నిట్టిగుణము లేక యిది యెక్కనచ్చునే, పొమ్ము చాలు నింక భోజరాజ. ౩౨౨

క. అనవుడు నంతకు నంతకు, విన నింపగు నతని తెంపు విని సభ యెల్లన్
మన మలరఁగ నవమానం,బును[3] సిగ్గును ముడివడంగ భోజుఁడు మగిడెన్.

ఉ. అక్షీణప్రతిపక్షభావసముదగ్రాటోపజాగ్రన్నవో
రక్షోనాయకపక్షతక్షణవిహారక్షిప్తకాక్షేయకుం
గుక్షిన్యస్తసమస్తలోకభరణక్షుణ్ణాక్షయాత్మావృతి
ప్రక్షేపోచితు వాహనీకృతమహాపక్షీశు లక్ష్మీశునిన్. ౩౨౪

శా. ఉల్లాసోద్ధతచండతాండవవిహారోత్తుంగరంగజ్జటా
వల్లీమండలమల్లికాకుసుమభావప్రస్ఫురత్ఫేనసం
ఫుల్లేందీవరరేణుసంగకబరీభూతాభ్రకూలంకషా
కల్లోలోపరిబిందుమౌక్తికమయూకల్పోత్తమాంగున్ శివున్. ౩౨౫

మాలిని. ధరణిధరవిభూషా ధర్మనిర్మాణతోషా
సరసిజభవసేవ్యా సంతతాత్రేయభావ్యా
నిరుపమనిజలీలా నిత్యకల్యాణశీలా
పురహరహరిరూపా భుక్తిముక్తిస్వరూపా. ౩౨౬

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలికభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవిభాళా
దిబిరుదప్రకటచారిత్ర కళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవి
డాంధ్రమహారాష్ట్రభూపాలమానసింహపురసుందరచరణారవింద సనదప్రోలిపుర
వరాధీశ్వర వెలనాటి పృథ్వీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొఱవి వెన్నయామా
త్యపుత్ర హారితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసవరాజతనూజ గోపరాజ
విరచితం బైనసింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమార్కుమహౌ
దార్యంబునుజీమూతవాహనోపాఖ్యానంబును సాహసాంకునిసాహసౌదార్యం
బులును నన్నది పంచమాశ్వాసము.

ప్రథమభాగము సంపూర్ణము.

---

1. పరికచెట్టు- (బరివెంకయుఁ బక్కె నామాంతరము. పరికె వృక్షవిశేషము.) 2. పరువుద
వ్వున- 3. నమరాణంబును.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజా వారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

కీ శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము
కార్యనిర్వాహకసభాధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ, బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్న పంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు, (కోశాధ్యక్షులు.)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం ఏ. ,,

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాజుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

అల్లిక్కి వేంకట్రామయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావునాయఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిశ్వారిసెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయఁడుగారు.

కాకినాడ-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

1 విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయ్యకవి	రు	0	8
2 జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయకుఁడు	...	0	12
3 కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	...	0	10
4 చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0
5 నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు	...	0	2
6 యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్యపంతులుగారు	...	0	8
7 జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము- కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు	...	0	8
8 జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి	...	0	2
9 సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	...	0	3
10 కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి	...	0	8
11 అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక	...	0	8
12 ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	12
13 శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు	...	0	12
14 చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లన్నకవి	...	1	0
15 శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	...	0	12
16 ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	8
17 హ్రస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు	...	0	8
18 నారసింహపురాణము-ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0
19 మన్నారుదాసవిలాసనాటకము-రంగాజమ్మ	...	0	8
20-21 కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి	...	1	4
22 రెడ్లనాటి రెండుశాసనములు	...	0	4
23 ఆంధ్రధాతుమాల-చిన్నయసూరి	...	0	12
24 శాసనపద్యమంజరి	...	0	12
25 శతకసముచ్చయము (ప్రథమభాగము)	...	0	12
26 పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము)	...	0	8
27 సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు-చిన్నయ్యసూరి	...	0	8
28 రసాభరణము-అనంతకవి.	...	0	8
29 ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతీకృతాంధ్రటీకోపేతము	...	0	8
30 షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ్య	...	0	8
31 హంససందేశము-కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు	...	0	2
32 శతకసముచ్చయము (ద్వితీయభాగము)	...	0	10
33 రాయవాచకము	...	0	8
34 సింహాసనద్వాత్రింశిక-ద్వితీయభాగము-గోపరాజకవి	...	0	12
35 నిఘంటుపరిశ్రమము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	4
36 ఆంధ్రకౌముది-గణపవరపు వేంకటపతికవి	...	0	8
37 బాలభారతము-(అగస్త్యకృతమునకుఁ దెనుఁగు) కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు	...	0	12
౧ Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	0	4
౨ Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	0	8
3 చాటుధారాచమత్కారసారః-(సంస్కృతము)	...	0	8
౪ ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	1	0
౫ అమరుకము-సాంధ్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	1	0
౬ సాంబోపాఖ్యానము- రామరాజురంగప్పరాజు	...	1	0

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing Works, Cocanada.